

BALTŲ Archeologija

1998 Nr. 1-2(11-12)

* Prūsai I-VII a.

* Prūsų ornamentika

* Ruklių senkapio piniginė

* Baušiškių pilkapiai

PRŪSIJOS PILIAKALNIAI

Paskalwen (dabar Petrovo) piliakalnis

Polennen (Spinnerhaus, dabar Kruglovo) piliakalnis

Mednicken (dabar Družnoe-Zapadnoe) piliakalnis

Noskieten (Schloßberg, dabar Bočagi) piliakalnis.
Manoma, kad čia stovėjo Nadruvių Ramovė

Germau (Kleine Hausenberg, dabar Russkoe) piliakalnis

Įvertinkime jau sukauptą medžiagą

Šiuo metu Lietuvos muziejuose sukaupta labai daug archeologinės medžiagos, ypač iš geležies amžiaus kapinynų ir seniausių Lietuvos miestų. Žymiai mažiau aptikta ir tyrinėta akmens, bronzos, ankstyvojo geležies amžiaus kapinynų ir geležies bei bronzos amžiaus gyvenviečių. Ateityje, tyrinėjant archeologinius paminklus, reiktų koreguoti šį santykį. Sukaupta medžiaga, ypač iš geležies amžiaus kapinynų, dėl lėšų trūkumo, nekokybiškos konservavimo technologijos ar paprasčiausio abejingumo muziejų fonduose nyksta. Dar didesnė problema yra su viduramžių Lietuvos miestų ir miestelių tyrinėjimų medžiaga, kuri publikacijų pavidalu skaitytoją pasiekia labai retai ir dažniausiai tik labai apibendrinto pobūdžio straipsneliais. Savo eilės laukia ir šiame "Baltų archeologijos" numeryje skelbiama (darbo ataskaitos pavidalu) Laidių "markapių" medžiaga.

Prieš pradėdami paminklų tyrimus turėtume galvoti ne vien apie archeologinių kasinėjimų apimtį, bet ir apie aptiktos medžiagos konservavimą bei restauravimą. Esama ir tokių atvejų, kai tyrinėjama dėl tyrinėjimų, kurių motyvai labai asmeniškai. Tuo tarpu tos pačios grupės ir laikotarpio kiti paminklai nyksta arba griaujami, o nekonservuota medžiaga dūla muziejų fonduose. Vertėtų pristabdyti kai kurios rūšies archeologijos paminklų tyrimus ir suintensyvinti jau iškastos medžiagos tyrinėjimą bei publikavimą. Reikia susumuoti ir apibendrinti jau sukauptą iki šiol medžiagą ir ją didesniais tempais kelti į dienos šviesą. Medžiagos, kuri dėl vienos ar kitos priežasties archeologų, tyrinėjusių atskirus paminklus, nebuvo publikuota, muziejų fonduose esama nemaža. Ji laukia tyrinėtojų dėmesio. Ir tik išanalizavę jau turimą medžiagą, kuri padeda spręsti vieną ar kitą problemą, imkime į rankas kastuvą. Laikas baigti stichišką archeologinių kasinėjimų erą ir pradėti pildyti archeologinių tyrinėjimų baltąsias dėmes bei spragas. Tyrinėtinų paminklų eiliškumas turėtų būti nustatomas centralizuotai, atsižvelgiant į mokslines rekomendacijas ir turimus finansinius išteklius.

Kad kitiems autoriams nereiktų ateityje skelbti kolegų tyrinėtą medžiagos, vertėtų nustatyti laiką, per kurį archeologas, ištyręs paminklą, privalėtų paskelbti išsamius tyrimų rezultatus tęstiniame "Lietuvos archeologijos paminklų" leidinyje, ir tik po to gauti leidimą naujo archeologijos paminklo tyrimui.

Labai svarbu iš kapinynų ar gyvenviečių jau sukauptą, nors ir skelbtą, archeologinę medžiagą paanalizuoti iš esmės naujais tyrimų metodais ir šiuos rezultatus panaudoti paminklų chronologijos, tipologijos bei technologinių savybių patikslinimui. Tokie tyrinėjimai "į gylį" išryškintų žymiai daugiau paminklo individualių savybių nei papildomų didžiulių plotų atidengimas. Kasinėjime tik tuos paminklus, kurie yra arba bus griaujami, bei tuos, kurių tyrinėjimas padės išspręsti dar neaiškia problemą. Reikia baigti archeologinės medžiagos kaupimo ir pradėti jos sisteminimo periodą.

ŠIAME NUMERYJE:

- ❑ REDAKTORIAUS ŽODIS
Įvertinkime jau sukauptą medžiagą 1
- ❑ GENTYS
Valdemaras Šimėnas
Prūsų kilmės beiškant.
Prūsų gentys I tūkstantmečio
pradžioje ir viduryje - aistiškasis
periodas (I-VII a.) 2
- ❑ IŠ ARCHYVŲ
Sofija Budrytė
Laidių kapinyno tyrinėjimai 17
- ❑ MENAS
Vladimir Kulakov
Sembų ir notangų indų ornamen-
tika (C ir D etapai) 24
- ❑ METODAI
Sandra Satkūnaitė
XVI a. pinigėnė iš Ruklių senkapio 32
- ❑ TYRIMAI
Gintautas Vėlius
Kernavės-Kriveikiškių XIII-XIV a.
kapinynas ir Rytų Lietuvos
senkapiai 38
- ❑ NUMIZMATIKA
Eugenijus Ivanauskas
Numizmatikos naujienos 49
- ❑ ATRADIMAI
Eugenijus Ivanauskas
Kamanų apkalas su Žygimanto III
Augusto portretu 50
- ❑ PAMINKLAI
Povilas Tebelškis
Baušiškių pilkapynas 51
- ❑ MIESTAI
Gintautas Zabiela
Senieji Anykščiai 54
- ❑ SUMMARY 58
- ❑ KRONIKA 60

Pirmame viršelyje - skalviška žalvarinė antkaklė kūginiais galais iš Dauglaukio kapinyno, kapo Nr. 110. Saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje.
E. Jovaišos nuotr.

PRŪSŲ KILMĖS

Prūsų gentys I tūkstantmečio pradžioje ir viduryje

Kaip vystėsi prūsų kultūra Didžiojo tautų kraustymosi laikotarpiu, kada išsiskiria atskiros etnokultūrinės sritys?

VALDEMARAS ŠIMĖNAS

Pačioje I tūkstantmečio pradžioje prūsų kultūroje prasidėjo dideli pakitimai. Tuo metu ėmė nykti pilkapynai ir atsirado plokštiniai kapinynai. Dauguma tyrinėtojų

šias permainas sieja su naujų vakarų baltų kaimynų - gotų - atėjimu. Tuo metu vakarų baltai rašytiniuose šaltiniuose minimi surinktiniais *aisčių* terminu. Pirmasis šį pavadinimą paminėjo romėnų istorikas Publijus Kornelijus Tacitas (98 m.). Vėliausiai *aisčių* vardas minimas IX a. keliautojo Vulfstano pasakojime (apie 870-890 m.), tačiau, manoma, kad Vulfstano kelionės aprašyme *aisčių* vardas vartojamas tik

iš tradicijos, sekant ankstesniais šaltiniais. Kartais I tūkstantmečio pradžios šaltiniuose *aisčių* vardas visai neminimas. Dauguma istorikų sutinka, kad tuose pasakojimuose kalbama apie vakarų baltus - aisčius - būsimųjų prūsų protėvius. Pavyzdžiui, Plinijus Vyresnysis (23-79 m.) mini Julijaus, organizavusio gladiatorių varžybas Nerono valdymo laikais (54-68 m.), ekspediciją atvežti gintaro. Minima, kad gintaro buvo atvežta tiek daug, jog kasdien buvo keičiamos amfiteatro dekoracijos, puošiama gladiatorių apranga ir ginklai. Sunkiausias gintaro gabalas svėrė 13 svarų (4,2 kg). Įdomu, kad ekspedicijai vadovavo ne pirklys, o romėnų raitelis - karo vadas. II a. atskiras vakarų baltų gentis (sudinus ir galindus) mini Klaudijus Ptolemėjus (apie 100-178 m.) "Geografijos įvade". Žinios apie baltus rašytiniuose šaltiniuose atsirado tuo metu jau egzistavusio gintaro prekybos kelio dėka. Šiuo keliu į baltų kraštus buvo vežamos žaliavos: spalvotieji metalai bei papuošalai, ginklai, Romos monetos. Baltų kul-

tūra suklestėjo ir pasiekė savo aukščiausią išsivystymo lygį. Tyrinėtojai pastebi, kad I-III a. materialinės kultūros ir kūrybinės energijos pozitūri buvo žengtas milžiniškas šuolis. Garsi mūsų praeities tyrinėtoja Marija Gimbutienė šį laikotarpį net pavadino romantišku "aukso amžiaus" terminu.

Archeologai senąjį geležies amžių Prūsijoje yra neblogai ištyrę. Vien prieš karą buvo iš-tirta apie 300 šio laikotarpio laidojimo paminklų. Tyrinėjimai parodė, kad I amžiuje prūsai toliau laidojo pilkapuose, tačiau tuo metu jau atsirado pavieniai plokštiniai kapinynai. Jie siejami su gotų atsikraustymu į Vyslos žemupio regioną. Iš čia analogiškas laidojimo paprotys plėtėsi šiaurės rytų kryptimi. Archeologai ne-

Straipsnio autorius "Baltijos" ekspedicijos bazinėje stovykloje ant jūros kranto su urna iš Hünenberg-Dobroje kapinyno

sutaria, ar paprotys plito tik kaip kultūrinė įtaka, ar atėjo ir dalis naujų gyventojų. Gotų ir baltų genčių santykiai dar nėra pakankamai ištirti. Senesnėje vokiškoje literatūroje gotų kultūros įtaka baltų gentims neretai yra pervertinama. Labai neaiškus galindų protėvynės ir jų kelionių I tūkstantmečio pradžioje klausimas. Neaiškus ir šios genties likimas atėjus gotams.

Archeologinės literatūros apie prūsų kultūrą I tūkstantmetyje yra gana daug. Tai senesnė

vokiška literatūra (galima išskirti E. Hollack, W. Gaerte, C. Engel ir W. La Baume darbus) ir naujesnės lenkų (paminėtini J. ir L. Okulič, J. Jaskani, W. Nowakowski darbai) bei rusų archeologų (minėtini V. Kulakov darbai) monografijos ir straipsniai. Gaila, tačiau lietuvių kalba turime vos vieną kitą populiaraus pobūdžio darbą. Didesnį apibendrinantį darbą yra parašiusi M. Gimbutienė [1958]. Jis buvo atspausdintas Niujorke ir lietuvių skaitytojams beveik nežinomas.

B₁ periodas (20-70/80 m.)

Šis periodas archeologinių tyrinėjimų metu nėra gerai atskleistas. Apie jį žinome tik iš atsitiktinių pavienių radinių. Tačiau šie radiniai yra gana įspūdingi. Duomenys apibendrinti E. Hollack, H. Urbanek, H. Jankuhn, J. Jaskani darbuose.

Semboje toliau laidojama pilkapuose ir tik fazės gale atsiranda pavieniai plokštiniai kapinynai. Kaip vieną iš ankstyviausių galima paminėti **Trausitten** (dabar Gurjevsk) kapinyną. Labai ankstyva laikoma ten rasta segė, puošta akučių ornamentu. Įdomūs plokštiniai kapinynai tuo metu atsiranda Priegliaus vidurupyje. Tai **Drusker Forst-Espenheim** kapinynas. Kapinynas yra šalia ankstesnio laikotarpio pilkapyno. Čia šalia pilkapio Nr. XVIII surastas degintinis akmenimis apdėtas kapas. Kapo aplinkoje atsitiktinai rasta gunkluota antklaklė trimitiniais galais.

Šiaurės vakarų Mozūrijoje Mragowo grupė vadinami **Alt Muntowen** (dabar Muntowo), **Wosnitzen** (dabar Woźnic), **Seebongen** (dabar Zelwąg), **Nikutowen** kapinynai dar mažai ištirti. Todėl smulkiau juos apibūdinti nėra galimybės. Jie turėtų būti siejami su galindų palikimu. Apie šią kapinynų grupę medžiagą yra surinkusi ir disertaciją parašiusi estų archeologė M. Schmiedehelm.

Šiaurės rytų Mozūrija. Čia situacija ki-

BEIEŠKANT

- aistiškasis periodas (I-VII a.)

(Tęsinys. Pradžia - 1997 Nr. 1[10])

tokia. Jau nuo I a. vidurio vyrauja plokštiniai kapinynai. B₁ fazei yra būdingos segės ryškiai profiliuota kojele. Jos importuotos iš Padunijos Romos imperijos provincijų. Šis Almgreno segių (A 68) vėliausias tipas atsirado apie 40 m. ir egzistavo iki septinto dešimtmečio pabaigos. A 68 tipo segės aptiktos **Lötzen** (dabar Giżycoko), **Kruglanken** (dabar Krukłanki), **Ławky**, **Grądy** kapinyuose. Tam laikotarpiui skiriamai **Gutten** (dabar Guty), **Leśniewo**, **Równina Dolna**, **Gierłoż**, **Lisy**, **Stregl II**, **Ruska Wies**, **Wilkasy**, **Łaźny**, **Raczky**, **Bogaczewa-Kula** kapinynai. Neretai šiame laikotarpyje atsiradę kapinynai yra ilgalaikiai. Tai **Łabapa**, **Judziki**. Yra Mozūrijos regione ir vienas kitas minėto laikotarpio pilkapynas, pvz.: **Okrasino**. B₁ laikotarpiu yra datuojamos ankstyvos apskritu lankečiu geležinės diržų sagtys, kvarciniai skiltuvai, žalvariniai ir geležiniai lazdeliniai bei irklo formos smeigtukai, keturstipinio rato formos kabučiai, įmoviniai ir pentiniai kirviai. Ginklai rasti tik atsitiktinai **Grzybowo** kapinyne.

Rominten (dabar Radužnoje) kapinyne rasta sambiška trimitiniais galais antkaklė. Urnos ir indai, surasti kapuose, stilistiškai yra vienodi. Tai ašočio formos su keliomis auselėmis ar be jų puodai. Dažnai apatinė tokių puodų dalis yra grublėta. Neretai to meto puodai yra ornamentuoti juostomis ar net piešiniais. Juose atvaizduoti gyvūnai ir žmonės, kartais sunkiai paaiškinami "kulto" ženklai arba geometriniai ornamentai.

B₂ -B₂/C₁ periodas (80-150/200 m.)

Šiuo laikotarpiu plokštinių kapynų paplitimo teritorija dar išsiplėtė, tyrinėtojus stebina išaugęs to meto kapų skaičius ir įkapių gausa. Vakarų baltų teritorijoje archeologai jau išskiria gerokai daugiau kultūrinių grupių. Periodui apibūdinti ir vėl svarbiausi yra E. Hollack,

C. Engel ir H. Jankuhn, J. Jaskani, J. Okulicz, W. Nowakowski darbai. Į rytus nuo Persantės (dabar Pasłęka) ir Alnos (dabar Łyna) vidurupio susiformavo plati tarpgentinė dykra. Tai paaiškinama tuo, kad tarp į Vyslos žemupį atėjusių gotų ir anksčiau čia gyvenusių baltų susidarė niekieno "baimės" zona. Tai taip pat rodo, kad tuo metu baltų ir gotų santykiai nebuvo draugiški. Dar didesni skirtumai atsirado

Ardomas Hüenberg-Dobroje kapinynas (tyrinėtas V. Kulakovo)

tarp Sembos-Notangos ir Mozūrijos kultūrinių grupių. Nebeaiškus tampa II a. rašytiniuose šaltiniuose minimų sudinų likimas.

Sembos-Notangos kultūrinė grupė. B₂ periode Sembos pusiasalyje atsirado labai daug naujų archeologijos paminklų. Tai centrinė prūsų kultūros teritorija, turinti archeologines šaknis dar nuo žalvario amžiaus. Sembos pusiasalyje galima išskirti dvi paminklų koncentracijas: šiaurinėje pusiasalio dalyje prie Baltijos jūros ir Priegliaus upės žemupyje. Priegliaus vidurupyje gyventojų padaugėja tik periodo pabaigoje. Notangoje, Aismarių pakrantėje kapinynai išsidėstę žymiai rečiau ir didesnių grupių nesudaro. Kai kurie tyrinėtojai Notangos paminklų grupę išskiria kaip atskirą. II a. Semboje dar laidota keliuose pilkapinyuose. Ypač tai pasakytina apie rytinę pusiasalio dalį. Tai

Regehen (dabar Dubrovka), **Wiekau** (dabar Chrystalnoje), **Schlakalken** (dabar Jaroslavskeje), **Wargenau**, **Espenheim**, **Kl. Fließ** (dabar Izobilnoje) pilkapynai. Pilkapiai suplokštėję, labai neaukšti, su akmenų konstrukcijomis viduje. Kapai iš viršaus apdedami akmenų grindinėliais. Jie - įvairios formos, nuo 1 iki 6 m skersmens. Kai kurie kapinynai savo forma pri-

mena Lietuvos pajūrio plokštinius kapinynus su akmenų vainikais. Mirusieji Sembos-Notangos grupėje buvo laidojami sudeginti, tačiau šalia tokių kapų kartais aptinkami ir nedegintų mirusiųjų kapai. Tokie griautiniai kapai rasti 34 Sembos-Notangos grupės kapinyuose. Tik **Dollkeim** (dabar Kovrovo) ir **Corjeiten** (dabar Putilovo) kapinyuose, galime teigti, griautiniai kapai vyravo. Tuo pačiu metu nedegintų mirusiųjų kapai išplinta Nemuno žemupyje ir Centrinėje Lietuvoje. Griautinių kapų atsiradimą lenkų tyrinėtojai sieja su "Gintaro prekybos keliu". Senes-

nėje Rytprūsų literatūroje tai buvo siejama su gotų kultūros įtaka.

Griautiniuose kapuose aptinkami pavieniai akmenys, dažniausiai galvūgalyje ir kojūgalyje. Taip pat nustatyta, kad mirusieji buvo laidoti skobtiniuose karstuose. Degintiniai kapai įrengti urnose arba be jų. Vyravo kapai urnose. Degintiniai kaulai urnose švarūs, be apeiginio laužo liekanų. Tyrinėtojai mano, kad ir kapuose be urnų perdegę kaulai buvo pilami į odinius ar audinio maišukus, pakeitusius urnas. Nustatyta, kad **Trausitten** (dabar Gurjevsk) kapinyne degintiniai kaulai buvo tošinėje, o **Poniky** ir **Trentitten** (dabar Zaicevo) - medinėje dėžutėje, **Perdollen** ir **Imten** - apdėti akmenimis.

Įdomus reiškinys prūsų kapuose yra žirgai. Žirgai laidojami nedeginti, matyt, net gyvi. Jų

kapų duobės orientuotos pietų-šiaurės kryptimi, galva nukreipta į šiaurę. Žmonių kapai buvo įkasami virš, bet dažniau šalia žirgų. Žirgai aptinkami ne tik vyrų, bet ir moterų kapuose. Nebūtinai tai buvo karių kapai, nes iš 34 kapų su žirgais tik 18 buvo ginklų. Yra kapų, kur aptinkamos tik atskiros žirgo kūno dalys, pvz.: žandikaulis ar pavieniai dantys. Neretai žirgai laidoti su įkapėmis: žąslais, kamanomis. Žirgų kapai rasti **Reghnen** (dabar Dubrovka), **Schlakalken** (dabar Jaroslavskoje), **Gr. Ottenhagen** (dabar Polesje), **Sanditten** (dabar Lunino) pilkapynuose.

Naujas to meto reiškinys laidojimo papročiuose buvo ginklų dėjimas į kapus. Anksčiau toks paprotys būdingas Pševoro ir Oksivo kultūroms. Tačiau kaip tik minimu laikotarpiu toks paprotys ten išnyko. Kapuose retai randama importinių dviašmenių trumpų kalavijų. Dažniau aptinkami ietigaliai ir skydų umbai. Tai rodo, kad tuo metu jau pradeda formuotis karinė bendruomenė. Aptinkami taip pat pentinai su prie batų pritvirtinti skirtais nytais bei su sagos formos kabliukais galuose. Abi šios pentinų formos turi analogijas Vidurio Europoje.

Mažiau turtingi buvo moterų kapai. Kaip įkapės čia dažniausiai aptinkami peiliukai, verpstukai, adatos, ylos, tačiau kartais randamos žirklys, net pentinai ir žirgai.

To meto kapuose yra papuošalų. Vyrų kapuose randamos žalvarinės ir geležinės segės, diržų sagtys su apkalais, apyrankės ir žiedai. Taip pat pasitaiko pavjėnių stiklinių ar gintarinių karoliukų, labai retai - antkaklių. Moterų kapuose dažnai aptinkamos kaklo apvaros, suvertos iš stiklinių, gintarinių ar žalvarinių karolių, antkaklės, puošnios diržų sagtys, segės (dažniau po dvi), apyrankės ir žiedai. Prie galvos randami galvos dangos smeigtukai. Nuo B₂ periodo kapuose atsiranda Romos imperijos monetos.

Kadangi tik nedaugelis ištirtų kapų buvo skelbta spaudoje, reikia manyti, kad tik labai nedidelis procentas kapų buvo su įkapėmis. Turtingiausi kapai buvo surasti **Wargenau** (moters kapas Nr. 4), **Schlakalken** (dabar Jaroslavskoje) (moters kapas), **Wiekau** (dabar Chrystalnoje) (vyro su žirgu kapas), **Dollkeim**

(dabar Kovrovo) kapinyuose.

Sembos-Notangos grupė nuo kaimynų gerokai skyrėsi papuošalais. Retai kur Europoje galime rasti tokią papuošalų įvairovę. Kai kurie dirbiniai yra būdingi tik šiam regionui. Ne

prūsų kultūroje išskyrė atskirą B₂/C₁ periodą. Taigi dauguma įkapių randama ir kitame laikotarpyje iki II a. galo ar III a. pirmos pusės.

Šiame periode atsiranda ir laiptelinės segės. Jos dažnai gausiai ornamentuotos, kartais

B, periodo lankinės segės ir urna iš Sorgenau (1), Samsburg (2-3), Warschken (4) ir Klycken (5-6) vietovių (pagal C. Engel, 1935)

be reikalo šis periodas dar vadinamas “aukso amžiumi”.

Pagrindiniai šiuo metu yra du akinių segių tipai. Ankstesnis yra atsiradęs erų sandūroje. Tokių rasta **Eisliethen** kapinyne. Jos puoštose akučių ornamentu lankelio srityje. Antra forma - taip vadinamų “Prūsijos akinių segių” serija. Jų kojėlės plokščios juostos formos, puoštose akūtėmis.

B₂ periodo pabaigoje ypač populiarios labai profiliuotos segės. Tai Almgreno išskirtos II, IV ir V segių grupės. Jų įvija dengta tūta, lankelis platus, turintis plačius skydelius. Jų prototipai randami Lenkijos Pamaryje ir Skandinavijoje. Iš prūsų žemių nemažai jų patekdavo į Lietuvą, Latviją ir Mozūriją. Dažnai randamos kompleksuose su prūsiškos serijos akinėmis segėmis. Ankstyviausios šio tipo segės rastos **Eisliethen** kapinyne. Čia segė kape Nr. 4 rasta kartu su Noriko-Panonijos tipo sparmine sege. K. Godlovskis, remdamasis įkapėmis,

dengtos sidabro ar net aukso plokštelėmis, paplitusios labai plačioje Vidurio Europos ir Skandinavijos teritorijoje.

Pasitaiko ir apvalių segių, ornamentuotų spaustu ornamentu. Jos dažniau randamos griautiniuose kapuose. Dažniausiai tai labai turtingi kapai, pvz., **Wargenau** kapinyne kapas Nr. 4. Kartais apvalios segės turi tutuli formos ataugas. Kaimyniniuose kraštuose šis segių tipas atsirado gerokai vėliau. Artimiausios vienalaikės analogiškos segės randamos tik Romos imperijoje.

Semboje ir Priegliaus žemupio regione moterų kapuose yra randami patys puošniausi diržai. Diržų sagtys prūsų archeologinėje literatūroje yra gerai išnagrinėtos. Apie jas rašė H. Jankuhn [1933] ir R. Madyda [1977]. Tuo metu yra išskiriamos dvi pagrindinės diržų sagčių grupės. Pirmoji - šamyrinės, antroji - su kabliuku. Svarbūs šiuo metu ir diržų apkalai. Jais kaustomas visas diržas arba tik jo ga-

las. Puošnūs kaustyti diržai buvo rasti **Kirpehen** (dabar Pokrovskoje) kapinyne. O. Almgreno nuomone, ažūriniai diržų apkalai yra atkeliavę iš Romos imperijos Noriko ir Panonijos provincijų. W. Gaerte jų kilmę klaidingai siejo su gotais. Šiandienos tyrinėtojų nuomone, diržai yra vienas ryškiausių vakarų baltų ir Padunijos ryšių rodyklių.

B₂/C₁ periode plačiai paplinta stiklo ir emalės karolių apvaros. Dažniausiai tai daugiaspalviai: raudoni, geltoni, žali karoliai. Dažni ir permatomi karoliai inkrustuoti auksu. Tyrinėtojų nuomone, visi karoliai importuojami iš Romos imperijos provincijų. Tarp atvežtinių buvo ir vietinio gintaro bei žalvarinių karolių.

Antkaklės kapuose randamos retai, daž-

se. "Tvirtos" konstrukcijos žąslai turi U formos skersinį. Patraukus vadžias jie suskersuoja. Tokio tipo žąslai žinomi Romos imperijoje ir Vidurio Europoje. Jie į minėtą teritoriją pateko iš skitų ir sarmatų.

Semboje randamos pačios puošniausios baltų kraštuose kamanos. Jų dirželiai puošti apkalais. Neretai žirgo kakta taip pat puošta plokštelėmis su nuo jų einančiais dirželiais. Dauguma kamanų, matyt, buvo gaminamos vietoje. Įdomios Semboje rastos grandininės vadelės. Tokios rastos **Gr. Ottenhagen** (dabar Polesje) kapinyne. Matyt, tai iškilmių, o ne kasdieniškas žirgo papuošalas. Analogiškų vadelių rasta Šlezvige-Holšteine, Danijoje ir pietų Skandinavijoje.

keramika. Žymu ir ryšiai su kaimyninėmis teritorijomis. Semba kiek daugiau radiniai yra susijusi su Vakarų Lietuva ir gerokai mažiau - su Mozūrijos regionu. Įvežtinių dirbinių dar ne daug. Daugiausiai rasta tik Romos monetų ir stiklo bei emalės karolių.

Mozūrijos grupė. Tarp **Mamrų ežero ir Guberio bei Alnos upių** C. Engelis išskyrė atskirą bartams priskiriamą grupę. Jos kilmę jis siejo su Sembos-Notangos kultūra. J. Okulič galvojo, kad ji turėtų būti artimesnė Mozūrijos regiono kultūroms. Be to, C. Engelis išskyrė vakarų Mozūrijos (ją siejo su galindais) ir rytų Mozūrijos (ją siejo su sūduviais) kultūrinės grupės. Jam šių dviejų grupių skiriamoji riba nebuvo aiški. Tuo metu dar nebuvo tyrinėti Su-

B₂ periodo pridėtiniai indai ir urnos (1-4, 12-13), lankinė labai profiliuota (5) ir sparninė Noriko-Panonijos tipo (10) segės, apskrito pjūvio pumpuriniai (6) ir juostinė profiliuotais (11) galais apyrankės, antkaklės trimitiniais galais (7, 9) bei diržo sagtis (8) iš Eisliethen (1-2, 5, 7, 10-11) ir Dollkeim (3-4, 6, 8-9, 12-13) kapinyių

niausiai - trimitiniais galais. Jos būna pilnavidurės, masyvios tuščiavidurės ir tuščiavidurės. Antkaklės tuščiaviduriai galai aptinkamos gana plačioje teritorijoje. Jų rasta Lietuvoje ir Latvijoje.

Dažnai kapuose randamos apyrankės. Semboje vyrauja siauros, juostinės, skersiniais ranteliais puoštos apyrankės. Jų galai yra profiliuoti. Vėliau šis apyrankių tipas perauga į manžetines apyrankes. Ši forma yra vietinė ir, matyt, kilusi iš Pamaryje randamų gyvatgalvių apyrankių. Neretai kapuose randamos į antkakles trimitiniais galais panašios apyrankės. Be minėtų apyrankių rečiau randamos ir netipinės įvijinės iš plačios juostos suktos apyrankės.

Žirgų kapuose randami žąslai ir kamanos. Vyrauja dvinariai arba "tvirtos" konstrukcijos žąslai. Grandininiai žąslai rasti 11 Sembos vietų (apie 20 egz.) ir plačiai paplitę vakarinėse Romos imperijos provincijose ir germanų kraštuose.

Aprašomame periode urnos buvo gana vienodos formos. Vyrauja pūstomis sienelėmis puodukai ir aukštu kakleliu dvigubo nupjauto kūgio formos ašotėliai. Kartais nežymiai išreikšta ašočio kojėlė. Neretai apatinė puodo dalis yra silpnai grublėta, viršutinė - lygi. Puodukai viršutinėje dalyje kartais turėdavo ausele. Dauguma puodų nebuvo ornamentuojami. Kartais viršutinė puodo dalis ornamentuojama lygiagrečiomis linijomis, tarp kurių išdėstytos geometrinės figūros - dažniausiai trikampiai. Reikia pastebėti, kad puodų formose dar išliko labai gajos vakarų baltų pilkapių kultūros tradicijos.

Apibendrinant galima pasakyti, kad B₂ periodo radiniai jau aiškiai rodo atskiras kultūrinės grupės. Sembos-Notangos regionas iš kitų išsiskiria profiliuotomis su buoželėmis gale ir apskritomis segėmis, diržų apkalais, apyrankėmis profiliuotais galais, grandininiais žąslais,

valkų miesto apylinkių paminklai. Kiek detaliau šį klausimą nagrinėjo H. Jankuhn [1950]. Šiuo metu pastarosios C. Engelio išskirtos kultūrinės grupės vadinamos **Mrągowska** ir **Węgorzewska** vardu. Mozūrijoje B₂ periode labai padaugėjo paminklų. **Sniadrų ežero** ir **Piszo** miesto apylinkėse net susiformavo visai naujas archeologijos paminklų židiny. Jis tęsiasi iki **Elko** ir **Rajgrodo** apylinkių. Į Priegliaus aukštupį, Šiaurės rytų Lenkiją ir Lietuvos Užnemunę, atrodo, irgi iš **Węgorzewo** apylinkių atsikrausto naujų gyventojų.

Įvairių vietų laidojimo paminklai ištirti labai nevienodai. Dar netolygiau yra paskelbta tyrinėjimų medžiaga. Praktiškai tik rytinio pakraščio tyrinėti paminklai skelbti spaudoje. Tai **Bargłów Dworny**, **Judziki**, **Raczki** pilkapyiai. Į pietus nuo visų minėtų kultūrų tvyrojo pelkės ir negyvenami miškai. Už šios skiriamosios teritorijos tęsiasi Pševoro kultūros gy-

venvietės.

Kaip jau minėta, B₁ periode **Węgorzewo** rajone išsiskyrė atskira plokštinių kapinynų grupė. Išskyrus tris kapinynus: **Rominten (dabar Radužnoje)**, **Okrasin ir Grunajki**, čia nėra pilkapių ar antžeminių akmenų konstrukcijų. Pilkapiai atsiranda ir toliau egzistuoja tik į rytus nuo Mozūrų ežerų, Suvalkų apylinkėse.

Skirtingai negu Semboje čia, su nedidelėmis išimtimis, visuotinai aptinkami tik degintiniai kapai. Tik bartams priskiriamame **Sowoszy** kapinyne rasti keli griautiniai B₁ ir B₂ periodo kapai. Atrodo, kad **Romintės** kapinyne taip pat buvo rasti keli griautiniai kapai. Visuose kapinyuose vyravo degintiniai kapai, kur kaulai supilti į urną. Perdegę kaulai dažnai supilami kapo duobės dugne, o gausios apeiginio lauko liekanos supilamos ant viršaus. Neretai urnos apdedamos plokščiais akmenimis. Kapų duobės - ovalo formos, apie 60x80 cm dydžio. Tik keliuose kapuose rasti žąslai. Žirgų kapai visai nerandami. Šiuose kapuose gana daug ginklų, neretai gerokai daugiau negu Semboje.

Mozūrijos regione, kaip ir Semboje, B₂ periode yra populiariausias "Prūsijos serijos" aकिनės segės. Šalia jų egzistuoja tik šiam regionui būdingos S, cilindro ar lazdelės formos segės (jos kildinamos iš Pševoro kultūros), laikotarpio pabaigoje atsiranda laiptuotosios segės plačia priekine dalimi. Jų spyruoklės dengtos tūta. Gerokai dažniau Mozūrijos regiono gyventojai drabužius susegdavo smeigtukais. Jie yra irklo formos, išplota viršutine dalimi, žiediniai, statinėliniai, su kilpele, lazdeliniai ir kt. Nešioti ir kabučiai. Jie rasti su stipiniais formos ir apvalūs. Rankų pirštus mėgta puošti įvijiniais ir spiralės susuktais žiedais. Apyrankės randamos labai retai. Vyrų kapuose surasta pentinų su sagos formos atlenktais kabliukais bei pentinai plokščiu pagrindu. Yra rasta keletas skydų umbų, vienas vienašmenis kalavijas **Moythienen** (dabar Mojtyny) kapinyne ir vienas trumpas dviašmenis kalavijas iš **Haasznen** (dabar Łazne) kapinyne. Periodo gale pasirodo pirmieji žąslai. Tai dvinariai geležiniai žąslai su grandimis šonuose. Nors **Gneist** (dabar Knis) kapinyne rasti sudėtingesnės konstrukcijos žąslai su U formos skersiniu.

Keramika Mozūrijos regione labai konservatyvi. Ji išlaiko ankstyvojo geležies amžiaus puodų formas ir gamybos technologija, kuri atsekama iki III a. pabaigos. Urnos turėjo ašocio aukštų, siauru kakleliu formas. Viršutinė urnos dalis gludinta, apatinė - grublėta. Jos labai primena Stanaičių kapinyne (Vilkaviškio rj.) surastas urnas. Labai retai urnos puošiamos brūkš-

Sidabrinės apyrankės ir žiedas iš Hünenberg-Dobroje kapinyne

neliais ar geometriniu ornamentu. Neretai urnos iš viršaus uždengiamos dubenėliais. **Inulzen** (dabar Inulec) ir **Fürstenau** (dabar Księży Lasek) kapinyuose rasti dubenėliai buvo puošti piešiniais.

C₁ periodas (200-250 m.)

Tarp ankstyvojo (B periodas) ir vėlyvojo (C periodas) romėniškojo laikotarpio aiškesnės ribos negalima nustatyti. Toliau egzistuoja tie patys segių, diržų sagčių ir apkalų tipai. Naudojami tie patys ginklai ir darbo įrankiai. Jau-

Tyrinėjamas Hünenberg-Dobroje kapinyne (vad. V. Kulakovas)

čiamas aiškus kultūros tęstinumas. Tiesa, tuo metu kiek pakinta kultūrinių ryšių kryptys. Jei anksčiau buvo bendrauta daugiau gintaro prekybos keliu su Romos imperijos provincijomis, tai dabar atsirado ir antra - Juodosios jūros-Jutlandijos kryptis. Šį kelią pramynė gotai. Jie sujungė Šiaurės Europą su Černiachovo kultūros regionu. Vyslos žemupys tapo šių kelių kryžkelė. Šių įvairių įtakų veikiamose Baltijos jūros pakrantėse formavosi "barbarų pasaulio"

kultūros. Todėl ir vakarų baltų regione, ypač Semboje, persipynė konservatyvios ir naujos tradicijos.

Sembos-Notangos grupė. Nors rytinėje Sembos pusiasalio dalyje dar galima rasti pavienių pilkapių, tačiau jau visuotinai išgalėjo plokštiniai kapinynai. Degintiniai kapai iš viršaus apdedami akmenų grindinėliais, tačiau jie yra jau mažesnio skersmens ir įkasti giliau. Nuo II a. pabaigos mirusieji vien tik deginami. Kapuose randamos urnos didelės, plačiais kakleliais. Jų apačia grublėta, viršus užlygintas. Apie 80% kapų yra su metalinėmis įkapėmis (B₁ periode su metalinėmis įkapėmis buvo apie 30% kapų). Kapai žymiai turtingesni.

Vyrų kapuose randama ginklų: ietigalviai, skydų umbai; nemažai darbo įrankių: pjautuvai ir dalgiai, kirviai, drožtuvai, kaltai, žirklys, peiliai, ylos, verpstukai. Dažnai įkapės susijusios su žirgu: kamanos, įvairios sagtelės, žąslai ir pentinai. Vyrų kapuose gausu papuošalų. Juose dažniau randama po vieną sege, yra žiedų, pavienių karolių. Papuošalai, matyt, buvo nešiojami kaip amuletai. Kaip ir seniau, retai pasitaiko apyrankės ir antkaklės. Kaip naują įkapę galima paminėti geriamuosius ragus su apkalais. Tačiau išpopuliarėjo jie vėliau.

Moterų kapuose mažiau segių, bet jos nešiojamos po dvi. Iš ankstesnės fazės perimtos masyvios segės su spurgeliais ant kojelės gallo, apskritinės segės. Be to, atsiranda ir naujų tipų laiptelinių segių. Dauguma jų perimtos iš Mozūrijos regiono. Kaip ir visoje Europoje, atsiranda žieduotosios segės ir segės lenkta kojele. Semboje yra paplitę du žieduotųjų segių variantai: su aukšta užkaba ir su lenkta kojele. C₁-C₂ periode žieduotųjų segių žiedeliai yra rantuoti. Segės lenkta kojele yra paprastos ir neornamentuotos. Diržų sagtys ir apkalai nagrinėjamame periode irgi kinta. Jie labai supaprastėja. Ažūriniai apkalai tampa retenybe. Moteriškos apyrankės gerokai plėtėja. Jų galai nebeprofiluojami. Be to atsiranda juostinės ir įvijinės apyrankės. Semboje yra rastos kelios įvijinės apyrankės gyvatgalviais galais. Antkaklės randamos retai. Visiškai išnyksta antkaklės trimitiniai galais. **Dollkeim** (dabar Kovrovo) ir **Sacherau** (dabar Morozovka) kapinyuose yra surastos vos kelios antkaklės, padarytos iš apvalios vielos su profiliuotais kabliukais galuose. Kaip ir anksčiau, kapuose randami pavieniai stiklo ir emalės karoliai. Jie apvalūs ir neskaidrūs, daugiausia raudonos, geltonos ir žalios spalvos. Matyt, karoliai jau buvo gaminami vietoje. Pasitaiko ir importinių auksuotų karolių. Šiuo metu atsiranda daugiau išstėtų formų karolių. Padaugėja ir gintarinių karolių.

Gausiau Semboje yra randama ginklų. Tai ietigalviai ir skydų umbai. Pradžioje skydų umbai buvo aukštesni, vėliau jie įgauna pusapsk-

ritimio formą. Tai tampa būdingu prūsų kultūros bruožu. Manoma, kad tokia umbų forma buvo nusižiūrėta nuo žalvarinių romėniškų umbų.

Kapuose yra daug pentinų. Jie dažniausiai su sagos formos kabliukais galuose. Gerokai pakinta žąslai ir kamanos. Grandininės kamanos ir kamanų apkalai randami labai retai

galima paminėti žalvarinį kiaurasamtį iš **Kirpehnen** (dabar Povarovka) kapinyno, terra sigillata šukę, rastą **Klein Fließ** (dabar Izobilnoje) pilkapyne. Šukėje išliko puodžiaus iš Cinnamum dirbtuvės Galijoje (150-195 m.) žyma. Iš Pareinės ir Galijos taip pat patekdavo stiklinių taurių ir emaliuotų segių. Iš Romos imperijos į Prūsiją patekdavo žalvariniai skamba-

krantėse.

Pagal laidojimo papročius ir įkapes Mozūrijos grupėje galima išskirti du skirtingus regionus. Pirmajame paplitę plokštiniai kapinynai su degintiniais kapais, neturinčiais akmenų konstrukcijų. Tai **Mragowo** bartų grupė, į pietus ir vakarus nuo Mozūrų ežero ir Elko-Augustavo apylinkės. Antrajai grupei būdingi iš

C₁ periodo pentinai (1, 3), lankinė žieduotoji segė (2), terra sigillata indas (importas iš Galijos) (4) ir pridėtiniai indai bei urnos (5-8) iš Dollkeim (dabar Kovrovo) (1-3, 5-8) ir Klein Fließ (dabar Izobilnoje) (4) kapinynu

(**Mehlawischken**). Šalia senesnių laužtukinių žąslų atsiranda sudėtingesnės konstrukcijos dvinariai ir trinariai žąslai. Jų grandys didelio skersmens.

III a. pradžioje dar pasitaiko romėniškų monetų, bet jų kiekis gerokai sumažėja. Neretai tai senos, jau iš apyvartos išėjusios monetos. Vėliausios kapuose randamos monetos yra iš Gordiano III (238-244 m.) ir Pilypo Arabo (244-249 m.) laikų. Kartais monetose yra išgręžtos skylutės. Tai rodo, kad monetos kartais buvo nešiojamos kaip medalionai. Palyginus su Vyslos žemupio regionu Semboje Romos imperijos importo nėra daug. Iš atvežtinių dirbinių

lai. Romos imperijoje jie buvo naudojami pakabinti gyvuliui po kaklu. Kokią paskirtį jie turėjo Prūsijoje, nėra aišku.

Mozūrijos grupė. C₁ laikotarpiu Mozūrijoje ir Suvalkų apylinkėse atsiranda daug naujų archeologijos paminklų. Plačiai įsisavinamos iki tol neapgyventos teritorijos. Išsiskiria keli nauji paminklų židiniai. Vienas jų susidaro į šiaurę nuo Suvalkų, Juodosios Ančios aukštupyje. Antrasis židinyje išsiskiria Elko ežero ir Augustavo regione. Pastarajame keletas laidojimo paminklų yra žinoma iš anksčiau. Pdaugėja paminklų ir bartų gyvenamoje teritorijoje - Alnos aukštupio ir Mamrų ežero pa-

akmenų krauti krūsniniai pilkapiai. Jie paplitę **Węgorzewo** ir šiaurinėje Suvalkų regiono dalyje. Čia egzistavo biritualizmas.

Węgorzewo grupėje nustojo egzistuoti **Krukłanky, Giżycko, Lisy, Kal, Rominten** (dabar Radužnoje), **Okrasin, Liesniewo, Gierloz, Równiena Dolna, Zdedy** kapinynai ir tuo pačiu metu naujose vietose atsirado nauji kapinynai. Keletas kapinyną vis dėlto buvo naudojami ir toliau. Tai **Stręgl, Grunajki** ir **La-bapa** kapinynai.

Elko-Augustavo židinyje toliau laidojama **Haasznen** (dabar **Łażne**), **Sypitky** ir **Skomack** kapinynuose. Bet ir čia apleidžiamas **Judziky**

kapinynas.

Mrągowo grupėje visi senieji kapinytai apleisti ir naujose vietose įkuriami nauji.

Teritorijoje į rytus nuo Mozūrų ežero ir Suvalkų apylinkėse C₁ periode egzistavo ne vien pilkapiai, bet ir plokštiniai kapinytai. Pavyzdžiui, **Szwajcarija** pilkapyne rasta kapų be sampilų. Bet **Osowo**, **Żywa Woda**, **Szurpily**, **Grunajki**, **Bocwinka** pilkapyuose visi kapai turėjo sampilus. Išskyrus **Szurpily**, kur rasti tik degintiniai kapai, kitur egzistavo biritualizmas.

C₁ periode Mozūrų regione labai išaugo turtingų kapų skaičius. Gerokai plačiau paplinta drabužių smeigtukai, iki tol randami tik **Węgorzewo** grupėje. Tuo metu kinta moterų drabužiai, atsiranda nemažai naujų papuošalų. Išaugo antkaklių, apyrankių ir kaklo karolių aparų skaičius. Vyrų kapuose labai padaugėja darbo įrankių. Suvalkų ir Goldapo regionuose atsiranda žirgų kapų.

Mrągowo grupės plokštiniuose kapinyuose dažnos Mozūrų tipo laiptelinės segės ir jų variantai su jaučio galvos atvaizdu. Kaip ir Semoje, dažnai randami kiti laiptuotųjų segių tipai. Keista, tačiau visai nerasta segių lenkta kojėle.

Mozūrų regione labai populiarios emaliuotos segės. Dalis jų, matyt, pateko iš Pareinės, Galijos ir Panonijos. Pavyzdžiui, sidabrinė segė iš **Bogaczewo-Kula** turi analogijų Mandeure (Prancūzija). Iš Galijos ir Pareinės yra kilusios emaliuotos pasaginės segės. Yra rasta ir emale puoštų žiedų. Smeigtukai rateliniai, ritiniai, stipriai profiliuota galvute ir kt. Dažnos kapuose sagtys, skydų umbai, ietigaliai. Mozūrų regionas išsiskiria glaudesniais kultūriniais ryšiais su Vyslos žemumio regionu ir Pševoro kultūra. Yra rasta ir Romos imperijos importo. Tai sidabrinis žiedas iš **Sterlawky Malý**. Žiedo akyje įtaisyta karneolo gema su ožką melžiančio piemenio atvaizdu. Neabejotinai atvežtas yra žalvarinis skydo umbas iš **Macharren** (dabar

Machary). Yra rasta ir atvežtinio stiklo. **Nikutowo** kapinyne yra rastas miniatiūrinis geriamasis ragas, o **Popielne** kapinyne - stikliukas. **Babieten** kapinyne dviejuose kapuose yra rasta terra sigillata šukių. Jos analogiškos jau minėti **Klein Fließ** (dabar Izobilnoje) rastai šukei.

Węgorzewo ir Suvalkų pilkapyuose įka-

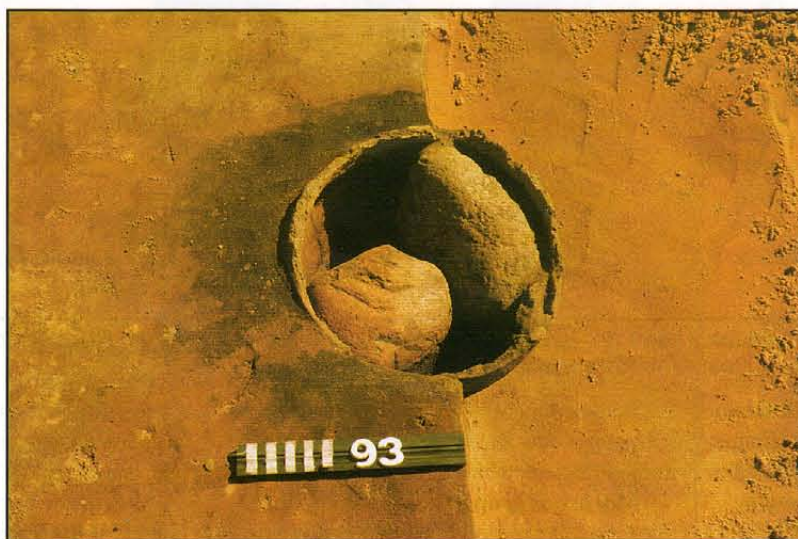
pės beveik nesiskiria nuo plokštinių kapinytų grupės. Tiesa, griautiniai kapai pilkapyuose yra turtingesni. Skirtumas yra tas, kad čia retai randamos laiptuotosios segės ir visai nerandama su jaučio galvos atvaizdu. Šiame regione yra rasta keletas unikalių dirbinių. Iš jų galima iš-

1985 m. "lobių iškotojų" išversta ir palikta urna Hünenberg-Dobroje kapinyne

skirti dailiai ornamentuotą antkaklę trimitiniais galais. Ji rasta **Żywa Woda** pilkapyne. Reta su ažuoliniu apkalu sagtis rasta **Osowos** pilkapyne.

Turtingiausi kapai rasti **Szwajcarija** pilkapyne. Turtingumu pasižymėjo vyrų kapai. Daug dėmesio susilaukė pilkapyne aptiktas žemdirbio kapas. Jame rastas geležinis arkloragas, pjūklas su kauline rankena, ietigalis, įmovinis kirvis, trys peiliai, skiltuvai ir kt. dirbiniai (žiūrėti į žurnalo IV viršelį). Tačiau kape nerasta tiksliau datuotų radinių, todėl ir kape

Degintinio kabo Nr. 93 pjūvis. Urna iš viršaus užmesta akmenimis (Hünenberg-Dobroje kapinyne)

datavimas lieka diskutuotinas.

Mozūrų regiono keramika nesusilaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio. Ji yra neskelbta. Augustavo ir Suvalkų regione puodai randami labai retai. Kituose regionuose urnų ir puodų forma nagrinėjama laikotarpiu beveik nepakinta. Ji prastos kokybės. Vyrauja ašočio formos

ir dvigubo nupjauto kūgio formos puodai. Ašočio formos puodai prie kaklelio neretai turi po keletą mažų auselių.

Etnokultūrinė regiono situacija nėra aiški. Daugelyje vietų vykę dideli pasikeitimai rodo to meto politinės situacijos nestabilumą. Tačiau

smulkesniems regionams būdingų dirbinių nebuvimas rodo stiprią regiono kultūrą.

Taigi, apibendrinant galima konstatuoti, kad Mozūrų regione egzistavo svarbus emaliuotų dirbinių gamybos centras. Vietoje taip pat buvo pradėti gaminti emalės ir stiklo karoliai. Jei anksčiau svarbiausias buvo gintaro prekybos kelias, tai dabar jaučiama daug Vakarų Europos įtakos. Pradėjęs veikti Baltijos jūros prekybos kelias

sujungė vakarų baltų kraštus su Reino baseino gentimis. Iš Vakarų Europos į Prūsiją pradėjo patekti daugiau sidabro žaliavos.

C₂-C₃/D₁ periodas (250 m.-450/475m.)

C₂-C₃/D₁ periode aisčių kultūra yra labai vienoda ir konservatyvi. Praktiškai neįmanoma atskirti C₂ ir C₃ fazių. Šiuo laikotarpiu pasireiškė nežymus baltų kultūros sumenkėjimas (naujovių prasme). Matyt, tai paaiškinama nutrukusiais ryšiais su Romos imperijos provincijomis ir to meto neramumais Romos imperijos ir barbarų kraštų pasienyje. Gal turėjo reikšmės pakitusi gotų pasaulio kultūrinė orientacija. Jų dėmesys vis labiau kryo į Juodosios jūros pakrantes ir Dunojaus žemumio regioną. IV a. pradžioje ir viduryje gotai, įsitvirtinę Juodosios jūros pakrančių regione, pradėjo veržtis į Balkanų pusiasalį, kol pagaliau IV a. pabaigoje, suskilę į vestgotus ir ostgotus, po daugelio kovų atsibastė iki dabartinės Italijos ir Ispanijos teritorijų. Vestgotai, 378 m. Adrianapolio mūšyje nugalėję romėnus, įsitvirtino Balkanų pusiasalyje, vėliau 410 m. užgrobė ir aplėšė Romą, 418 m. Galijoje įkūrė savo valstybę su sostine Tulūzoje. 476 m. žlugo Vakarų Romos imperija. Ger-

manų genties vadas Odoakras nuvertė paskutinį Vakarų Romos imperijos imperatorių Romulą Augustą. Ostgotai 488 m. įsiveržė į Italiją ir įkūrė naują valstybę su sostine Ravenoje. Tuo metu baltų kraštai, atrodo, išliko visų šių įvykių nuošalyje.

Nuo IV a. vidurio iki V a. vidurio Vidurio

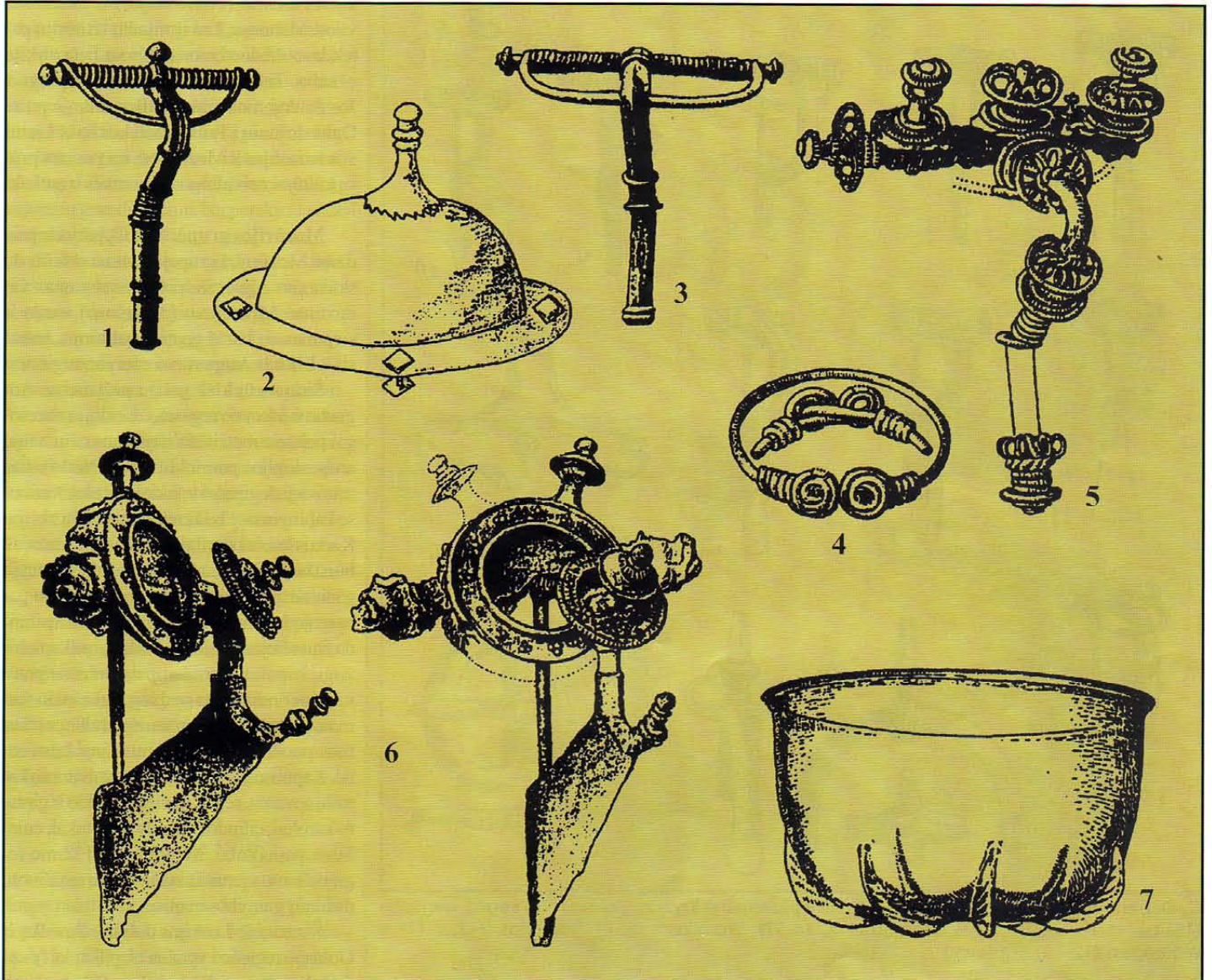
Europoje vyksta dar didesni politiniai neramumai. V a. pradžioje Vakarų Europą drebina vandalų žygiai. Jie su alanais nusiaubė Galiją ir 409 m. apsigyveno Ispanijoje. 429 m. persikėlę į šiaurės Afriką sugriauna Aleksandriją, o 455 m. nusiaubia Romą.

Tuo pačiu metu apleidžiamos ir ištuštėja didelės teritorijos Pavyslyje, Odros ir Labos baseinuose. Pietinėje vakarų baltų regiono dalyje atsiranda plačios neapgyventos teritorijos,

Nors, kaip anksčiau minėta, vakarų baltų regione IV a. pabaigoje-V a. pradžioje kultūrinė situacija buvo gana stabili, tačiau dauguma tyrinėtojų laikotarpį nuo 375 m. iki 450/475 m. vadina pereinamuoju iš senojo į vidurinių geležies arba tautų kraustymosi laikotarpį. Todėl šis laiko tarpas dar žymimas raidėmis C₃/D₁. Šį laikotarpį vakarų baltų regione galėtume apibūdinti kaip pakankamai ramų, be didesnių kultūrinių šuolių.

Dažnai jos - aukštu ištęstu kakleliu, retai ornamentuotos nagų išpūdais kaklelio arba petelių dalyje.

Kapų įkapės keičiasi nežymiai. Didesni skirtumai jaučiami kaklo papuošalų nešiose-noje, sumažėja stiklo karolių ir padaugėja gintaro karolių. Neretai kapuose aptinkama miniatiūrinė keramika. Tarp C₁ ir C₂ periodų dirbinių aiškesnės ribos išvesti negalime. Toliau egzistuoja C₁ periode atsiradę dirbiniai. Tai lenkta

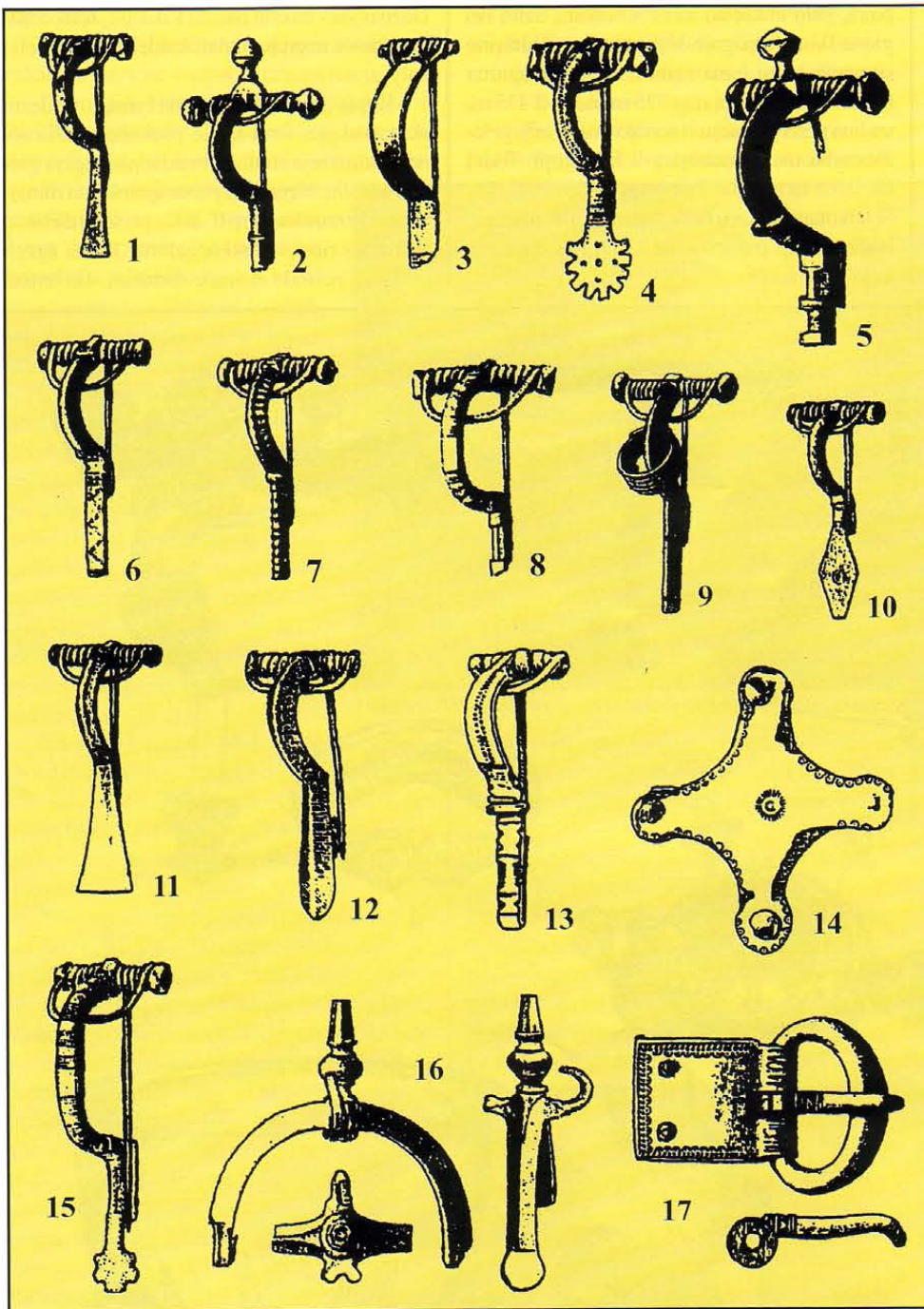
C₂-C₃ periodo lankinės žieduotosios (1, 3, 5) ir su lieta aukšta užkaba (importas iš Skandinavijos) (6) segės, skydo umbas (2), žiedas su į spiralę susukta priekine dalimi (4) bei stiklinis indas (importas iš Galijos) (7) iš Dollkeim (1-3), Warengen(4-5, 7) ir Grebieten kapinynu

kuriuos ilgainiui tampa dykromis. Atrodo, vakarų baltams nebegresia jokie kaimynai iš pietų, turėtų kilti kultūra, tačiau to neįvyksta. Tyrinėtojai pastebi, kad baltų genčių regione įsivyravo kultūrinė stabilizacija, materialinė kultūra konservatyvėjo.

375 m. iš Azijos į rytų Europą įsiveržia naujos klajoklių gentys - hunai. Vėliau jie gotų pėdomis atsikrausto į Vidurio Europą, Dunojaus vidurinio regioną. Laikotarpį nuo hunų įsiveržimo į Europą pradžios archeologinėje literatūroje priimta vadinti **Didžiojo tautų kraustymosi laikotarpiu** (D-E periodas).

Sembos-Notangos grupė. Šiuo laikotarpiu nedideli teritoriniai pakitimai vyksta Priegliaus vidurinio ir Įsruties upių baseinuose, vyksta tolesnis Sembos regiono kultūrinis suartėjimas su dabartinės Centrinės Lietuvos ir Suvalkijos regionu. Semba tampa kultūrinio centru. Notangoje tuo tarpu sumažėja gyvenviečių skaičius. Tai, matyt, galima paaiškinti Velbaroko kultūros priešiškiškumu. Kapų įranga C₂ ir C₃ perioduose lieka nepakitusi. Kapai iš viršaus apdedami akmenų grindinėliais. Mirusieji toliau deginami, o palaikai supilami į urnas. Urnos tuo metu labai didelės, iki 60 cm aukščio.

kojele ir žieduotosios segės, panašios diržų sagtys, analogiški žiedai. Skirtumus dažniau pastebime tik dirbinių proporcijose. Ypač kinta segių dydžiai. Neretai vėlesnio laikotarpio lankinės segės yra didesnės ir platesnės spyruokle. Ypač didelės C₃/D₁ periodo segės. Kinta segės lankelio ir kojėlės sujungimo kampas. Periodo pabaigoje jis tampa status. Ant žieduotųjų segių sumažėja žiedelių skaičius, pradedamos naudoti sidabro plokštelės. Laikui bėgant iš mados išeina segės lenkta kojele. Segių kojėlės neretai pradedamos puošti įstrižais kryžiukais ar grioveliais. Dar keli šiam laikotarpiui būdingi

C₃-D₁ periodo įvairių tipų lankinės (1-13, 15) ir plokštelinė kryžiaus formos (14) segės, pentinas (16) bei diržo sagtis (17) iš Greibau (1-4, 14-17), Warnikam (5, 8), Dollkeim (6-7, 9-11) ir Warenden (12-13) kapinynų

dirbiniai yra perimti iš Vyslos žemupio regiono. Tai žalvariniai ar sidabriniai kibirėlio formos pakabukai ir prūsiški tuščiaviduriai geležiniai, žalvariu dengti skambaliukai. Ypač jie būdingi C₃ fazei. Labai retai prūsų kapuose randamos kaulinės šukos. Visai Prūsijos teritorijai būdingi pinti ir su spirale susukta priekine dalimi žiedai.

C₁ periode kiek dažniau randamos apyrankės. Diržų sagtys mažiau puošnios negu ankstyvosios. Jos dažnai su stačiakampio formos lankeliu ir su žalvariniu ar sidabrinu stačiakampiu apkalu. Yra kapuose pentinų ir žašlų. Pentinai geležiniai, su atrietais kabliukais, arba žalvariniai, pagaminti iš plačios juostos, kniedėmis tvirtinami prie dirželių. Žašlai išsis-

kiria mažesnėmis grandimis, neberandama geležinių žašlų su laužtukais. Beveik nebeaptinkama puošnių žirgo kamanų. Ginklų kapuose mažai. Kapuose randami skydų umbai savo forma primena Velbarko kultūrai būdingus umbus su bumbulu gale arba plokštesni, žemu umbu, artimesni Pševoro kultūrai. Keliuose kapuose yra rasti dviašmeniai kalavijai ir siauri karklo lapo formos ietigaliai.

Tarp minėtų standartinių įkapių labai retai pasitaiko unikalių dirbinių. Puošnumu išsiskiria segės iš **Schuditten** (dab. Orechovo) ir sidabrinė segė iš **Warenden** (dab. Kotelnikovo) kapinynų. Kadangi jos neturi analogijų kituose kraštuose, yra manoma, kad jos pagamintos vietoje.

Kaip minėta, šiuo laikotarpiu beveik neberandama importinių dirbinių. Iš tokių galima paminėti vos keletą. Tai III a. antrąja puse datuojamas stiklinis indas, rastas **Warenden** (dab. Kotelnikovo) kapinyno kape Nr. 31. Manoma, kad jis į Prūsiją pateko iš Galijos. Kartais III a. pabaigos kapuose pasitaiko iki III a. vidurio kaldintų Romos monetų. Kiek daugiau importinių dirbinių į Prūsiją patekdavo iš kaimyninių kraštų: Lenkijos Pamario (Pomeranijos) ir Skandinavijos. Manoma, kad iš minėtų teritorijų patekdavo žieduotosios segės su lieta aukšta užkaba. Tokių rasta **Greibieten** kapinyne. Jos datuojamos taip pat III a. antrąja puse. Dalis dirbinių į Prūsiją patekdavo iš Lietuvos teritorijos ir Mozūrijos. Tai įvairios prūsų kultūrai nebūdingos apyrankės ir antkaklės.

Mozūrijos grupė. Nuo C₂ periodo pradžios Mozūrijos grupėje galime išskirti du skirtingus regionus: pirmasis regionas vadinamas **Mrangovo** (*Mragowo*) vardu ir siejamas su bartų genties palikimu, antrasis - **Elko ir Augustavo** ežeryno regione.

Šiuo metu kiek geriau pažįstamas Augustavo ežeryno regionas. Lenkų archeologai pokario metais čia ištyrė nemažai naujų archeologijos paminklų (pvz.: **Netta**). Čia mirusieji deginami ir laidojami plokštiniuose kapinyuose be akmeninių konstrukcijų. Kartais kaulai supilami į urnas, bet dažniau būna be jų. Aptariamam laikotarpiu kapai yra gana turtingi. Įkapių sumažėja periodo pabaigoje ir ypač D periode. Tada čia atsiranda Suvalkijos regionui būdingi pilkapiai ir žirgų kapai. Keramika, palyginus su praėjusiu periodu, kinta nedaug. Tai ašočio formos, kartais pasitaiko taurės ar dubens formos puodai. Jie ornamentuojami labai retai. Kapuose dažnai randamos žalvarinių karolių apvaros, segės, pavieniai stiklo ir gintaro karoliai, cilindro formos verpstukai, emaliuoti papuošalai. Manoma, kad šiame regione buvo vienas iš svarbiausių emaliuotų dirbinių gamybos centrų.

Šiaurinėje Lenkijos dalyje - Suvalkų ir Goldapo regione - vyrauja tik pilkapiai (pvz.: **Boćwinka, Nowa Boćwinka, Bilwinowo**). Mirusieji laidojami nedeginti ir tik retais atvejais deginami. Pilkapių sampilai neaukšti. Jie pilti iš žemės ir akmenų. Griaustiniai kapai randami gana giliai po sampilu. Čia yra pastebėtos medinių karstų ir medinių konstrukcijų liekanos. Įdomu tai, kad daugelyje pilkapių yra randamos vėlesnio laikotarpio duobės. Manoma, kad jos kastos kapų grobimo tikslais. Didelė dalis pilkapių yra ilgalaikiai. Jie egzistavo ir D periode, tačiau tuo metu čia pasikeitė laidojimo būdas - mirusieji pradėti laidoti sudeginti, be to, atsirado urnos ir pavieniai žirgų kapai. Įkapių kapuose randama labai mažai. Tai dažniausiai tik segės ir pavieniai gintaro karoliai. Degintiniuose kapuose randamos urnos yra pri-

mityvių formų. Jos artimiausios Augustavo grupės urnoms.

Mozūrijoje dažniau negu Semboje randama importinių dirbinių. Dėmesio verta kalvio replių formos segė rasta **Boćwinka Nowa** kapinyne. Taip pat nemažai dirbinių patekdavo iš Vyslos žemupio ir Labos upės baseino. Tai įvairios prailginta užkaba lankinės segės siaura kojele. Iš Palabio ar Šlionsko regiono į Mozūriją pateko daili žalvarinė segė, rasta **Minfen** (dab. Miętkie) kapinyne. Kaip ir Semboje, Mozūrijos regione randama Vakarų ir Centrinei Lietuvai būdingų dirbinių: vie-la apvyniotais galais, dėželių ir šaukštinių antkaklių, žieduotųjų segių. Suvalkų apylinkėse taip pat rasta Vakarų Lietuvai būdingų krūtinės papuošalų - smeigtukų, sujungtų grandinėėmis bei perskirtų ažu-rinėmis plokštelėmis.

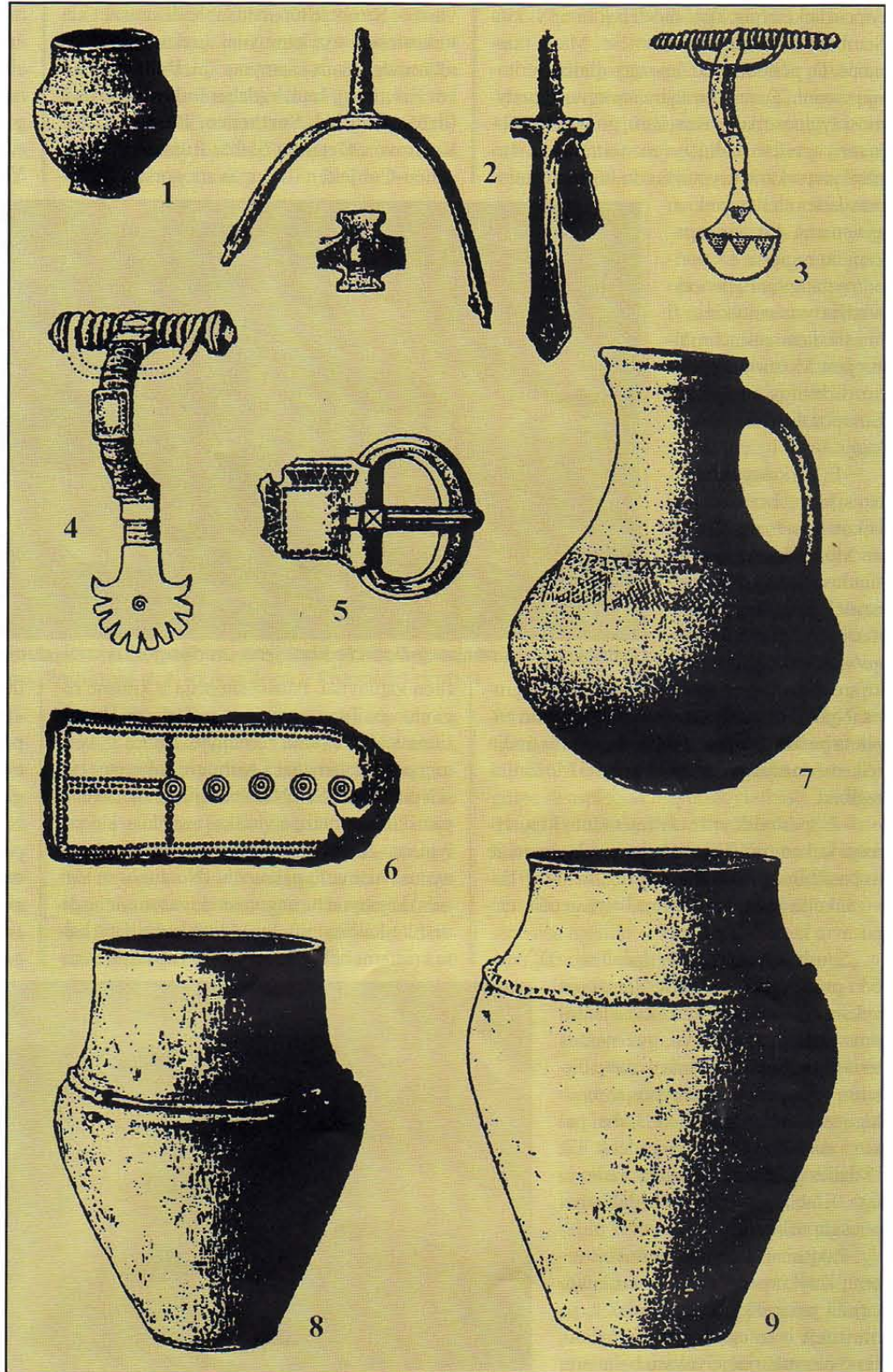
Dirbinių unikalumu iš bendro konteksto gerokai išsiskiria **Szwajcarija** pilkapyne. Ypač išskirtinas "kunigaikščio" kapas, surastas pilkapyje Nr. 25. Jame rastas Reino dirbtuvėse pagamintas dviašmenis kalavijas. Įdomūs diržų apkalai. Vienas jų puoštas štamavimo būdu ornamentuota aukso plokštele, kitas apkalas sidabrinis, briedžio formos, trečias apkalas - emaliuotas. Tyrinėtojai kapą datuoja C₃ periodu arba III a. pabaiga. Pilkapyne rasta ir kitų originalių radinių. Tai sidabru ir mėlyno stiklo akimis puoštos kamanos. Jos pintos iš odinių diržų. Išskirtinas pilkapyje Nr. 2 surastas sidabru inkrustuotas ietigalis. Ant jo plunksnos pavaižduoti koncentriniai ratukai. Kaip ir ankstesniame poskyryje aptartas **Szwajcarija** pilkapyne rastas žemdirbio kapas, minėtų kapų datavimas nėra visiškai aiškus ir kelia tam tikrų abejonių.

D₂ periodas

(450/475m.- apie 550 m.)

D₂ periode aiščių kultūra patyrė daug naujų pakitimų. Šis periodas yra vienas iš paslaptingiausių vakarų baltų istorijoje. V a. viduryje vakarų baltų kraštuose susiformuoja nauja kultūrinė situacija, kuri paskatino naujas permainas. Manau, kad šis periodas dar nėra gerai iširtas ir perprastas archeologų. Be to, netobula viduriniojo geležies amžiaus periodizacija. Daug dar spragų ir kai kurių dirbinių chronologijoje. Todėl reikėtų keletą žodžių tarti šia tema.

Neretai archeologai, nagrinėjantys senojo geležies amžiaus chronologiją, tik užsimena apie tautų kraustymosi periodo pradžios dirbinius. Tai galima pasakyti tiek apie vokiečių archeologų darbus: O. Tischler, W. La Baume; tiek apie lenkų archeologų darbus: J. Okulisz, Ł. Okulisz, K. Godłowski, W. Nowakowski, A. Bitner-Wróblewska. Kiek daugiau dėmesio

D₂ periodo pridėtiniai indai ir urnos (1, 8-9), Murga tipo žiestas ašotis (7), pentinas (2), lankinė vėduoklės formos (3) ir žvaigždine kojele (4) segės, diržo sagtis (5) ir apkalas (6) iš Dollkeim (1, 6, 8-9) ir Warnikam (2-5, 7) kapinyne

viduriniojo geležies amžiaus periodizacijai dėmesio yra skyrę: H. Kemke, N. Åberg, J. Kowalski ir pastaruoju metu V. Kulakov. Ypač neaiški šio laikotarpio periodizacija tampa tada, kai bandome suderinti įvairių autorių nuomones. Visiškai neaišku, kokia raide žymėti mūsų nagrinėjama laikotarpį nuo 450 m. iki 550 m. Vieni autoriai nurodo, kad nuo 450 m. prasideda E periodas, kiti E periodo pradžią nurodo 550 m. Dar paminėtu nustatyti E periodo pabaigą

ir trukmę. Taigi, šiame straipsnyje laikausi savo sudarytos viduriniojo geležies amžiaus periodizacijos, todėl ji iš dalies nesutampa su kitų autorių. Mano pagrindiniai periodų kriterijai yra šie:

- C₃/D₁ periodas yra pereinamasis laikotarpis iš senojo į vidurinį geležies amžių. Didelių pakitimų ar tautų kraustymosi padarinių vakarų baltų kultūroje dar neįjuntame.

- D₂ periodas yra ankstyvasis tautų kraus-

tymosi laikotarpis. Ypač dideli pakitimai vyksta Semboje ir Aismarių pakrantėse. Mano nuomone, D₂ periodo pradžioje tarp minėtų teritorijų vietinių gyventojų atsiranda tautų kraustymosi žygiuose dalyvavusi karių grupė. Dėl naujų ateivių vakarų baltų gyvenama teritorija išsiplėtė pietvakarių kryptimi, o kultūrinis centras persikėlė į ateivių tankiau gyvenamą Aismarių pakrančių regioną. D₂ periodo pabaiga ir E₁ periodo pradžia yra santykinė. Ji bus tikslinama sinchronizuojant Mozūrijos regiono dirbinius su Vakarų Europos dirbinių chronologija.

- E₁ periodas yra vidurinis tautų kraustymosi laikotarpis. Jo pradžia žymi Mozūrijos regione atsiradusi nauja kultūra, senesnėje vokiškoje literatūroje vadinama *Masur-germanische Kultur*, lenkų archeologinėje dabar vadinama *Olštyno* grupe. Nuo to laikotarpio vakarų baltų areale paplinta pirštuotosios segės. Be abejo ir čia turėjo reikšmės naujų gyventojų atėjimas į Mozūrijos regioną.

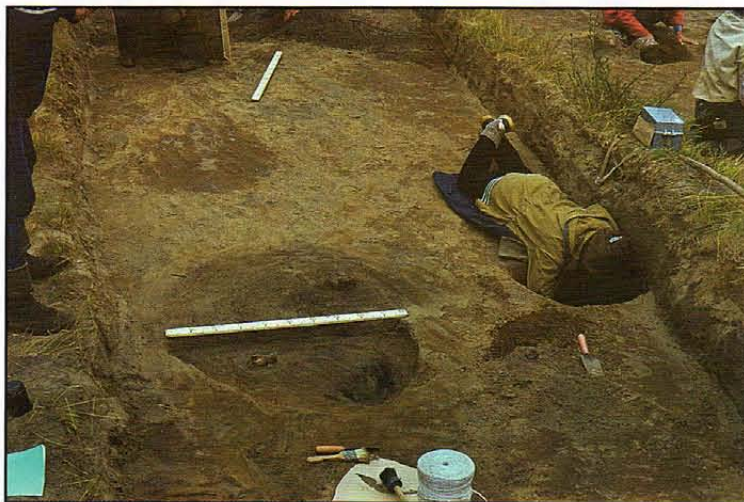
- E₂ periodas yra vėlyvasis tautų kraustymosi laikotarpis. Vakarų baltų bendruomenėje jis pasibaigia gilia kultūrine krize. Galbūt ji buvo sukelta kažkokio vakarų baltų genčių tarpusavio karinio konflikto.

Sembos-Notangos grupė. Taigi, D₂ periodo pradžioje Semboje ir Notangoje vyksta dideli pakitimai: keičiasi laidojimo papročiai, dirbiniai, gyvenamos teritorijos. Smarkiai kinta to meto dirbinių ornamentika, gamybos technologijos. Keičiasi ginkluotė. Labai pakinta socialinė gyventojų padėtis. Tik iš dalies jaučiama senesnių tradicijų tąsa. Ji labiausiai pasireiškia dalies papuošalų išlikimu.

Pakitimai laidojimo papročiuose - urnų išnykimas. Vėl trumpam laikotarpiui pasireiškė biritualizmas, t. y., mirusieji ir toliau deginami, tačiau, ypač pietvakarinėje vakarų baltų arealo dalyje, pasitaiko pavieniai griautiniai kapai. Įdomu tai, kad degintiniai kapai labai skiriasi turtingumu. Vieni kapai yra su gausiomis įkapėmis, kiti visai be jų.

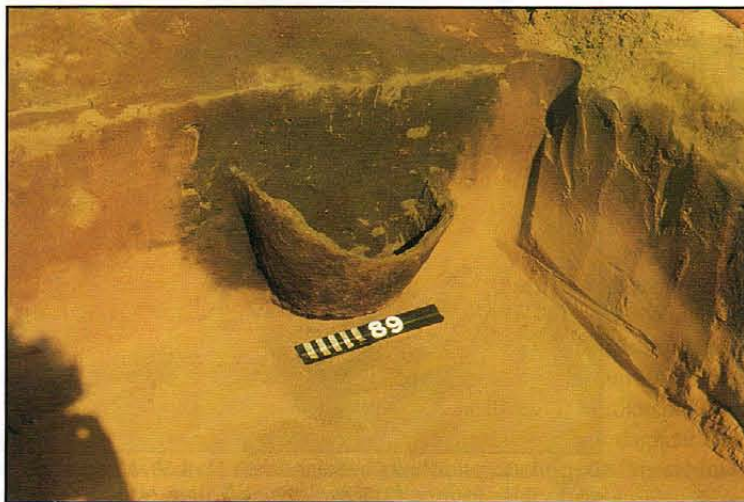
Tyrinėtojai atkreipė dėmesį, kad prūsiški kapinynai plinta pietvakarių kryptimi ir pasiekia Vyslos žemupio regioną. Dažniausiai tai aiškinama prūsų ekspansija į gotų apleistas žemes. J. Okuliszz pastebi, kad nuo V a. vidurio politinis vakarų baltų centras persikelia į pietus prie Aismarių. Semba tampa prūsų kultūros periferija. Įdomu tai, kad, J. Okuliszz paskaičia-

vimais, Semboje tuo metu apleidžiami net keturiasdešimt trys kapinynai. Lieka naudojama tik nedidelė dalis kapinynų. Tai: **Dollkeim** (dabar Kovrovo), **Lauth** (dabar Isakovo), **Arnau** (dabar Marjino), **Sorthenen**, **Bludau** (dabar Kostrovo), **Germau** (dabar Ruskoje), **Rauschen-Cobjeiten** (dabar Svetlogorsk), **Eislie-**

Tyrinėjamas Hünenberg-Dobroje kapinyne atsidengusių kapų duobės

then kapinynai. Panaši situacija ir kituose regionuose. Tą patį procesą matome ir Vakarų Lietuvoje, Nemuno žemupyje. Dalies gyventojų persikraustymas į Aismarių pakrantes tarsi ir paaiškintų Sembos ištuštėjimą. Tačiau toks paaiškinimas tampa visiškai neaiškus, kai palyginam Aismarių ir Sembos pusiasalio kapinynus. Aismarių pakrančių (Notangos ir Varmės) kapinynų turtingumas akivaizdus ir be didesnių skaičiavimų. Juose aptinkama daug baltų kraštams nebūdingų įkapių. Tuo tarpu Sem-

Degintinio kapo Nr. 89 pjūvis (Hünenberg-Dobroje kapinynas)

bos kapinyuose aptinkami tik pavieniai turtingi kapai.

Dar įdomesni reiškiniai pastebėti Elblongo apylinkėse tarp Vyslos žemupio ir **Pasargės** (dabar Paslėka) upės. Ankstesniame periode čia buvo didelė Velbarko kultūros archeologijos paminklų sankaupa. Iki IV a. vidurio minėta teritorija beveik ištuštėjo. Liko vos keli IV a. pabaigos paminklai. V a. viduryje toli nuo jūros žinomas tik vienas Velbarko kultūrai priskiria-

mas **Prusczu** kapinynas. Įdomu tai, kad šioje žmonių apleistoje teritorijoje koncentruojasi aukso dirbinių ir IV-V a. Romos ir Bizantijos monetų lobiai. Daugiausiai jų rasta prie Pasargės upės. Vien **Trąbki** vietovėje rasti du auksinių Valentiano III (425-455 m.) solidų lobiai. Viename jų buvo 43, kitame - 97 monetos. **Na-**

labuose surastas Teodozijaus II (408-450 m.) auksinis solidas, **Henrykovo** - auksinė skandinaviško tipo antkaklė. **Fromborke** rastas sidabrinių monetų lobis, kuriame buvo vienas Teodozijaus II solidas. **Mloteczno** vietovėje rastas auksinis Konstantino II medalionas (kaldintas 335-337 m.), pakabintas ant auksinės grandinės. Kartu rastas auksinis smeigtukas, trys kibirėlio formos kabučiai, dvi masyvos antkaklės, daugiau kaip 1 kg sidabrinių indų ir vielos fragmentų. Aismarių pakrantėse iš viso rasti 7 auksinių monetų lobiai, dar 8 vietose - pavienių auksinių monetų. Kas paliko visas šias brangenybes ir kokias šių lobių paskirtis, nėra žinoma. Sprendžiant pagal monetų kal-

dinimo laiką visi lobiai buvo užkasti vienu metu - apie 450-475 m. Tai metas, kai Vidurio Europoje žlugo hunų įkurta Atilos valstybė. 453 m. mirė Atila. Po jo mirties hunų įtakoje buvusios gentys 455 m. sukilo prieš Atilos palikuonis. Mūšyje prie Nedau upės (Panonijoje) gepidai pasiekė pergalę. Kaip rašo gotų istorikas Jordanas: "*savo atkritimu išlaisvino ne tik savo gentį, bet ir visas likusias, vienodai kaip ir jie pavergtas, todėl, kad visi lengvai prisijungia prie to, kas daroma visų naudai*". Gal būt, po

šių ar dar kokių nors kitų įvykių į Vyslos žemupio ir vakarų baltų regiono pietinę dalį atsikėlė naujų gyventojų, atsinešusių su savimi minėtus lobius.

Taigi, apibendrinant galima būtų daryti išvadą, kad ne vakarų baltai iš Sembos veržėsi į Vyslos žemupio regioną, bet atvirkščiai - iš Vidurio Europos atkeliavę žmonės užėmė Vyslos žemupio regioną ir vėliau dalis jų apsigyveno mišriai su senaisiais Sembos gyventojais. Neaišku, kokios etninės

priklausomybės buvo ateiviai. Gal tai buvo baltai, dalyvavę tautų kraustymosi žygiuose, gal, kaip rašė A. Butrimas, "karingieji gotai". Dar galime prisiminti Prūsijos metraščiuose užrašytą senųjų prūsų legendą apie Videvučio ir Bruteno atėjimą. Kaip ten bebūtų, naujieji gyventojai greitai susiliejo su senaisiais ir didesnių kultūrinių skirtumų vėlesnėje vakarų baltų kultūroje nebepastebime. VI a. abiejų minėtų teritorijų paminklai visiškai supanašėjo.

Dabar aptarkime laidojimo papročius Sembos-Notangos grupėje. Mirusieji ir toliau laidojami plokštiniuose kapinyuose. Dabar sudėginti palaikai su visomis apeiginio laužo liekanomis supilami į žemėje iškastas duobes. Virš kapo nebededami akmenys. Įsivyrąja paprotys kartu su vyru laidoti jo žirgą. Žirgai užkasami giliose duobėse po mirusiuoju. Semboje didžioji kapų dalis - su menkomis įkapėmis ar visai be jų. Tačiau yra kapynų, kuriuose rasta labai turtingų kapų. Tai **Rauschen-Cobjeiten** (dabar Svetlogorsk), **Łęcze**, **Podgórze** kapynai. Išnyksta paprotys į kapą dėti ginklus. Tik labai turtinguose kapuose randami smailieji kovos peiliai-durklai. Dažniausiai kapuose randamos su apyranke susijusios įkapės: segės, apyrankės, smeigtukai, ovalo formos diržų sagtys su diržo galo apkalais ir maži peiliukai. Moterų kapuose randamos stiklo karolių kaklo apvaros. Ypač šiam laikotarpiui būdingi tekinti gintaro karoliai. Neturtingi kapai labai kontrastuoja su turtingais pietvakarinės dalies kapais.

D₂ periode Sembos-Notangos grupei būdingos žieduotosios ir žvaigždinės segės, puoštotos sidabro plokštele, ilgakojės lankinės segės lieta užkaba. Semboje ypač populiarios segės su dideliais spyruoklės kūgeliais. Kiek vėliau atsiranda segės kryžine kojele. Diržų sagtys - geležinės ir žalvarinės, ovalo formos. Diržų galų apkalai neretai sidabriniai, puošti štampuotu ornamentu. Randami taip pat pavieniai Skandinavijos regiono importiniai dirbiniai, kaip pavzdį galima nurodyti kabutį iš **Warengen** (dabar Kotelnikovo) kapyno. To meto apyrankės storgalės, antkaklės tordiruotos. Žirgų kamanos žinomos iš Elblongo apylinkių ir Semboje. Keramika kapuose aptinkama retai. Dažniausiai tai nedideli ašotėlio formos puodukai. Yra štamputu puoštų puodų.

Pastaruosiu metu vis dažniau tyrinėtojų dėmesys nukrypsta į Aismarių pakrančių kapynus. Apie juos yra rašę W. Nowakowski ir V. Kulakov.

Šiame regione išskirtini **Huntenberg** (dabar Podgórze), **Carben** (dabar Zelenodolje), **Warnikam** (dabar Pervomaiskoje), **Jäcknitz** (dabar Uzornoje), **Keimkallen** (dabar Krasnodonskoje) ir kt. kapynai. Ypač pagarsėjo **Warnikam** kapynas. Čia rasta ypač turtingų įkapių. Tai apvali rozetinė segė, puošta granatais, Snarteno tipo stiklinis indas, analogijų baltų kraštuose neturintys Murga tipo žiesti ašo-

čiai. Rasta čia ir auksinių dirbinių. Kape Nr. 1 rasta auksinė apyrankė, auksinės ornamentuotos plokštelės. Jų ornamentas turi germaniškų ir Romos imperijos pakraščių stilistinių bruožų.

D₂ periodui turėtume priskirti garsųjį Teodoriko Didžiojo laišką aisčiams. Manoma, kad šis laiškas rašytas tarp 523 ir 526 metų. Jame

Dienos šviesą pamažu išvysta viena iš Hünenberg-Dobroje kapyno urnų. Tyrinėtojų dar laukia ilgas ir kruopštus darbas

dėkojama aisčiams už atsiųstą gintarą. Mums laiškas yra svarbus tuo, kad atskleidžia aisčių pasiuntinių labai tolimas keliones ir jų norą atnaujinti gintaro kelio funkcionavimą. Iš laiško turinio galėtume pasisemti ir daugiau informacijos apie to meto aisčius. Jeigu mes susiesime Teodoriko laiško turinį su to meto archeologiniais duomenimis, taps visai nekeista, kodėl jie gintarą vežė būtent Teodorikui Didžiajam, kodėl jie norėjo įtikti gotų karaliui, kad

Didžiojo tautų kraustymosi laikotarpio Olštyno grupės kapinyuose aptiktos pirštuotos ir laiptelinė segės (iš buvusiu "Prūsijos" muziejaus fondų)

aisčiai susišnekėjo su imperatoriumi, kad jie suprato to meto raštą, kad jie taip toli nukeliau-vo ir t. t.

Reikėtų atkreipti dėmesį į padidėjusį gintaro dirbinių kiekį aisčių kapuose. Greičiausiai D₂ periodu turėtume datuoti Lenkijos teritorijoje prie Vyslos upės rastą Basonijos gintaro dirbinių ir žaliavos lobį. Ten viename lobyje buvo rasta apie 300 kg gintaro. Tiesa, lenkų

archeologai jį dažniau datuoja V a. pirma puse.

Mozūrijos grupė. D₂ periodo pradžioje **Mragowo** grupėje apleidžiami 27 kapynai, **Węgorzewo** - 13, Suvalkuose ir rytų Mozūrijoje - 9. Taigi ir čia jaučiamas ženklus gyventojų skaičiaus sumažėjimas. Tik VI a. pradžioje minėtose teritorijose atsiranda naujų kapynų. Neretai nauji kapai įrenjami senųjų vietoje, tai yra laidojama ant viršaus. Yra kapynų, kur skirtingų periodų kapai yra atskirose kapyno vietose. Nemažai kapynų, kurie įrengti visiškai naujose vietose.

D₂ periode jaučiamas Mozūrijos regiono kapynų persiskirstymas. Vakarinėje dalyje susidaro grupė kapynų, besiribojančių su Aismarių pakrančių Sembos-Notangos kapinytais. Tai

Bažany, Biedkowo, Braniewo, Podgórze, Garbina, Ogrodniki, Lesnicy, Chojnowo, Kikoly, Srebrna Górze w Łęczach. Antroji grupė susispicčia Olštyno apylinkėse. Tai **Bogdany, Tumiany, Bartolty Wielki, Purdzie, Kielary, Burdag, Leleszki, Waplewo, Jagielki, Tylkowo, Malczewo** kapynai. Susidaro įspūdis, kad prūsai įsisavino naujas žemes, o senąsias apleido.

Čia mirusieji deginami. Deginti kaulai švariai išrenkami iš apeiginio laužo ir užkasami duobėse. Kapuose įkapių beveik nerandama. Kartais pasitaiko masyvių bendrabaltiškių segių, žalvarinių diržų sagčių, įvijinių žiedų. Yra rastos kelios tordiruotos antkaklės ir apyrankės. Ant vienos tokios antkaklės ir apyrankės buvo suverti karoliai ir kabučiai. Analogiškų kabučių yra rasta Kryme, Kerčėje. Yra segių kryžine kojele ir laiptuotųjų.

Suvalkų regiono šiaurinėje dalyje gyventojų išliko Goldapo, Węgorzewo, Elko ir Olecko apylinkėse. Čia toliau laidojama pilkapiuose. Kapai degintiniai, urnose. Urnos įkasamos į pilkapio sampilą. Įkapių kapuose beveik nėra. Retai randamos ilgakojės lankinės masyvios segės lieta užkaba. Keramikos formos praktiškai nekinta.

Kiek turtingesni yra Goldapo apylinkių laidojimo paminklai. Čia rasta plokštelių segių, viena vabzdžio (cikados) formos segė. Ji, matyt, patekusi iš Juodosios jūros pakrančių regiono.

E₁ periodas (apie 550 m.-apie 600 m.)

Sembos-Notangos regione šiuo periodu vėl žymiai sumažėjo kapynų ir kapų. Tačiau

staigesnio kultūros pasikeitimo nepastebime. Tuo metu Sembos pusiasalyje galima išskirti keletą ypač turtingų kapų. Pavyzdžiui, **Rauschen-Cobjeiten** kapinyne rastas moters kapas, turintis labai didelių panašumų su Meno ir Reino pakrančių frankų kapais. Šiame kape rastos dvi plokštelinės pirštuotosios segės, im-

Detlevsruh, Fürstenwalde, Warnikam. Patys vėliausi kapinytai pereina į E₂ periodą. Apie jį (kaip pereinamąjį periodą į vėlyvąjį geležies amžių) bus kalbama kitame šiai temai skirtame straipsnyje.

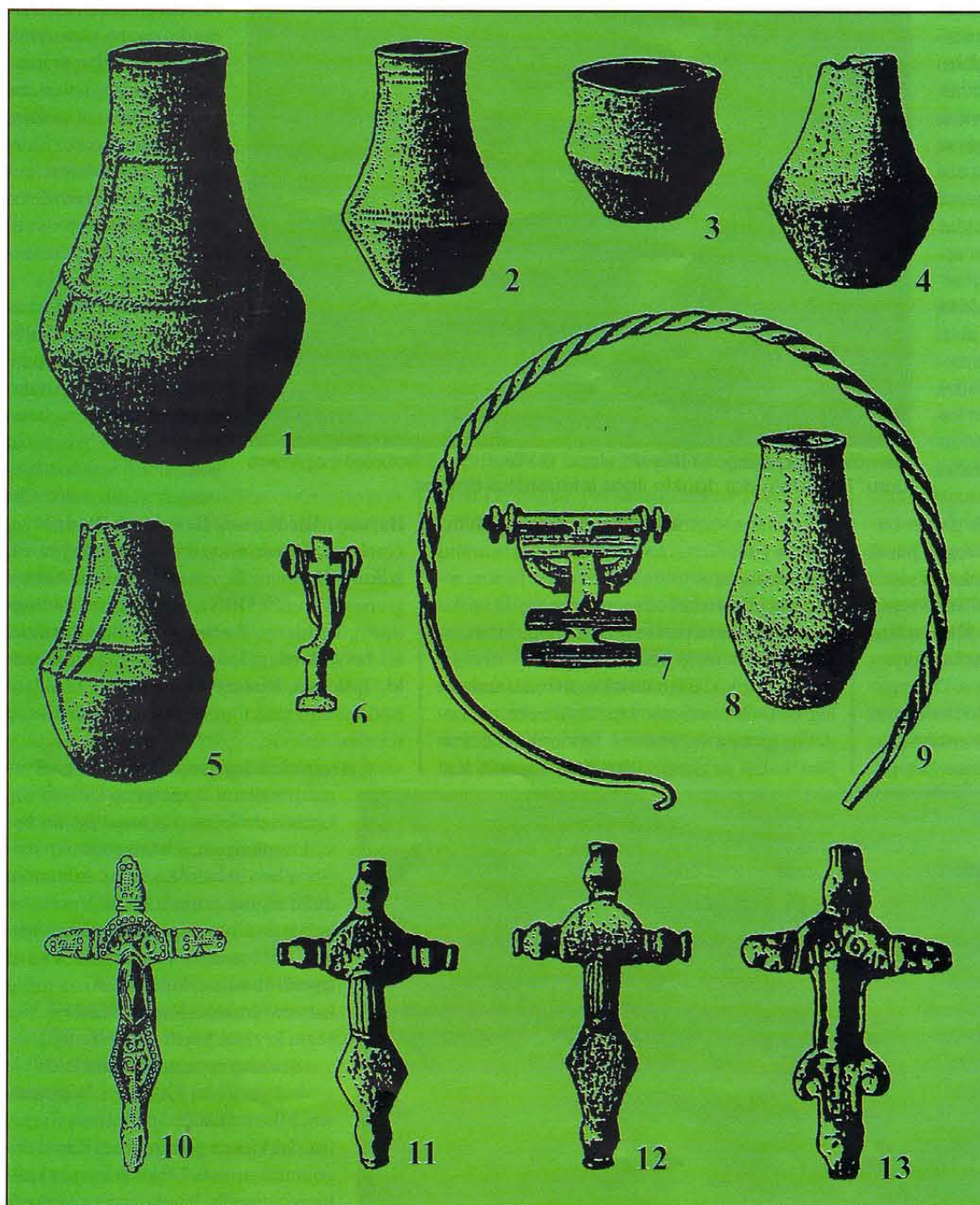
Olštyno grupė. Mragowo grupės teritorijos dalyje E₁ fazės pradžioje įvyksta staigus

gelius". Jų rasta 11 kapinytų. Iš viso žinoma apie 130 tokių urnų. Panašios urnos tuo metu yra randamos Žemutinėje Saksonijoje, Daniijoje ir Didžiosios Britanijos saksų kapuose. Neretai urnos ornamentuotos šampukų ornamentu. Toks ornamentas savo kilmę irgi susijęs su Vakarų Europos regionu. Keramikoje baltiški elementai praktiškai neatsekami.

Kaip ir Sembos-Notangos grupėje, po vyrų kapais randami žirgų kapai. Kartais vieno žmogaus kape randami net trys žirgai. Tuo metu tai bene turtingiausi kapai Europoje. Kapuose masiškai randamas sidabras ir paausutos pirštuotosios segės. Jos puoštos žvėrelių galvomis. Kapuose dažnos sidabrinės ir žalvarinės diržų sagtys, įvairiaspalviai karoliai, kaulinės šukos. Analogijos šiems dirbiniams aptinkamos labai toli Vakarų Europoje. Iš ginklų paminėtini durklai ir kalavijai. Jie dažniausiai nešioti paausutose sidabro makštyse. Yra pavienių dirbinių, kilusių iš Bizantijos. Tai stikliniai indai ir pusbrangiais akmenimis puošta diržo sagtis su ant rėmelio pavaizduotomis plėšrių paukščių galvomis. Vyrų kapuose aptinkamos bendrabaltiškos ilgakojės lankinės ir laiptelinės segės. Moterų kapuose dažniau aptinkamos pirštuotosios segės.

Kiek geriau ištirti **Dahmen** (dabar Tumiány) ir **Kellaren** (dabar Kielary) kapinytai. Juose surasta po kelis šimtus kapų. Nemažas šiuose kapinyuose neturtingų kapų procentas. Vyrų kapuose randamos kamanos, durklai, kalavijai. Turtingi kapai koncentruojasi atskiroje kapinyne dalyje.

Visas įkapes galima suskirstyti į perimtas iš senesnio periodo, bendrabaltiškas ir įvežtines. Pastarąsias irgi galima išskirti į Padunijos ir Juodosios jūros pakrančių regiono ir į kilusias iš Vakarų Europos bei Skandinavijos. Iš Padunijos regiono į Olštyno apylinkes pateko diržo sagtis (**Alt Kossewen**, dabar Kosewo kapinytas), stiklo karoliai. **Mingfen** kapinyne rasta emaliuota segė su pavaizduota žmogaus galva. Yra rasta bizantiškų monetų ir kabučių su Justiniano I atvaizdu. Žymus tautų kraustymosi Europoje specialistas J. Werner šiuos dirbinius siejo su

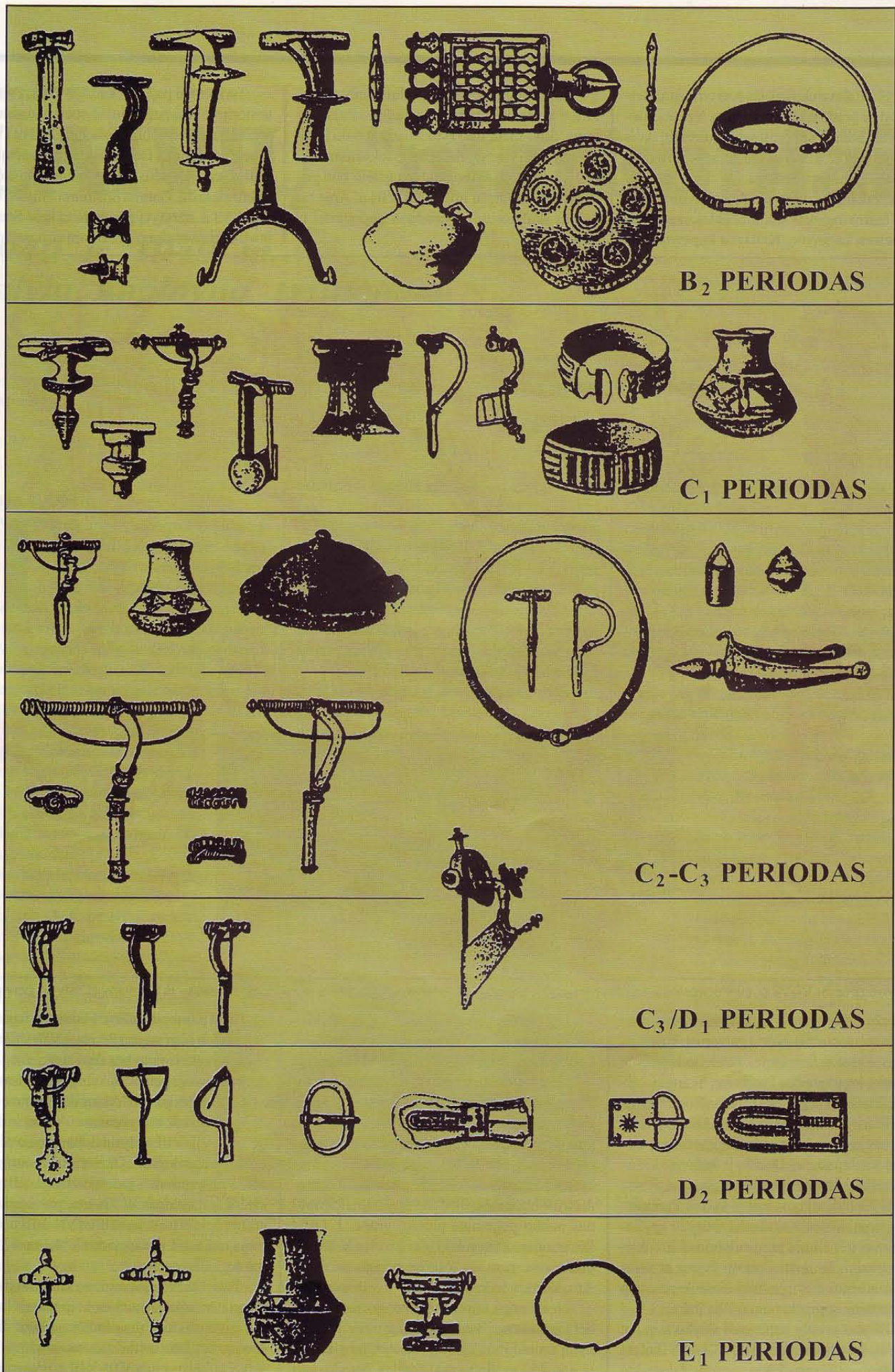

E₁ periodo urnos ir pridėtiniai indai (1-5, 8), lankinės laiptelinės (6-7) ir pirštuotosios (10-13) segės bei tordiruota antkaklė su kilpele ir kabliuku (9) iš Dollkeim (1-8, 11-13), Tengen (9) ir Warengen (10) kapinytų

portinių karolių apvara, importinė diržo sagtis. Visas įkapių kompleksas rodo, kad tai ne vietinio žmogaus kapas.

Neblogai E₁ periodo kapinytų paplitimą atspindi lankinių laiptelinių segių paplitimas. Jos yra kartografuotos N. Åberg, V. Kulakov bei M. Smirnova darbuose. Iš viso Sembos-Notangos grupėje jos rastos maždaug 25 vietovėse. Žymesni to meto kapinytai būtų **Zohpen** (dabar Suvorovo), **Conradswalde, Dollkeim,**

kultūrinis pasikeitimas. To meto kapai dažnai aiškiai atskirti nuo ankstesnio laikotarpio kapų arba kapinytams parenkama nauja vieta. Pavyzdžiui, **Spychowo** kapinyne E₁ fazės kapai atskirti 4 m pločio akmenų grindiniu, **Mingfen** kapinyne jie taip pat išskirti į atskirą grupę. Vakariniėje Mragowo grupės dalyje visi kapinytai yra naujose vietose. Laidojama plokštinuose kapinyuose. Kapai degintiniai, urnose ir be jų. Urnos turi kiaurymes šonuose - "lan-

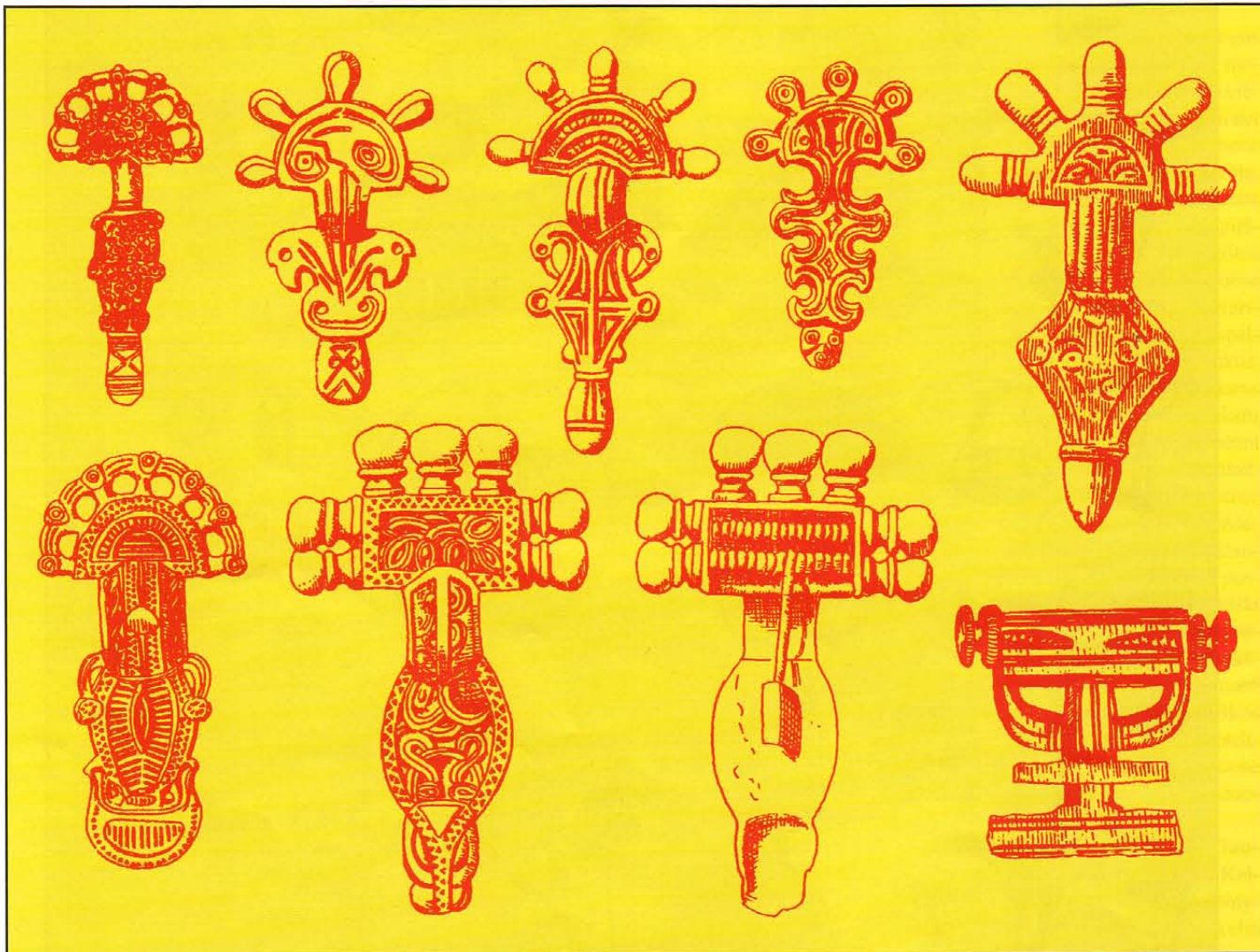
Sembos-Notangos kultūrinės grupės dirbinių periodizacija (pagal. W. Nowakowski su straipsnio autoriaus papildymais)

ankstyvųjų slavų ekspansija. Kiti tyrinėtojai teigė, kad jie priskirtini germanams. Yra nuomonių, kad didžioji šių prašmatnių dirbinių dalis gaminta vietoje. Todėl jų vadinti importu tikraja to žodžio prasme negalima.

Iš Vakarų Europos ir Skandinavijos atkeliavo merovingiškas stiklinis indas, rastas **Alt Kossewen** kapinyne. **Kellaren** kapinyne ras-

Archeologams yra įdomi akmeninių skulptūrų - "akmeninių bobų" - atsiradimo Prūsijoje tema. Šiuo metu nuo rytų Mozūrijos iki Vyslos žemupio yra žinoma apie 15 tokių akmenų. Dalis tyrinėtojų mano, kad jos galėjo būti pastatytos laikotarpiu nuo V iki VIII a. Apie tai bylotų skulptūrose pavaizduoti papuošalai ir ginklai.

Tyrinėtojai pažymi, kad VI-VII a. Prūsijos teritorijoje susidarė politinė-socialinė sistema, artima valstybinei organizacijai. Tačiau į valstybę ji neperaugo. Dėl neaiškių priežasčių VII-VIII a. visoje aisčių teritorijoje pasireiškė gili kultūrinė krizė. Galima prisiminti Simono Grunau XVI a. užrašytą pasakojimą apie Sembos ir Mozūrijos regionų gyventojų tarpusavio ko-

Oištyno grupės VI-VII a. pirštuotosios ir laiptelinė segės: pirmoji - iš Kosewo (Mrągowo pavietas), likusios - iš Tumiany (Oištyno pavietas)

tos diržų sagtys, puoštos granatais ir ornamentuotos stilizuotomis žvėrių galvomis. Panašios sagtys surastos Švedijoje, Vendelio kapinyne ir frankų kapinyuose Pareinėje. Skandinaviškos kilmės yra segės, vaizduojančios vandens paukščius. Jos rastos 8 kapuose. Didžioji dalis pirštuotųjų segių irgi turi analogijas frankų-alamanų kapinyuose. Durklų ir kalavijų kilmė nėra aiški. Vieni tyrinėtojai teigia, kad jie yra kilę iš Skandinavijos, kiti, - kad iš Pareinės. Tyrinėtojų dėmesio susilaukė Oištyno apylinkėse rasti geriamųjų ragų sidabriniai ir auksiniai apkalai. Jie dažnai puošti žvynų ar rozečių ornamentu. Su žirgu susijusiose įkapėse taip pat juntama stipri skandinaviška įtaka.

Oištyno grupės kapinytai išnyko taip pat staigiai, kaip ir atsirado. Atrodo, kad VII a. teritorija apleidžiama. Tik vienintelis **Zdory** kapinytas egzistuoja iki IX-XI a.

Dėl etninės Oištyno grupės kapinytų priklausomybės po šiai dienai netyla diskusijos. Lenkų archeologas W. Nowakowski neabejoja, kad ši kapinytų grupė yra nevietinė. Jo nuomone, tai ateiviai iš Vakarų Europos. Kartais išsakoma nuomonė, kad tai galėjo būti iš tautų kraustymosi žygių sugrįžę galindai. Latvių archeologas E. Šturms bei mūsų tautietė M. Gimbutienė šią kultūrą priskyrė prūsams. J. Antoniewicz nuomone, Oištyno apylinkių kapinytus paliko polietninė plėšikų grupė. J. Okulicz nuomone, tai galėjo būti herulai. V. Sedov pastaruoju metu šią kultūrą susiejo su venedais, kuriuos laiko slavais.

Nesutampa taip pat tyrinėtojų nuomonės dėl šios kultūros datavimo, ypač pirmųjų kapinytų atsiradimo. Vieni tyrinėtojai juos datuoja nuo 450 m., kiti - nuo 550 m. Atrodo, kad antroji nuomonė yra arčiau tiesos.

Pagal pasakojimą šioje kovoje laimėjo sembai. Tačiau nagrinėjant Sembos VII-VIII a. kapinytų medžiagą to pasakyti negalime. Atrodo, kad kovoje pralaimėjo abi pusės. Visa vakarų baltų teritorija nuo Vyslos iki Nemuno atrodo kaip beveik negyvenama. Aisčių kultūros likimas VII-VIII a. tyrinėtojams nėra aiškus. Lenkų archeologas J. Okulicz net monografiją apie Prūsijos žemės praeitį užbaigė VII a. Vokiečių archeologas W. Gaerte, parašęs monografiją apie prūsus, jų kultūrą VII-VIII a. iliustruoja radiniais, rastaais vien tik Nemuno žemupio regione.

Tolesnis Prūsijos regiono kultūrinis vystymasis nėra toks jau aiškus, kaip kartais bandoma išvaizduoti. Prūsų kultūroje būta didelių šuolių, bet būta ir didelių nuosmukių. Todėl prūsų kultūros raidą VIII-XIII a. aptarsime kitame "Baltų archeologijos" numeryje.

LAIVIŲ "markapiai"

1940 ir 1949 m.

Laivių kapinyno tyrinėjimai

(Pabaiga. Pradžia - 1997 Nr. 1[10])

Lietuvos muziejuose yra daug archeologinių tyrimų metu surinktos medžiagos, kuri specialiai nekonservuota sparčiai nyksta. Tokiu pavyzdžiu gali būti radiniai, aptikti Laivių "markapyje"

SOFIJA BUDRYTĖ

Trikapiai smeigtukai pasirodo viduriniajame geležies amžiuje [25:93]. Pasirodymo pradžioje galvutė paprasta, lygi ir neornamentuota. Apie VI a. galvutė puošiama trikampaiais kūgeliais. Vėliau galvutė plokštėja, siaurėja ir ilgėja. Galvutė puošiama taškučiais ir brūkšneliais. Viduriniojo geležies amžiaus gale ir vėlyvojo geležies amžiaus pradžioje randami smeigtukai su plokščiomis galvutėmis. Jų galvutės dažnai dengiamos sidabro plokštele ir puošiamos mėlyno stiklo akimis. Tokie smeigtukai būdingi IX a. Ant šių smeigtukų kotelio netoli galvutės yra ašelė, į kurią įverčiama grandinė, o į ją - kabutis.

Kryžminiai smeigtukai. Kryžminių smeigtukų surasta kapuose Nr. 67 ir 173. Kape Nr. 8 surasta kryžminio smeigtuko kryžma. Smeigtukas, rastas kape Nr. 67, yra kryžminis su 3 apvaliomis, plokščiomis kryžminėmis buoželėmis. Kryžminių buoželių pakraščiai ornamentuoti skersiniais brūkšneliais. Smeigtuko galvutės viduryje yra rombinė plokštelė, puošta tinklelio ornamentu. Smeigtuko kotelis iki ašelės puoštas skersiniais brūkšneliais. Prie smeigtuko kotelio pritvirtinta ašelė, į kurią įverta grandinė. Smeigtuko ilgis 19,9 cm, galvutės plotis nuo vienos kryžminės buoželės iki kitos - 6,2 cm. Kape Nr. 173 rasti 2 kryžminiai smeigtukai. Jie skiriasi nuo pirmojo tuo, kad turi keturias apvalias, plokščias kryžmines buoželes. Ketvirtoji kryžminė buoželė yra prie smeigtuko kotelio. Galvutės paviršius dengtas sidabro plokštele. Plokštelė ornamentuota metaloplastiniu būdu koncentriniais rateliais. Galvutės diametras - 6,3 cm, kotelio ilgis - 18,5 cm. Prie pirmos kryžmos

pritvirtinta dantyta plokštelė su skylute viduryje.

Daug kryžminių smeigtukų rasta Vakarų ir Vidurio Lietuvoje [II; III; IV; 1:147; 2, lent. XI:6; 8:316, pav. 256; 19, pav. 17;], Latvijoje [25:95], keli egzemplioriai - Estijoje [24:96, pav. 128-1:6]. Šio tipo smeigtukai pasirodo viduriniajame geležies amžiuje [25:93], bet ypačingai paplinta vėlyvajame geležies amžiuje.

Plokšteliniai smeigtukai. Kapinyne rasta 2 rūšių - rombinė ir netaisyklingo trikampio galvute - plokštelinių smeigtukų.

čiausioj vietoj - 1,6 cm, prie galų - 0,8 cm. Smeigtuko kotelio ilgis - 10 cm. Smeigtukas, rastas kape Nr. 54, taip pat yra plokščia rombinė galvute. Galvutė pakraščiais ornamentuota mažais trikampiukais. Kiekviename trikampio kampe išpausta po vieną taškučių. Galvutės viduryje yra viena didesnė akutė, o apie ją grupuojasi 8 mažesnės akutės. Smeigtuko abi galvutės pusės vienodai ornamentuotos. Kape Nr. 118 smeigtuko rombinė galvutė vienoje pusėje pakraščiais puošta kripute, o kita - visai nepuošta. Smeigtuko ilgis - 12,5 cm, galvutės plotis - 2 cm.

Smeigtukų rombinė galvute dar rasta Sargėnuose (Raudondvario vlsč., Kauno aps.) [II].

Kitokios formos smeigtukas rastas kape Nr. 109. Šio smeigtuko galvutė yra plokščia, sudaryta iš 3 suaugusių apskritimėlių, kurie sudaro netaisyklingo trikampio formą. Galvutės paviršius dengtas sidabro plokštele. Po šiuo smeigtuku rasta lininės medžiagos liekanų.

Reikia manyti, kad plokšteliniai smeigtukai yra pagaminti vietinių meistrų.

Grandinės

Šalia smeigtukų reikia paminėti ir grandines. Jų surasta kapuose Nr. 85, 91, 93 ir 156. Be to, dar aptiktos trys atsitiktinės grandinės. Grandinės, rastos kape Nr. 103, buvo prikabinotos prie trišakio kabučio. Kabutis grandele pritvirtintas prie smeigtuko. Grandinės daugiausia trikampio ar pusiau apva-

laus skersinio pjūvio. Jų rasti tik fragmentai. Kiek įdomesnė grandinė atrasta atsitiktinai. Ji yra sunerta iš 14 žiedų. Kiekvienas žiedas susuktas iš 3 spiralių ir ornamentuotas skersiniais ranteliais. Prie vieno galo prikabinatas sulenktas iš vielos pailgas kabutis. Kabučio galai atlenkti. Prie antrojo grandinės galo kabučio nėra.

Vaikiškos apyrankės: 1 (su ornamentu) - kapas Nr. 555; 2 - kapas Nr. 559

Plokštelinių smeigtukų rombinė galvute rasta kapuose Nr. 12, 54 ir 118. Jie skiriasi tik galvutės papuošimu. Smeigtuko, rasto kape Nr. 12, rombinė galvutės priekinė pusė puošta tinklelio raštu. Smeigtuko galvutės pakraščiuose yra smulkių taškučių eilė. Galvutės galuose ir šonuose - po 2 ataugas, kurių vidury išpausta po vieną akutę. Galvutės ilgis - 5,9 cm, plotis pla-

Apyrankės gyvuliniais galais: viršutinė - kapas Nr. 585; apatinė - kapas Nr. 209(6a)

KABUČIAI

Kabučių surasta kapuose Nr. 26, 43, 81, 92, 93 ir 108. Jie visi apvalios formos. Kabučių paviršius dengtas sidabro plokštele. Plokštelė pakraščiais ornamentuota rombinio ornamentu. Plokštelės viduryje - kryžminis ornamentas. Kryžmų galuose ir viduryje įstatyta po vieną mėlyno stiklo akutę. Kryžmų tarpuose grupėmis įspausta po 3 rozetes. Į kabučio ąselę įvertos 2 apskritos grandelės. Kabutis, rastas

kape Nr. 81, skiriasi nuo kitų tuo, kad tarp stiklinių akučių yra po vieną rozetę.

Panašių kabučių yra aptikta ir kitose Vakarų Lietuvos vietose [II; 8, pav. 256, 257a].

RANKŲ PAPUOŠALAI. APYRANKĖS

Žymią papuošalų grupę sudaro apyrankės. Laiviuose surasta įvijinių, masyvių, tuščiavidurių platėjančiais gaubtais, gyvuliniais galais

ir juostinių apyrankių.

Įvijinės apyrankės. Įvijinių apyrankių rasta kapuose Nr. 15, 29, 47, 50, 84, 125, 129, 136, 184, 200 ir 215. Aptikti dar keli atsitiktiniai fragmentai. Visos apyrankės įvijinės. Jos susuktos iš pusiau apvalios ar trikampio pjūvio žalvarinės vielos. Vienų apyrankių įvijios vieno spindulio, kitų - įvijiniai galai siaurėja ir smailėja. Apyrankės, rastos kape Nr. 200, galai puošti skersiniais ranteliais. Apyrankių, rastų kapuose Nr. 50 ir 129, galai puošti eglutės raštu. Kape Nr. 136 rastos dvi įvijinės apyrankės. Jų galai puošti skersiniais ranteliais. Kapuose Nr. 15 ir 184 rasta po dvi įvijines apyrankes. Likusios apyrankės visai nepuoštos. Apyrankių įvijų skaičius nevienodas - nuo 2 iki 9. Diametras - 3,5-6,8 cm.

Įvijinių apyrankių rasta ir kitose Lietuvos vietose [I-III; 17, lent. IV:b-d; 22, lent. IV:7-8], Latvijoje [11, lent. XLVIII:13].

Įvijinės apyrankės Lietuvoje pasirodo žalvario amžiuje [23, pav. 21:4-5]. Jų randama senojo, viduriniojo ir vėlyvojo geležies amžių kapuose.

Laivių apyrankes galim skirti tam pačiam laikotarpiui, kaip ir Prysmančiuose rastas įvijines apyrankes, t. y. IX-X a. [22:20].

Masyvios apyrankės. Šio tipo surasta tik viena apyrankė - kape Nr. 217. Ji yra masyvi. Lankelis daugiakampio pjūvio, į galus storėja, o ties viduriu plonėja. Galai beveik susisiečia vienas su kitu. Apyrankės šonai ornamentuoti trikampaiais. Diametras - 8,5 cm. Po apyranke išlikę labai sunykusio audeklo fragmentas.

Panašių apyrankių dar rasta Vakarų Lietuvoje [I; II; 2, lent. X:38; 22, lent. IV:11-12], Latvijoje [21, 1936, I, pav. 3:6]. Jos pasirodo viduriniajame geležies amžiuje. Pagal lankelio skersinį pjūvį jos skirstomos pogrupiais. Masyviosios apyrankės yra būdingos IX-X a.

Tuščiavidurės platėjančiais gaubtais galais apyrankės. Šių apyrankių aptikta kapuose Nr. 33, 67, 74, 91 ir 103. Visos apyrankės panašios. Jos skiriasi tik ornamentu. Šių apyrankių užpakalinė lankelio dalis plona ir siaura. Lankelis į galus plėtėja ir galai pasidaro gaubti. Ties apyrankių viduriu eina iškili briauna. Apyrankės - trikampio skersinio pjūvio. Kape Nr. 103 rastos 2 apyrankės. Jų kraštinės briaunos ornamentuotos akutėmis, o patys galai puošti brūkšnelių grupėmis. Apyrankių diametras - 11 cm. Kape Nr. 91 taip pat rastos dvi apyrankės. Jų galai ornamentuoti smulkių taškučių eilėmis. Diametras

Žiedai iš kapų Nr. 557, 607, 623, 526, 516

apie 5,8 cm. Kape Nr. 67 apyrankės galai ornamentuoti grupėmis išilgai einančių linijų, kurių tarpuose išpausta po vieną akutę. Diametras - 7,3x6,5 cm. Kapo Nr. 33 apyrankės paplatintųjų galų pakraščiai ornamentuoti skersiniais brūkšneliais. Paplatintieji galai puošti trikampaiais. Prie kiekvieno trikampio viršūnės išpausta po 3 akutes. Ši apyrankė perlūžusi pusiau. Apyrankės, rastos kape Nr. 74, paplatintųjų galų pakraščiai puošti akutėmis.

Šių apyrankių rasta Vakarų Lietuvoje [I; II; 2, lent. XI:43-44; 22:69, pav. 5]. Greičiausiai jos yra išsivysčiusios iš tuščiavidurių trikampio skersinio pjūvio storagalių VI-VIII a. apyrankių [23:267]. Laiviuose rastos tuščiavidurės platėjančiais gaubtais galais apyrankės, būdingos VIII-IX a.

Gyvuliniais galais apyrankės. Apyrankių gyvuliniais galais terasta 2 - kape Nr. 173. Kape Nr. 162 surastas šio tipo apyrankės fragmentas. Abiejų apyrankių galai baigiasi tarsi gyvulio galvutėmis. Vienos apyrankės lankelis iki auselių tordiruotas. Apyrankės galai nuo auselių siaurėja. Antrosios lankelis nuo auselių į galus plėtėja ir darosi plokščias. Paplatintieji galai ornamentuoti skersiniais ranteliais. Apyrankė ornamentuota trikampių ir taškų eilėmis. Abi apyrankės apvalaus skersinio pjūvio. Tokių rasta Lietuvoje [I, IN 5390:213-252; II; 22, lent. IV:1-2, 4], Latvijoje [10:106, pav. 66:1, 64:7].

Tai vėlyvojo geležies amžiaus papuošalas, kuris klestėjo XI a.

Juostinės apyrankės platėjančiais galais. Juostinių apyrankių surasta kapuose Nr. 68, 84, 92. Kapuose Nr. 57, 121, 162, 166, 190 ir 193 surasti tik fragmentai. Visos apyrankės panašios. Jų galai plėtėja ir tampa plokšti. Apyrankės, rastos kape Nr. 68, galai puošti skersiniais brūkšneliais. Kitos apyrankės visai nepuoštos.

Šių apyrankių surasta ir kitose Vakarų Lietuvos vietose [I, IN 212, 205; II]. Greičiausiai jos yra išsivysčiusios iš juostinių apyrankių platėjančiais plokščiais galais su gyvulinėmis auselėmis. Laiviuose rastos juostinės apyrankės jau nebeturi auselių.

ŽIEDAI

Kapinyne daug rasta žiedų, ypač - įvijinių. Jų buvo beveik kiekviename kape. Vieni įvijiniai žiedai buvo užmaiti ant rankos pirštų, kiti rasti tošinėse dėžutėse, dar kiti - užmaiti ant segių ar antkaklių. Žiedus, rastus kapinyne, galima suskirstyti į 4 grupes: įvijiniai žiedai, įvijiniai žiedai plačia priešakine dalimi ir iškilia briauna per vidurį, žiedai paplatinta priekine dalimi be spiralinių galų ir žiedai pastorinta priekine dalimi.

Įvijiniai žiedai. Įvijinių žiedų rasta labai daug. Jie nevienodo įvijų skaičiaus. Daugiausia rasta žiedų, turinčių 3-6 įvijas. Kapuose Nr. 15, 43 įvijiniai žiedai sudaryti iš 7 įvijų. Žieduose buvo rasta rankos pirštų kauliukų. Daugelio šių žiedų įvijos yra pusiau apvalaus arba trikampio skersinio pjūvio, pasitaiko taip pat ir keturkampio skersinio pjūvio. Žiedai dažniausiai puošti skersiniais ranteliais. Skersiniais ranteliais puoštos kraštinės ir vidurinės įvijos. Kartais visas žiedas protarpiais puoštas skersiniais ranteliais. Žiedai, rasti kapuose Nr. 1, 46 ir 69, puošti egutės raštu. Be to, nemaža

Nr. 178. Dar vienas žiedas aptiktas atsitiktinai. Abiejų žiedų paplatinta priešakinė dalis, o galiukai nežymiai užleisti viens ant kito. Atsitiktinai rasto žiedo paplatintoji dalis yra kiaušinio formos. Ši plokštuma ornamentuota gulsčiomis linijomis, tarp kurių yra 3 eilės kryžiuokų. Žiedo, rasto kape Nr. 178, paplatintoji dalis pusiau apvalios formos. Per šios plokštumos vidurį eina dvi lygiagrečios linijos, kurių viduryje ir iš šonų yra po 4 iš taškų sudarytus kvadratus.

Šie žiedai yra paplitę visame Pabaltijyje, jų rasta ir Lietuvoje [II; 22, lent. III:9].

Žiedai pastorinta priešakine dalimi. Šio tipo žiedų surasta tik kape Nr. 162. Vienas šio tipo žiedas rastas atsitiktinai. Žiedo, rasto kape Nr. 162, yra tordiruota priešakinė dalis. Tordiravimo tarpai ornamentuoti skersiniais ranteliais. Žiedo dydis - 2,2x2,6 cm.

Žiedas, surastas atsitiktinai, yra nežymiai užkeistais galais, lygia priešakine dalimi. Jo pastorintoji dalis pakraščiais ornamentuota smulkiais taškais.

Šių žiedų surasta Vakarų Lietuvoje [I, IN 5390:163-212; II; 2, lent. XII:15-17] ir Latvijoje [13, lent. X:1]. Jie būdingi XI-XII a.

Miniatiūriniai dirbiniai (iš kairės į dešinę): pjautuvus (kapas Nr. 552), kirvelis (kapas Nr. 554); pjautuvus (kapas Nr. 553)

žiedų visai nepuošta.

Šie žiedai yra paprasti ir mažai skiriasi nuo ankstesniųjų amžių. Jų randama senajame, viduriniame ir vėlyvajame geležies amžiuje Lietuvoje [I; II; 17, t. VII, lent. VI; 22, lent. III:8], Latvijoje [21, 1939, II, lent. 4:7], buv. Vitėbsko gubernijoje [13, Nr. 28, lent. VI].

Įvijiniai žiedai plačia priešakine dalimi ir iškilia briauna per vidurį. Šio tipo žiedų surasta kapuose Nr. 1, 4, 7-8, 51, 66, 146, 156, 193, 199, 202-203, 212, 217. Vienas žiedas surastas atsitiktinai. Visi žiedai panašūs, įvijiniai. Priešakinė dalis paplatinta; ties paplatintos dalies viduriu eina iškilia briauna. Įvijų galai plonėja. Kraštinės įvijos puoštos skersiniais ranteliais. Šių žiedų diametras įvairus: 2,2-2,8 cm. Be to, žiedas, rastas kape Nr. 202, buvo užmaitas ant antkaklės.

Nors panašių žiedų rasta Lietuvoje [II], jie yra būdingi Latvijai (daugiausia rasta Latgaloje ir Žemgaloje [10:107]).

Įvijiniai žiedai plačia priešakine dalimi ir iškilia briauna per vidurį yra įvijinių žiedų variantas. Šie žiedai būdingi X-XI a.

Žiedai paplatinta priešakine dalimi be įvijinių galų. Terastas tik vienas žiedas - kape

DARBO ĮRANKIAI IR GINKLAI.

KIRVIAI

Rastieji kirviai yra geležiniai. Juos galima skirti į dvi grupes: įmovinius ir įtviriamuosius.

Įmoviniai kirviai. Geležinių įmovinių kirvių surasta kapuose Nr. 74, 89, 99, 120, 135, 154, 217 ir 223. Vienas kirvis rastas atsitiktinai. Jie visi panašūs: nedideli, ašmenys į abi puses plėtėja, o įmova trumpa. Atsitiktinai rasto kirvio vienas šonas ašmenų link plėtėja, o antaras - su ašmenimis sudaro statų kampą. Įmovinių kirvių ilgis - 7,4 cm, ašmenų plotis plačiausioj vietoj - 5,3 cm. Kirviai, rasti kapuose Nr. 74 ir 99, yra didesni, bet tos pačios formos. Jų ilgis apie 17 cm. Kirvio, rasto kape Nr. 120, ašmenys yra vėduoklės formos. Įmova ilga, ties viduriu kiek įsmaugta. Kirvio ilgis - 13,7 cm, ašmenų plotis plačiausioj vietoj - 8 cm. Kiek kitokios formos kirvis rastas kape Nr. 223. Tai vidutinio didumo geležinis įmovinis kirvis. Ties viduriu įmova iš vieno šono truputį daugiau išlenkta. Ašmenys nežymiai paplatinti. Kirvio ilgis - 15 cm, ašmenų plotis - 4,3 cm, įmosos skersmuo - 3,5 cm. Atrodo, kad šis kirvis yra viduriniojo geležies amžiaus.

Miniatiūrinų geležinių įmovinių kirvių ras-

ta ir kitose Lietuvos vietose su X-XI a. būdinga medžiaga [II; 11, lent. XL:11; 17, t. IX].

Pentiniai kirviai. Laiviuose terastas tik vienas pentinis kirvis - kape Nr. 197. Kirvis turi apvalią skylę kotui iš šono. Šonai prie penties išlenkti. Ašmenys platėja ir yra išlenkti. Kirvukas nedidelis, apie 7 cm ilgio, ašmens plotis plačiausioj vietoj - 5,3 cm. Be to, vienas pentinis kirvis surastas atsitiktinai.

KAPLIUKAI

Kapinyne surasti du geležiniai įmoniniai kapliukai, kapuose Nr. 172 ir 192. Jie abu panašūs: vienas šonas beveik tiesus, o antras - labai išlenktas. Ašmenys su kotu sudaro tarsi kampą. Kapliukų ilgis apie 6,5 cm.

Kapliukų surasta labai mažai. Atrodo, kad Laiviuose su jais susidurta pirmą kartą. Jų dar rasta Gudijoje [12, lent. XVII:2].

Miniatiūriniai kirvukai ir kapliukai daugiausia randami degintiniuose kapuose kaip įkapės. Greičiausiai jie bus pagaminti vietinių meistrų [9:49].

PEILIAI

Peilių rasta labai daug. Daugelio peilių išlikę tik atskiros dalys. Peilius galim skirstyti į dvi grupes: peiliai su tiesiais ašmenimis ir smailėjančia viršūne ir peiliai su išimtais prie koto ašmenimis.

Peiliai su tiesiais ašmenimis ir smailėjančia viršūne. Šito tipo peilių rasta kapuose Nr. 10, 15, 29, 50, 54-55, 60, 74, 77, 84, 91, 120, 122, 125, 129, 131-133, 146, 167, 215. Visi peiliai geležiniai, tiesiais ašmenimis ir smailėjančia viršūne. Jų ilgis 6,7-13 cm. Peiliai, rasti kapuose Nr. 54, 131, 133, yra apie 17 cm ilgio. Kapuose Nr. 13, 18, 21, 33, 44, 52, 58, 62, 68, 76, 99, 103, 109, 114, 115, 118, 121, 138, 139, 154, 214 surasta tik atskiros peilių dalys.

Šio tipo peilių surasta ir kitose Lietuvos vietose.

Peiliai su išimtais prie koto ašmenimis. Jų rasta kapuose Nr. 64, 80, 113, 159. Be to, kapuose Nr. 200 ir 209 rasta geležinio peilio ir žalvarinės makšties fragmentas. Makštis padaryta iš žalvarinės skardelės. Ašmenų šone vinutėmis prie makšties pritvirtinta žalvarinė skardelė. Makštis ornamentuota smulkiais kvadratukais.

Visi peiliai yra geležiniai, tiesia nugarėle. Į galą truputį smailėja. Peilių ašmenys prie koto tarsi išimti. Prie įvertiamosios jų dalies išlikę medžio liekanų. Peilių ilgis - 8-15 cm.

Šie peiliai yra paplitę daugelyje vėlyvojo geležies amžiaus kapų ir randami ne tik Lietuvoje [II; 2, lent. X:9] bei Latvijoje [10:109], bet ir Leningrado srityje [17, t. VII, lent. XIX:26].

PJAUTUVAI

Pjautuvų rasta kapuose Nr. 54, 78, 82, 135, 154, 172, 215. Kapuose Nr. 34, 60, 99 ir 130 atrastos atskiros pjautuvo dalys. Šie įrankiai yra geležiniai, tiesia nugarėle, truputį išlenkti prie koto ir kiek palenкта viršūne. Jie neilgi -

apie 15-27 cm.

Pjautuvai paplitę visame Pabaltijyje [I; II; 9:50].

Pas mus pjautuvai pasirodė senajame geležies amžiuje. Gausiau jų randama viduriniajame ir naujajame geležies amžiuje. Rytų Lietuvoje jie naudojami dar ir dabar, tik žymiai didesni ir labiau lenkti. Atrodo, kad pjautuvus turėjęs būti moters įrankis. Kadangi pjautuvai buvo paplitę visoje Lietuvoje, reikia manyti, kad jie buvo gaminami vietoje.

DALGIAI

Terasti tik du dalgiai kapuose Nr. 74 ir 202. Kiek geriau išlikęs dalgis kape Nr. 74. Dalgis gerokai palenktas. Ašmenys koto link siaurėja. Pats ašmenų galas buvęs smailas, dabar nulūžęs. Dalgio ilgis 38 cm, ašmenų plotis 5 cm. Dalgis rastas kape Nr. 202 labai sunykęs. Jis buvo 37 cm ilgio.

Verpimo įrankis iš kapo Nr. 521

Dalgių randama ir kitose Lietuvos vietose [II], Estijoje [15, pav. 50:15], Leningrado srityje [13, Nr. 28, lent. XIX:24]. Paplitę jie visame Pabaltijyje [9:50]. Manoma, kad dalgiai buvo gaminami mūsų krašte.

ADATOS

Kapinyne surasta daug adatų. Vienos adatos yra geležinės, kitos - žalvarinės. Geležinių adatų rasta kapuose Nr. 8, 12, 14, 33, 35, 38, 42-43, 46, 57, 89 ir 93, o žalvarinių - kapuose Nr. 7, 156, 165, 173, 210-211. Geležinės adatos yra ilgesnės ir storesnės už žalvarines. Visos adatos panašios: vienas galas smailas, o kitame išdurta pailga skylutė. Jų ilgis - apie 12 cm, o žalvarinių - apie 7 cm. Daug geležinių adatų yra blogai išlikusios.

YLOS

Kapinyne surasta labai daug geležinių ylių. Jų rasta kapuose Nr. 45, 56, 75, 86, 97, 111, 118, 121, 132, 133, 137, 156, 158, 159, 166, 201, 210, 214, 220. Kape Nr. 204 surasta 8 cm

ilgio žalvarinė yla. Visos ylos panašios: vienas galas smailas, o įkalamoji dalis į kotą - ke-turkampė. Prie ylių įkalamųjų dalių į kotą rasta medžio liekanų. Didesnė ylių dalis yra blogai išlikusi, rasti tik atskiri fragmentai.

Ylių surasta ir kitose Lietuvos vietose [II]. Jos atsirado ankstyvajame geležies amžiuje. Pradžioje buvo daromos iš kaulo, vėliau, t. y. senajame geležies amžiuje, - iš geležies.

GALĄSTUVAI

Galąstuvų surasta kapuose Nr. 51, 54, 62, 74 ir 99. Jie visi yra iš smiltainio, netaisyklin-gos formos. Vienas galas siaurėja ir truputį palenktas, o kitas - platėja. Ant galąstuvų matyti darbo žymės. Jų ilgis apie - 5-11 cm.

Galąstuvai randami senkapuose visą geležies amžių.

VERPSTUKAI

Verpstukų aptikta gana daug. Kapinyne surasta dvių rūšių verpstukų: gintarinių ir akmeninių.

Gintariniai verpstukai. Gintarinių verpstukų rasta kapuose Nr. 8, 26, 28-29, 37, 42-43, 47, 50, 56-58, 67, 75, 91-93, 97, 123, 125, 156 ir 210. Pagal formą jie skirstomi į dvigubo nupjauto kūgio ir plokščius, beveik apvalius. Dvigubo nupjauto kūgio verpstukų surasta kapuose Nr. 47, 91, 125 ir 210, o visi likusieji - plokšti. Verpstukai yra rausvos ir gelsvos spalvos. Kai kurių paviršius yra gražiai ornamentuotas duobučių ornamentu. Verpstuko, rasto kape Nr. 43, pakraščiuose išpaustos gilios duobutės. Verpstukas kape Nr. 50 abiejose pusėse pakraščiais ir apie skylutę puoštas giliomis duobutėmis. Kape Nr. 75 verpstukas abiejose pusėse ornamentuotas duobučių linijomis, kurios nuo pakraščių sueina į vidurį. Verpstukas kape Nr. 92 ornamentuotas abiejose pusėse duobutėmis. Vienoje pusėje duobutės sudaro ratą arčiau vidurio, o kitoje - arčiau krašto. Kiekviename rate yra po 12 duobučių. Verpstuko, rasto kape Nr. 125,

viena pusė išraižyta brūkšneliais, einančiais nuo pakraščių į vidurį, kita pusė - lygi. Verpstukų diametras dažniausiai - 2-4,8 cm.

Gintarinių verpstukų surasta ir kitose Lietuvos vietose [II; 22, lent. VII:6], Latvijoje [21, 1936, IV-V, pav. 5-1].

Smiltainio akmens verpstukai. Šių verpstukų terasta tik kapuose Nr. 174 ir 178. Jie apvalios formos. Verpstuko, rasto kape Nr. 174, diametras 3 cm, o kape Nr. 178 - 4 cm.

Smiltainio akmens verpstukų pasitaiko ir kitose Lietuvos vietose. Jų būta jau senajame geležies amžiuje.

IETIGALIAI

Ietigalių tyrinėjame kapinyne surasta 27. Jų rasta kapuose Nr. 17, 21, 35, 55, 63, 83, 94, 116, 120, 134-135, 146, 154, 167, 172, 198, 216-217. Kapuose Nr. 130 ir 142 rasti ietigalių fragmentai. Taip pat vienas ietigalis gautas iš valstiečio Simučio. Beveik visi ietigaliai yra geležiniai įmoniniai. Prie kai kurių išlikę me-

džio fragmentų. Ietigaliai turi tam tikrų skirtumų. Atsižvelgiant į plunksnos formą galima juos skirstyti į 3 grupes: įmoviniai ietigaliai karklo lapo formos, įmoviniai juostiniai ietigaliai ir įmoviniai ietigaliai, kurių plunksna užsikerta prie įmovo ir sudaro aukštą trikampį.

Įmoviniai karklo lapo formos ietigaliai.

Šio tipo ietigalių surasta daugiausia. Jų rasta kapuose Nr. 21, 55, 63, 83, 116, 120, 134, 143, 167, 198, 216. Ietigaliai, rasti kapuose Nr. 21 ir 116, yra žalvariniai. Rastojų kape Nr. 21 įmova nulaužta, o jo ilgis - 8 cm. Rastojų kape Nr. 116 ietigalio įmova aplaužyta, plunksnos smaigalys visai nulaužtas, o jo ilgis - 15 cm. Visi kiti šios grupės ietigaliai yra geležiniai. Jų įmovo trumpesnės negu plunksnos. Ietigalių dydis 18-35 cm. Tokios formos ietigaliai būdingi IX a. Vidurio ir Vakarų Lietuvai.

Įmoviniai ietigaliai, kurių plunksna užsikerta prie įmovo ir sudaro aukšto trikampio formą. Jų rasta kapuose Nr. 120 ir 135. Ietigalio kape Nr. 120 ilgis 41 cm, o kape Nr. 135 - 27 cm. Šių ietigalių aptinkama ne tik Vidurio ir Vakarų Lietuvoje, bet ir Žemgalijoje, Estijoje.

Juostiniai ietigaliai. Jų rasta kapuose Nr. 17, 35, 94, 154 ir 217. Tai įmoviniai ietigaliai be žymaus perėjimo nuo plunksnos į įmovą. Šie ietigaliai yra ilgų siaurų formų. Jų dydis - 14-27 cm.

Juostinių ietigalių rasta Vidurio ir Vakarų Lietuvoje [II; 2, lent. X:3-6, 29; 17, t. VII, lent. II:3; 22, lent. VIII], Žemgalijoje 11, lent. XLIV:2]. Mūsų krašte jie pasirodė II a. ir buvo naudojami net iki XV a.

KITI DIRBINIAI.

GERIAMIEJI RAGAI

Kapinyne surasta nepaprastai daug geriamųjų ragų žalvarinių apkalų. Iš viso surasta 124. Į kapą dėta po vieną arba po du ragus. Daugelis apkalų labai blogai išlikę. Prie kai kurių iš jų rasta rago liekanų. Apkalų diametras - 3,5-10 cm.

Geriamųjų ragų apkalų surasta ir kitose Lietuvos vietose [I; II; 22, lent. VI:5, 7, p. 73, pav. 16], Kurše [11, lent. XXIII:5; XXXVIII:16]. Kuriame krašte jie pradėti gaminti, tiksliai pasakyti negalima. Lietuvoje geriamieji ragai pasirodo viduriniojo geležies amžiaus pradžioje. Vėlyvajame geležies amžiuje jie gausiai naudojami. Atrodo, kad iš ištirtų kapinyne Laiviuose rasta daugiausia. Jų paviršius kartais būdavo gražiai ornamentuojamas. Visame kapinyne geriamieji ragai buvo tvarkingai padėti prie mi-

rusiojo galvos. Į kapą juos dėjo ne tik suaugusiems, bet ir vaikams. Vaikų kapuose rasta miniatiūrinių geriamųjų ragų apkalėlių.

ĮVIJOS

Kapinyne surasta neišskios paskirties žalvarinių įvijų fragmentų. Vienos įvijos buvo užvertos ant odinio dirželio, kitos - ant lininių ar vilnonių siūlų. Taip pat rasta netvarkingai išmėtytų po kapą įvijų dalelių. Įvijos buvo pušiau apvalaus ir trikampi pjūvio.

Įvijų, užvertų ant odinio dirželio, rasta kapuose Nr. 1, 3, 5, 21, 137, 146, 150, 153, 192, 197, 199 ir 222. Įvijos, rastos kapuose Nr. 146,

Ietigaliai iš kapų Nr. 157, 157 ir 527

199 ir 222, užvertos ant odinio dirželio ir tarpais atskirtos pailgomis žalvarinėmis plokštelėmis. Plokštelės galuose baigiasi daugiakampėmis buoželėmis. Šiuose kapuose juosmens vietoje rastas didelis įvijų skaičius. Įvijos - trikampi pjūvio. Gali būti, kad šios įvijos tarnavo juostos ar diržo papuošimui [22:50, pav. 63]. Šią nuomonę gali pagrįsti tai, kad kape Nr. 222 po įvijomis buvo rasta vilnonės medžiagos liekanų.

Buvo aptikta ir įvijų, užvertų ant lininių siūlų. Jų rasta kapuose Nr. 4, 6, 23, 125, 152,

200 ir 206. Įvijos gulėjo šlaunikaulio vietoje. Jomis galėjo būti papuošti švarko pakraščiai ar rankovės.

Kapuose Nr. 11, 51-52, 58, 60, 65, 67, 75, 82, 84, 86, 89, 94, 118, 121-122, 126, 132, 146, 201-202, 204, 209-211, 214, 216 rasti atskiri netvarkingai išmėtyti įvijų fragmentai. Kapuose Nr. 56, 118 ir 210 įvijos su kitais dirbiniais buvo įdėtos į tošinę dėžutę. Kapuose Nr. 58, 146 ir 201 įvijos gulėjo prie apatinio žandikaulio, kitos - nugaros vietoje, arčiau kaklo. Gal jomis buvo papuoštas drabužis. Kape Nr. 67 ant kaktikaulio rasta 1,9 cm ilgio įviją. Gal tai buvo galvos apdangalo papuošalas?

Žiedinės įvijos. Buvo surasta labai daug žiedinių įvijų. Jų rasta kapuose Nr. 1 (dvi), 2, 4, 9 (dvi), 14-15, 20, 22, 37, 43, 47, 49, 50 (dvi), 51, 57, 77, 79, 92, 94, 97, 98 (dvi), 103 (dvi), 106, 110 (dvi), 111 (dvi), 118, 130, 132, 147 (dvi), 154-155, 171, 172 (dvi), 173, 199 (dvi, pav. 19), 222 (dvi). Jos visos žalvarinės, sudarytos iš 7-13 apvaju. Vienos įvijos yra plokščios, kitos - pušiau apvalios, kartais apvalios vielos. Įvijos protarpiais ornamentuotos skersiniais ranteliais arba eglutėmis. Daugelio žiedinių įvijų galai smailėjantys.

Žiedinės įvijos, rastos kapuose Nr. 2, 4, 9 ir 147, yra 3 apvaju. Jų priešakinė dalis paplatinta. Kraštinės įvijos puoštos skersiniais ranteliais. Paplatintoji dalis per vidurį turi iškilį briauną. Šių įvijų viduje buvo rasta medžio liekanų. Iš to galime spręsti, kad jomis buvo puošiami iečių kotai. Žiedinės įvijos dažniausiai randamos galvos srityje. Dažniausiai jų aptinkama vėlyvajame geležies amžiuje.

MOLINIAI PUODELIAI

Molinių puodelių surasta kapuose Nr. 8, 21, 32, 35, 42, 44, 54, 61-62, 67, 79-80, 94, 97-98, 110, 117, 120-122, 124-125, 129, 132, 135, 138, 162, 196, 202, 206. Puodeliai yra miniatiūriniai, lipdyti iš molio, maišyto su žvyru, ir silpnai degti. Puodeliai padaryti rankomis. Puodelis, rastas kape Nr. 135, yra kibiro formos. Atrodo, kad jis lipdytas iš molio, kuriame nebuvo jokių priemaišų. Visi kiti yra daugiau ar mažiau profiliuotais šonais. Puodelio, rasto kape Nr. 97 ir 124, visas paviršius ornamentuotas apvaliomis duobutėmis, o viršus - įstrižais išpaudais. Puodelio, rasto kape Nr. 21, viršus išorinėje pusėje ornamentuotas ragų išpaudais. Likusieji visai neornamentuoti. Kadangi jie buvo blogai degti, tai daugelis jų yra sudužę. Puodelių aukštis - 2,5-7,5 cm, dugno diametras - 1,5-4,6 cm, viršaus - 2-6,4 cm.

Puodelių rasta ir kitose Lietuvos vietose [II; 2, lent. XI:15, 31]. Lietuvoje jie randami senajame-naujamajame geležies amžiuje.

TOŠINĖS DĒŽUTĖS

Tošinių dėžučių surasta kapuose Nr. 18, 33, 43, 57, 67, 103, 118, 120, 123, 137, 146, 171, 203. Dėžutės buvo labai puošnios, bet beveik

visos sunykusios. Kiek geriau išlikusi dėžutė kape Nr. 120. Dėžutė padaryta iš beržo žievės siaurų juostelių, padengtų žalvarinėmis įvijomis. Užsegamoji dalis - iš dviejų 2 cm pločio ir 4 cm ilgio plokštelių. Ant kiekvienos plokštelės yra po 2 eiles spurgelių. Kiekvienoje eilėje yra po 7 spurgelius. Šalia dėžutės buvo rasti 3 įvijiniai žiedai, įvijų, užvertų ant siūlo, fragmentų. Dėžutė buvo apdėta 3x5 cm dydžio akmenukais. Po dėžute rastas dar vienas įvijinis žiedas. Dėžutė kape Nr. 118 buvo įvyniota į audeklą. Prie jos rasti 2 mėlyno stiklo karoliai, 2 gintariniai karoliai, 3 įvijiniai žiedai, iš kurių vienas žiedas - 7 įvijų. Kraštinės įvijios puoštos skersiniais ranteliais. Antras žiedas - 5 įvijų, trečias - 7 įvijų pusapvalio pjūvio, smailėjančiais galais. Jo viduje rasta medžio liekanų. Kape Nr. 18 rasta tik užsegamosios dalies sidab-

dro plokštele, ant kurios prikalti 8 sidabriniai kūgeliai. Diržai, rasti kapuose Nr. 47, 203 ir 217, apkalti žalvariniais kūgeliais. Likusieji diržai buvo tik skersai apkalti žalvarinėmis plokštelėmis, o jų galai baigėsi įvairios formos žalvarinėmis ar geležinėmis sagtimis. Diržas kape Nr. 203 buvo nesuvyniotas kaip kiti, bet padėtas skersai kapo, juosmens vietoje.

Paviinių diržų apkalų rasta kapuose Nr. 1-3, 21, 94, 112, 115, 117, 126, 137, 144, 150, 155, 162, 172, 199, 202, 206, 209, 216, 222. Apkalai žalvariniai, pailgos formos. Apkalai, rasti kapuose Nr. 155, 162, 216, ornamentuoti išilginiais brūkšneliais, kvadratais ir taškučiais. Apkalai, rasti kapuose Nr. 94, 112, 117 ir 209, yra trapecijos formos. Jų pakraščiai puošti įkarpomis ornamentu.

Panašių diržų surasta ne tik Lietuvoje [II;

siuose [8, pav. 229:d].

Žalvarinė penkiakampės formos sagtis rasta tik viena, kape Nr. 173. Ji melsvai žalios spalvos, gražaus darbo.

Šios rūšies sagčių randama Gotlande. Jos plačiai paplitusios ir Lietuvoje.

Žalvarinė sagtis, ašotėlio formos, terasta kape Nr. 171. Panašių rasta Kretingos dvare (Kretingos aps.) [22:64, pav. 11], taip pat Leningrado srityje [13, Nr. 29, lent. VII:7, XVI:26].

PENTINAI

Kapinyne surasta nemaža pentinų. Vieni pentinai - žalvariniai, kiti - geležiniai. Pagal formą jie: gaubtu lankeliu, tordiruotu lankeliu ir ažūriniai.

Pentinai gaubtu lankeliu. Jų surasta kapuose Nr. 51, 80, 94, 114, 153, 206, 208, 214, 222. Vienas šio tipo miniatiūrinis pentinas surastas atsitiktinai. To paties tipo pentinų surasti tik fragmentai šiuose kapuose: Nr. 9, 138-139, 150, 210, 216. Geležiniai pentinai surasti kapuose Nr. 80, 114, 208, 214. Likusieji žalvariniai. Visi pentinai puošnūs. Jų lankelis pusiau apvalus arba plokščias, į galus plonėja. Užpakalyje, prie paplatintos pentino dalies, pritvirtinta trumpa, smaili ataugėlė, kurios galuose yra po skylutę. Pentino, rasto kape Nr. 94, lankelis pakraščiais ornamentuotas smulkiais įkarpomis.

Pentinai tordiruotu lankeliu. Pentino, surasto kape Nr. 153 ir 222, lan-

kelis tordiruotas. Jo galai baigiasi lygiomis, išorinę pusę atriestomis kilpelėmis. Pentino užpakalyje yra 2 cm aukščio ataugėlė.

Ažūriniai pentinai. Šių pentinų surasta kapuose Nr. 21 (du), 155 (du) ir 203. Jie yra žalvariniai, ažūriniai, siaurėjančiais galais. Ties viduriu turi smailią ataugėlę. Pentinų lankelis puoštas išilginėmis linijomis ir apvaliomis duobutėmis. Prie pentino Nr. 21 išlikę, atrodo, vilnonio audeklo liekanų.

Pentinų yra surasta ir kitose Lietuvos vietose [I; II; 22, lent. VI:11-13], Žemgaloje [3, lent. XVI:11], Kurše [22:110, pav. 22], Rytprūsijoje [8, pav. 277, a1:2].

Pas mus pentinai pasirodo senajame geležies amžiuje, bet jų dar nedaug randama. Žymiai daugiau randama vėlyvajame geležies amžiuje. Atrodo, pentinai siauru lankeliu yra pagaminti vietoje.

ŽASLAI

Žaslų surasta kapuose Nr. 13, 62, 74, 98, 99, 107, 120, 178, 216. Visi žaslai geležiniai.

Peilis (kapas Nr. 596) ir kalavijo skersinis (kapas Nr. 598)

ru padengta plokštelė.

Tošinių dėžučių surasta ir kitose Lietuvos vietose [II]. Jos randamos senojo-naujojo geležies amžiaus kapuose. Tošinės dėžutės labai kruopščiai padarytos, greičiausia - vietinių meistrų. Dėl puošnumo jas galėjo dėti į kapą kaip papuošalą. Jos mažesni papuošalai: žiedai, karoliai, mažesnės segės ir kt.

DIRŽAI IR APKALAI

Diržų surasta šiuose kapuose: Nr. 2, 10-11, 13, 47, 51, 60, 74, 97, 99, 102, 146, 173, 203, 213, 217. Diržai buvę odiniai ir labai puošnūs.

Diržų, rastų kapuose Nr. 11, 51, 60, 74, 99 ir 173, paviršius buvo apkaltas trimis ar keturiomis eilėmis sidabrinų kūgelių. Kūgelių aukštis - 0,5-1 cm. Diržas kape Nr. 60 buvo apkaltas žalvarinėmis plokštelėmis. Plokštelių paviršius dengtas sidabru. Abiejuose plokštelių galuose pritvirtinti sidabriniai kūgeliai. Diržo galas apkaltas žalvariniu apkalu - 6,5 cm ilgio ir 2,2 cm pločio. Apkalo paviršius dengtas si-

22, lent.VI:4], bet ir Latvijoje [21, 1939, d. II, pav. 3].

DIRŽŲ SAGTYS

Kapinyne rasta ir geležinių bei žalvarinių diržo sagčių. Saggis galima suskirstyti į 4 grupes.

Žalvarinės nedidelės sagtelės beveik apvalios formos. Jų rasta kapuose Nr. 49, 51 ir 155. Šių sagtelių dydis 1,5 x2 cm.

Šios rūšies sagčių rasta ir kitose Vakarų Lietuvos vietose [II; 22, lent. VI:1].

Apvalainos ir keturkampės sagtys. Jų surasta kapuose Nr. 2, 10, 48, 51, 96, 112, 116, 136, 155, 172, 199, 206, 217. Visos jos žalvarinės. Kai kurios sagtys puoštos įkarpomis. Prie sagties kape Nr. 172 išlikusi apkalo dalis, kuri ornamentuota keturkampėmis duobutėmis. Dvi šios rūšies sagtys rastos atsitiktinai. Viena iš jų yra geležinė, kita - žalvarinė.

Šių sagčių rasta Vakarų Lietuvoje [2, lent. XII:30; 22, lent. VI:3, 6, 10], Žemgaloje [6, pav. 44:d], Latvijoje [3, lent. XVII:8], Rytprū-

Žašlai, rasti kapuose Nr. 13, 74, 89, 99 ir 120, padaryti iš dviejų apvalių grandinių, yra apie 6 cm diametro. Grandinės sujungtos 3 nareliais. Kiekvienas narelis yra apie 6 cm ilgio. Vidurinis narelis yra "S" formos, į jį inerti kraštiniai nareliai. Kiti žašlai nuo čia aprašytų skiriasi tuo, kad grandines jungia ne 3, bet 2 nareliai. Žašlai, rasti kapuose Nr. 107, 178, yra miniatiūriniai.

Žašlų rasta ir kitose Lietuvos vietose [II; 2, lent. X:12; 22, lent. VI:9], Kurše [22:111, pav. 13], Rytprūsiuose [8:385, lent. XVII:9]. Jie pasirodo senajame geležies amžiuje. Naujojo geležies amžiaus senkapuose jų randama gana daug.

AUDINIŲ LIEKANOS

Kapuose Nr. 9, 15, 21, 33, 146, 202, 216, 217 ir 222 surasta audeklo liekanų. Medžiaga blogai išlikusi, todėl sunku spręsti apie jos rūšį. Atrodo, kad kapuose Nr. 21 ir 222 aptiktos vilnonės medžiagos liekanos, o kituose - lininės. Kape Nr. 118 rasta plono lininio ketumyčio audinio gabalėlis. Į audinį buvo įvyniota tošinė dėžutė.

Be čia anksčiau paminėtų dirbinių, kape Nr. 171 rasta 2 mažos keturkampės plokštelės, kurių kampuose yra po vieną skylutę. Plokštelių dydis 2,5x2,2 cm. Dvi tokios pat plokštelės surastos atsitiktinai. Reikia manyti, kad tos plokštelės yra ne pats audimo įrankis, bet miniatiūra, specialiai pagaminta įdėti į kapą.

Kape Nr. 195 surastos žalvarinės šukos. Šukų nugarėlė išlenkta. Viename šukų gale yra skylutė. Šukos turi 13 dantelių, kurie labiau panašūs į pjūklą dantis negu į šukų. Atrodo, kad jos turėjo apkalėlius, bet šie neišliko, nes šukos rastos ne savo pirmąją vietą (jos surastos degintinių kapų dalyje).

Kapuose Nr. 55 ir 62 buvo rasti skiltuvai. Tai geležinė lazdelė užlenktais plokščiais galais, 6 cm ilgio. Prie skiltuvo galų likę medžio liekanų.

Kapuose Nr. 32, 36, 53, 60 rasti gintariniai kūgeliai. Kūgeliai yra nupjautu galu, su skylute vidury. Kūgelių aukštis - 1,7–2,5 cm. Kūgelio, rasto kape Nr. 36, visas paviršius ornamentuotas apvaliomis duobutėmis. Kitas kūgelis, rastas kape Nr. 60, yra netaisyklingos formos. Visas jo paviršius puoštas duobutėmis. Vienoje vietoje iš aštuonių duobučių susidaro taisyklinga rozetė. Vienas kūgelis buvo surastas nuėmus dirbinius, o kiti gulėjo ties kojomis. Kūgelių paskirtis neaiški.

Kape Nr. 43 buvo rasta 4 mėlyno stiklo akutės. Akutės įtaisytos į apskritus žalvarinius rėmelius. Rėmeliai pakraščiuose puošti įkarpomis. Akučių aukštis - 0,7 cm, storis - 1,7 cm. Akutės išmėtytos ties kapo viduriu, maždaug krūtinės vietoje. Ne visai aiški šių akučių paskirtis. Jos galėjo būti nukritusios nuo smeigtuko arba kabučio.

Laiviuose, kapuose Nr. 49 ir 55, buvo rasti labai gražūs žalvariniai pincetai. Vieni archeologai pincetus laiko tualeto priemone, kiti - me-

dicinos, dar kiti meisterio įrankiu. Dažniausiai jie randami moterų kapuose.

KELETAS PASTABŲ

Laivių kapinynas apima didelį plotą. Per dviejų metų tyrinėjimus iširta didesnė kapinyno dalis. Paaiškėjo, kad jame buvo laidota kelis šimtmečius. Kapinyno chronologijai nustatyti padeda antkaklės pastorintais apvaliais galais, lazdeliniai bei spiraliniai smeigtukai, tuščiavidurės platėjančiais gaubtais galais apyrankės. Šie dirbiniai datuojami VIII a. Lankinės žieduotosios segės, trikampiai smeigtukai, įvijinės apyrankės būdingos IX a. Lankinės aguoninės segės, pasaginės segės daugiakampiais galais, pasaginės segės aguoninėm galvutėm būdingos X a. Kirviai būdingi X-XI a. Pasaginės segės atvyniotais galais charakteringos X-XIII a. Žiedai pastorinta priešakinė dalimi - XI-XIII a. Vadinas, Laivių kapinyne pradėta laidoti VIII a. ir baigta XII a. (Toliesni kapinyno tyrinėjimai galbūt pakeis šią chronologiją.)

Kalbant apie kapinyną reikia paminėti ir Laivių piliakalnį, kuris yra kairiajame Bubino upelio krante, apie 400 m į vakarus nuo kapinyno. Jis įrengtas kranto kyšulyje. Piliakalnio šlaitai statūs, apie 8 m aukščio. Pietvakariuose, nuo gretimos aukštosios, jį skiria griovys ir 49 m ilgio lanko formos pylimas (iš išorės - apie 2 m aukščio). Piliakalnis aikštelė trikampė, apie 50x45 m dydžio. Piliakalnis tikriausiai sietinas su kapinyne, kadangi abu šie objektai yra šalimais.

Dauguma dirbinių greičiausiai yra vietinės kilmės: gintariniai karoliai, gintariniai verpsūkai, spiraliniai bei plokšteliniai smeigtukai, įvijinės apyrankės, keramika, tošinės dėžutės, miniatiūriniai kirvukai bei kapliukai, peiliai, pjautuvai, dalgiai, galastuvai, pentinai, žašlai. Papuošalų ir dirbinių formos įvairios, jie pagaminti nagingų amatininkų. Ornamentai komponuojami juostomis, taškais, brūkšneliais, trikampiiais, kryžiuokais, kripute bei įvairių linijų grupėmis. Ypač kruopščiai pagaminti papuošalai: tošinės dėžutės, įvairios segės, smeigtukai, rankomis lipdyti miniatiūriniai moliniai puodeliai.

Ištirtoji kapinyno dalis davė naujų duomenų materialinei kultūrai pažinti. Laikui bėgant nemaža kapinyno dalis buvo sunaikinta, daug kapų suardyta bekasant žvyrą, o dirbiniai sunaikinti. Kadangi kapinynas dar nėra galutinai iširtas, būtina artimiausiu laiku baigti jį tyrinėti. Atidėlioti tyrinėjimus negalima, nes žvyras kasamas ne tik apylinkės, bet ir kitų valsčių gyventojų.

Vilnius, 1950.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

I. Lietuvos istorijos institutas. Archeologijos skyriaus archyvas ir fondai.

II. Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejus.

Archeologijos skyriaus archyvas ir fondai.

III. Šiaulių "Aušros" muziejus. Archeologijos skyriaus archyvas ir fondai.

IV. Mžeikių muziejus. Archeologijos skyriaus archyvas ir fondai.

IX. Ausstellung der X archäolog. Congr. provinc. muzj. Mintau. Katalog.

X. Ausstellung der X archäolog. Congr. in Riga. Katalog.

1. Aberg N. Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. Upsala-Leipzig, 1919.

2. Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Insterburg. 1905.

3. Bähr J. Die Gräber der Liven. Dresden, 1850.

4. Bezenberger A. Analysen vorgeschichtlicher Bronzen Ostpreussens. Königsberg, 1904.

5. Engel C. Die Kultur des Memellandes in vorgeschichtlicher Zeit // Einführung in die vorgeschichtliche Kultur des Memellandes. Memel, 1931.

6. Engel C., La Baume W. Kultur und Völker der Frühzeit im Preussenlande. Königsberg, 1937.

7. Eurasia septentrionalis Antiqua. Helsinki, 1936, Esa X.

8. Gaerte W. Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg, 1929.

9. Hoffman J. Die spätheidnische Kultur des Memellandes. Königsberg, 1941.

10. Latvijas archeologija. Rīga, 1926.

11. Latviešu kultūra senatnē. Rīga, 1937.

12. A. N. Liaudanski izi Daugiala. Zaslau-
ne na menšcyne. Mensk, 1928.

13. Materialy po archeologii Rossii. Nr. 4, Nr. 14, Nr. 20, Nr. 28, Nr. 29, S. Peterburg.

14. Moora H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Teil II. Analyse. Tartu, 1938.

15. Moora H. Die Vorzeit Estlands. Tartu, 1932.

16. Nerman B. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und den Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit. Stokholm, 1929.

17. Pamietnik fizyograficzny. Warszawa, T. VII, IX, 1887.

18. Puzinas J. Naujausių proistorinių tyrimų duomenys. Kaunas, 1938.

19. Puzinas J. Geležies amžius // Lietuviškoji enciklopedija. T. VIII.

20. Senatne. 1929, 1930.

21. Senatne un Maksla. Rīga, 1936–1940.

22. Senovė. I, Kaunas, 1935.

23. Senovė. IV, Kaunas, 1938.

24. Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prusia zu Königsberg. Königsberg, 1900-1904.

25. Šnore E. Dzels laikmeta latviešu rotas adatas // Latviešu aizvēstures materiāli. Rīga, 1930, T. 1, psl. 35-95.

26. Volkaitė-Kulikauskienė R. Stačiūnų kapinyno antkaklės // Gimtasai kraštas. Šiauliai, Nr. 31, psl. 80-95.

SEMBŲ IR NOTANGŲ indų ornamentika (C ir D etapai)

Prūsų keramikos ornamentika, savyje talpinanti gilią simboliką, yra dar mažai tyrinėta. Šis straipsnis - tai pirmasis bandymas plačiau nušviesti prūsų genčių keramikos ornamentikos vystymosi raidą

VLADIMIR KULAKOV

Nogato ir Deimės tarpupio gyventojai, antikos autoriams žinomi kaip "estijai" - aisčiai (lot. Aest - <liet. aist-) - red. [2:140] romėniškosios įtakos laikmečiui paliko begalę savo turtingos materialinės kultūros liudijimų. Šiuolaikiniai tyrinėtojai ją vadina "vakarų baltų kultūros sembų-notangų grupe" [35:366, 401, 402]. Nuo XIX a. vidurio Sambijos ir Notangos žemių teritorijoje vykę laidojimo relikvų tyrinėjimai pastūmėjo vokiečių archeologus padaryti išvadą, jog prie vietos gyventojų materialinės kultūros formavimosi daug prisidėjo germanų gentys. Tokia nuostata buvo paremta papuošalų ir ginklų, rastų aisčių kapuose, analize. Tuo tarpu kiti jų materialinės kultūros aspektai nebuvo ištyrinėti.

Šiame straipsnyje nagrinėjami vėlyvojo romėniškojo laikotarpio pridėtinių indų, labai paplitusių prūsų protėvių areale, ornamentai. Pagrindinis darbo uždavinys - chronologijos, paremtos charakteringiausiais šių radinių požymiais, nustatymas. Prie vietinės keramikos bendrosios tipologijos, - darbo, kuris reikalauja didžiulės šaltinių bazės, tyrinėtojams dar teks padirbėti ateityje. Metodiškai III-IV a. mažų formų indų ornamentus klasifikavau naudodamasis jau išbandytu metodu, kuris buvo taikytas tyrinėjant vikingų epochos prūsų senienas [11:139-141].

Keramikos ir ją puošiančio ornamento tipologija baltų archeologijoje nuodugniau nebuvo nagrinėta. Išimtis yra tik neolitinių indų iš Latvijos teritorijos ornamentika, kurios sudėtiniai elementai buvo tyrinėti [12:92-103].

Šiame darbe surinkti duomenys apie visus šiuo metu prieinamus laidojimo kompleksus (jų 30) su pridėtiniais indais (etapai C-D, pagal Tischler ir Godłowski). Kartu su 1902 m. publikacijoje aprašyti panašiais, ne kompleksuose esančiais indais [45:1902, Taf. XX, XXIII-

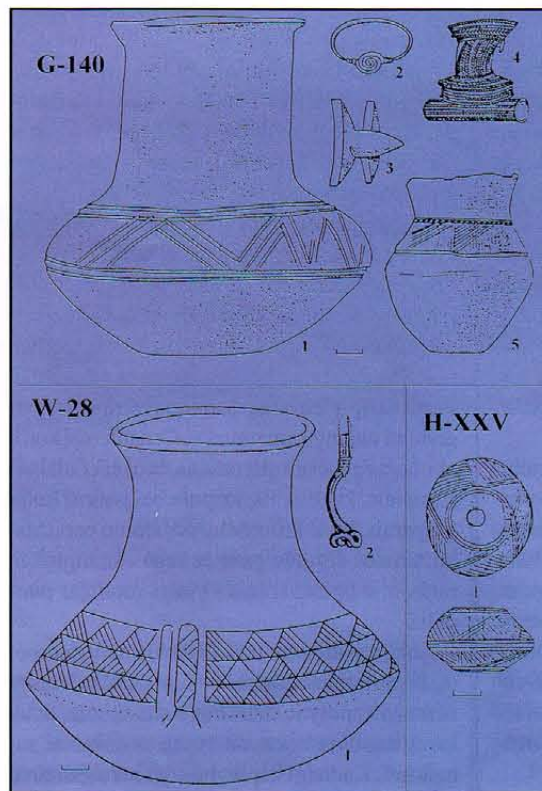
ornamentas, kurį sudaro juosta, apibrėžta dviejų horizontalių linijų. Šis juostinis dekoras vizualiai skirstomas į dvi pagrindines grupes: išsistinę kompozicija ir kintanti kompozicija.

I grupė. 1 tipas: išsistinę kompozicija, sudaryta iš ritmiškai besikaitaliojančių lygiašonių trikampių. Tyrinėjimų medžiagoje pateikti du

variantai: a) kontūriniai trikapiai (zigzagas) ir b) užtušuoti trikapiai (pav. 9, 14). 2 tipas: išsistinę kompozicija, sudaryta iš simetriškai ties viršūne sujungtų trikampių ("įkypi kryžiai"). Pastarojo tipo taip pat yra du variantai: a) ritmiškai besikaitaliojančius "įkypi kryžiai"; b) "įkypi kryžiai" su skiriančiomis vertikaliomis juostomis (pav. 5, 19). Pasitaiko dvigubų ašelių arba rankenėlės formos ataugų, labai retai sujungtų vertikalia juosta.

II grupėje yra tik vienas tipas: kintanti kompozicija, sudaryta iš įvairių modifikacijų "įkypų kryžių". Šiai grupei dar būdingi tokie požymiai: a) trys skiriančios vertikalios juostos, užpildytos "medžio" arba "įkypo kryžiaus" raizytu ornamentu, iš viršaus ir apačios atskirtos iškilumėle ir į indą iki išdegimo negiliai pirštu įspausos; b) iš viršaus visa kintanti kompozicija apribota moliniu voleliu, kuris dažnai įkypai brūkšniuotas.

Šiam darbui atrinkta keramika pagal kompoziciją ir ornamento detales visiškai įsitenka į pateiktą tipologinę schemą. Tik smulkios detalės nukrypsta nuo jos ir tai pabrėžia atskiro meistro individualybę. Visą analizuojamąjį ornamentą jungia ir techniniai atlikimo principai, ir patys smulkiausi elementai (t. y. - hori-

1 pav. Radiniai iš Greibau kapinyno 140 kapo, Wackern kapinyno 28 kapo ir Hünenbergo kapinyno XXV perkasos

XXV] iš viso priskaičiuojamos 48 ornamentų kompozicijos. Tame darbe aprašomas drėgname molyje (ant indų ar verpstukų) išraižytas

❖ **Vladimir Kulakov** (g.1948) 1972 m. baigė Maskvos valstybinį universitetą. Šiuo metu dirba Rusijos mokslų akademijos Istorijos institute. 1994 m. apgynė daktaro disertaciją: tema "Prūsai ankstyvaisiais viduramžiais". Tyrinėja Kaliningrado srities prūsų senienas. Apie 100 mokslinių straipsnių autorius, tarp kurių - 3 monografijos.

zontaliai ir vertikaliai sujungti trikampiai, sudarantys zigzagą arba "dvigubą kryžių").

Pagrindinį uždavinį – vėlyvojo romėnų laikotarpio pridėtinių indų iš Sambijos ir Notangos kapinynų ornamentų chronologinių rodiklių nustatymą - reiktų spręsti remiantis vienalaikiais panašių laidojimo kompleksų indikatoriais. Tai galima būtų atlikti sudarius jų inventoriaus katalogą.

KATALOGAS

Dollkeim kapinynas

(dabar Kovrovo, Zelionogradsko rj., Kaliningrado sr.) [45:19, 20].

46a kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pridėtinis indas (I:2 ornamentas, toliau - orn., pav. 7); lankinė žieduotoji I grupės segė (manoma, kad kataloge minimi metaliniai daiktai, kurių metalas nenurodytas, yra padaryti iš bronzos); paausutas 7,5 cm diametro žiedas; pjautuvas; ietis; du peiliai; romėniška moneta; drožuvas; pentinas; gintarinis karolis ir pan. Data pagal segę ir pentiną - 250-350 m. (čia ir toliau datos sąlyginės) [35:431].

56 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; du pridėtiniai indai (vienas jų - I:2 orn., pav. 6); nedidelis peilis su išgaubta nugarėle; pjautuvas; ietigalis; gintaro gabalėlis.

59 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pridėtinis indas (I:2 orn., pav. 5); lankinė segė; geležinės segės dalis; ietigalis; antgalis su įkote; pusapvalis skydo umbas; skydo rankena; apdegusi romėniška moneta ir pan. Data pagal umbą - 300-350 m. [7:116].

Grebieten kapinynas (pietinė dalis)

(Zelionogradsko rj., Kaliningrado sr.) [30, Taf. VII-VIII].

112b kapavietė: palaikai kremuoti su indu (I:1 orn.); įvijinis žiedas; geležinis žvangutis; gintarinis karolis ir molinis verpstukas.

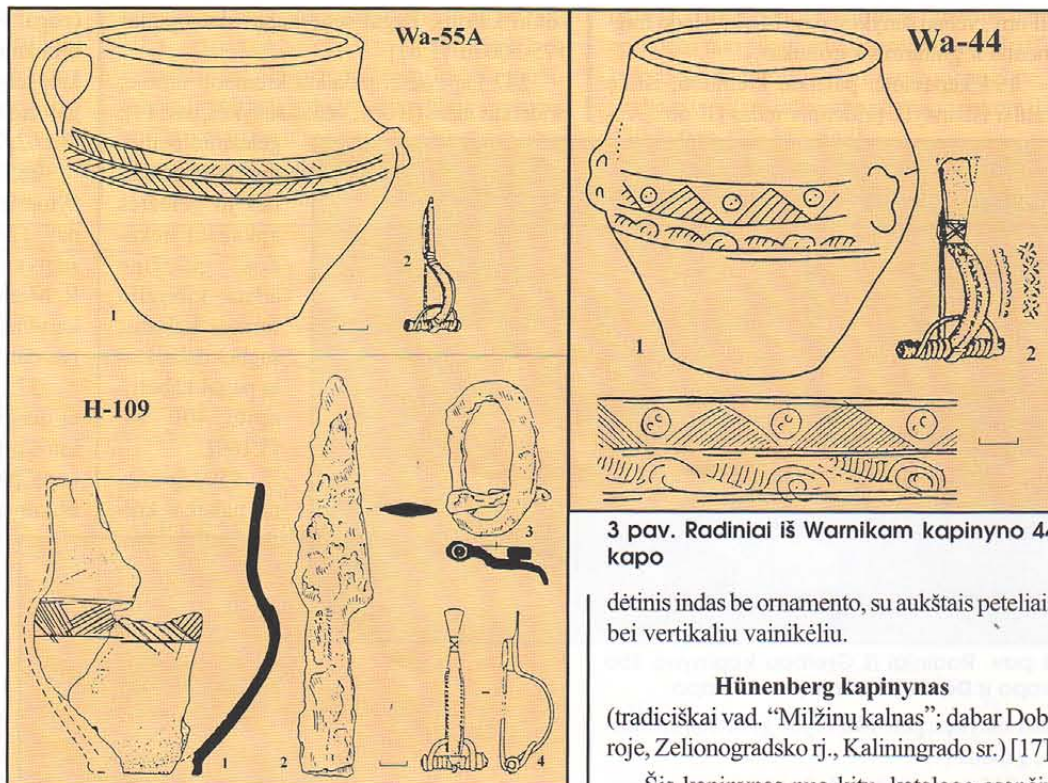
140 kapavietė: palaikai kremuoti su dviem indais (I:1 orn., pav. 1); laiptelinė segė; žiedas; pentinas. Pagal segę ir pentiną kapas datuotinas - 190-225 m. [33:113].

Greibau kapinynas

(Zelionogradsko rj., Kaliningrado sr.) [45:28-31].

25a kapavietė: palaikai kremuoti urnoje (I:2 orn.); pridėtinis indas (I:1 orn., pav. 5); lankinė lenkta kojele segė; dvi laiptelinės segės su dengta spyruokle; didelės žirkklės; mažas peilis; romėniška moneta; 11 raudonų ir 2 geltoni stikliniai karoliukai; 13 paausuto stiklo karoliukų; 7 mozaikiniai karoliukai. Pagal seges kapas datuotinas 180-250 m. [33:117].

57 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pri-

2 pav. Radiniai iš Warnikam kapinyno 55A kapo ir Hünenberg kapinyno 109 kapo

3 pav. Radiniai iš Warnikam kapinyno 44 kapo

dėtinis indas be ornamento, su aukštais peteliais bei vertikaliu vainikėliu.

Hünenberg kapinynas

(tradiciškai vad. "Milžinų kalnas"; dabar Dobroje, Zelionogradsko rj., Kaliningrado sr.) [17].

Šis kapinynas nuo kitų, kataloge esančių paminklų, išsiskiria kompleksuose randamais vien tik pridėtinių indų fragmentais. Ant šių duženų esantys suodžių pėdsakai liudija, kad šie ritualiniai indai pabuvojo ant laidotuvių laužo.

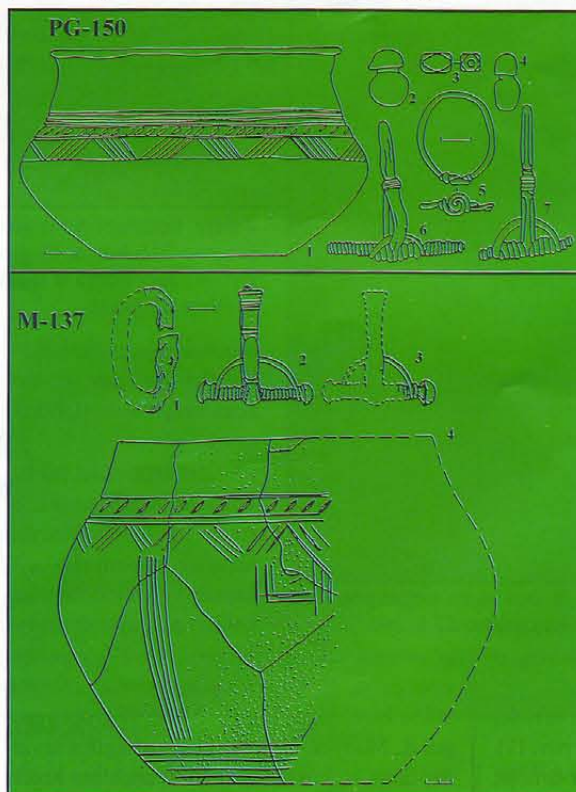
95 kapavietė: palaikai kremuoti, išlikę kaulai išbarstyti aplink pridėtinį indą (II orn., pav. 15). Apatiniame sluoksnyje - žirgo skeletas su žaslais ir II tipo H grupės sagtimi (pagal R. Madyda-Legutko). Pagal sagtį kapas datuojamas 400-425 m. [32:64].

109 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pridėtinis indas (I:1 orn., pav. 2); lankinė segė - VI, 2 grupės (pagal O. Almgren), IxCR1a potipio (pagal M. Schulze); geležinė sagtis - II tipo H grupės (pagal R. Madyda-Legutko). Pagal sagtį ir segę kapas datuojamas apie 450 m. [42, Taf. 6].

177 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pridėtinis indas (II orn., vėliau sunykęs; pav. 18), gintarinis karoliukas (kabutis?); ietigalis ir peilis-durklas (pagal V. Kazakevičių), leidžiantis kapą datuoti 400-500 m. [6:92]. Į vakarus nuo kapo rastas su juo siejamas žirgo palaidojimas (180 kapas).

178 kapavietė: palaikai kremuoti, išlikę kaulai išbarstyti; pridėtinis indas (II orn., vėliau sunykęs; pav. 18); antrojo indo duženos.

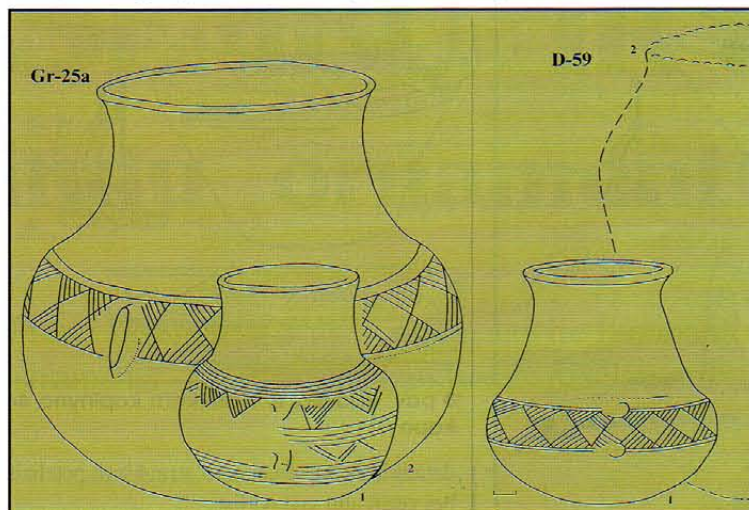
187 kapavietė: kremuoti palaikai aisčiams nebūdingoje kūgio formos urnoje; pridėtinis indas

4 pav. Radiniai iš Prušų Gdanski kapinyno 150 kapo (Gdansko vaivadija, Lenkija) ir Mentkės kapinyno 137 kapo (Olišyno vaivadija, Lenkija)

(II orn., vėliau sunykęs; pav. 14); kito indo fragmentai ir gintarinis karoliukas.

194 kapavietė: palaikai kremuoti, išlikę kaulai išbarstyti; pridėtinis indas (II orn., vė-

5 pav. Radiniai iš Greibau kapinyno 25a kapo ir Dollkeim kapinyno 59 kapo

liau sunykęs; pav. 14); skydo geležinių apkaustų gabalai (?).

215 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pridėtinis indas (I:2 orn., pav. 6); dviejų žiedų ir kibirėlio formos kabučio fragmentai. Pastarasis radinys panašus į dirbinius, randamus Bornholmo saloje, kurie datuojami 400-500 m. [18:37].

235 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje (?); du pridėtiniai indai (II orn., vėliau sunykęs; pav. 11); lankinės žieduotosios segės fragmentas, geležinė adata ir geležinė mova pinčiai (?). Pagal segę kapas datuojamas 250-350 m.

237 kapavietė: palaikai kremuoti, išlikę kaulai išbarstyti; pridėtinis indas (II orn.); peilis.

242 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pridėtinis indas (II orn., pav. 13), savo dekoru ir forma labai artimas indui iš 237 kapo.

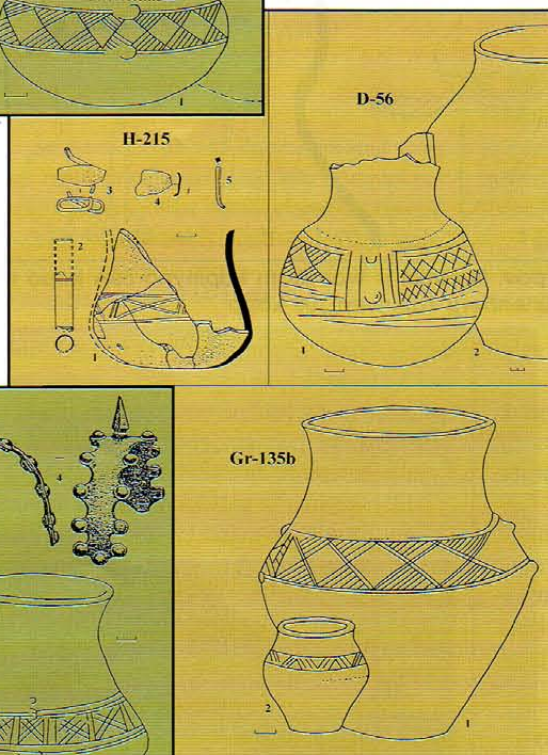
244 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pridėtinis indas (II orn., vėliau sunykęs; pav. 11).

246 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pridėtinis indas (II orn., vėliau sunykęs, pav. 10); Krymo varianto I serijos dvinarė lankinė segė lenkta kojele (pagal A. K. Ambroz); mėlyno

stiklo karolis. Pagal segę kapas datuojamas 175-500 m. [1:61].

247 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pridėtinis indas (II orn., vėliau sunykęs, pav. 14); geležinio peiliodurklo ir geležinės jo geležtės apkaustų liekanos; geležinė adata; kibirėlio formos kabutis; sagties dalis. Data pagal kabutį - apie 400 m. [3:169].

250 kapavietė: palaikai kre-

6 pav. Radiniai iš Hünenberg kapinyno 215 kapo, Greibau kapinyno 135b kapo ir Dollkeim kapinyno 56 kapo

muoti urnoje; pridėtinis indas (I:1 ir II orn., pav. 9); molinis verpstukas (I:1 ir II orn.).

260 kapavietė: po galinga akmenine perdanga su vertikaliai stovinčiais keturiais akmenimis - "antkapiais" - kremuoti palaikai su sudaužyta urna; trys pridėtiniai indai (I:1 ir II orn., pav. 17); geležinis žvangutis; galastuvo dalis; rievėtas mėlyno stiklo karoliukas; sagtis - 3 tipo, H grupės (pagal R. Madyda-Legutko) antros sagties sąvarža; dalis lankinės segės su žvaigždine kojele VII tipo (pagal A. Bitner-Wróblevską), rastos į pietus nuo kapo. Apatinėje kapo dalyje, kartu su žirgo skeletu - dvi sagties - 2 tipo, grupės H

(pagal R. Madyda-Legutko); dalgis, gulėjęs bronziniais kaištukais susegtame vilnoniame krepšelyje; apgalvio dalis ir žaslai. Kapas pagal sagtis ir segę datuotinas apie 400-450 m. [32:62; 21:63].

265 kapavietė: kremuoti palaikai sudaužytoje urnoje; du pridėtiniai indai (I:1 ir II orn., pav. 12); dalis geležinės segės; dvi geležinės sagties (viena iš jų - 9 tipo D grupės (pagal R. Madyda-Legutko) variantas); šeši stikliniai karoliai; antkaklės nuolaužos. Pagal sagtį kapas datuotinas 300-350 m. [32:27].

273 kapavietė: susideda iš dviejų, viena kitą dengiančių kapo duobių, iškastų viena po kitos praėjus neilgam laikotarpiui. Pietiniame kape, pirmiausiai atkastame, palaikai rasti kremuoti sudaužytoje urnoje su horizontaliomis ataugomis; peilis; žvangutis; stikliniai ir gintariniai karoliukai (10, pav. 4); dviejų gintaro apdirbimui skirtų instrumentų nuolaužos. Šiaurinis kapas: palaikai kremuoti, kaulai krūvelėje; du pridėtiniai indai (II orn., pav. 10); lankinės segės nuolauža; dalis kibirėlio formos kabučio; galastuvo dalis. Pagal dvylikabraunį gintarinį karolį kapas galima datuoti 200-400 m. [16:144].

31k kapavietė: palaikai kremuoti urnoje, uždengtoje skydo umbu; dviejų pridėtinių indų duženos (II orn., pav. 13); skydo rankena; ietigalis; kovos peilio nuolauža; diržo antgalis ir geležinės adatos; žiedas. Pagal umbą kapas datuotinas 300-400 m. [7:115-116].

Duobė B (XXXV perkasa): molinis verpstukas (I:1 orn., pav. 1), sprendžiant pagal jo paviršiuje esančius suodžius du kartus degęs greta geležinio daikto.

Wackern kapinynas

(dabar Jelanova, Bagrationovsko rj., Kaliningrado sr.) [45:39, 40]

28 kapavietė: palaikai kremuoti, išlikę kaulų; du panašių formų pridėtiniai indai; vienas iš jų - ornamentuotas (I:1 orn., pav. 1); trečias indas - ištęstų proporcijų; lankinė segė lenkta kojele; du cilindriniai gintariniai karoliukai; skiltuvas; peilis; įmovinio kirvio formos dirbiny (kirtiklis arba peikena?); ietigalis. Pagal lankinę segę kapas datuotinas 250-350 m.

Warnikam kapinynas

(dabar Pervomaiskoje, Bagrationovsko rj., Kaliningrado sr.) [45:42, 44]

9 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pridėtinis indas (su II orn. elementais, pav. 16).

44 kapavietė: palaikai kremuoti urnoje; pridėtinis indas (su I:1 orn. elementais, pav. 3); lankinė VI,1 grupės (pagal D. Almgren), Izaflf tipo (pagal M. Schulze) segė. Pagal segę

7 pav. Radiniai iš Dollkeim kapinyno 46a kapo ir Greibau kapinyno 57 kapo

pridėtiniai indai (I:1 ir II orn., pav. 17); geležinis žvangutis; galastuvo dalis; rievėtas mėlyno stiklo karoliukas; sagtis - 3 tipo, H grupės (pagal R. Madyda-Legutko) antros sagties sąvarža; dalis lankinės segės su žvaigždine kojele VII tipo (pagal A. Bitner-Wróblevską), rastos į pietus nuo kapo. Apatinėje kapo dalyje, kartu su žirgo skeletu - dvi sagties - 2 tipo, grupės H

kapas datuojamas 275-375 m. [42, Taf. 4].

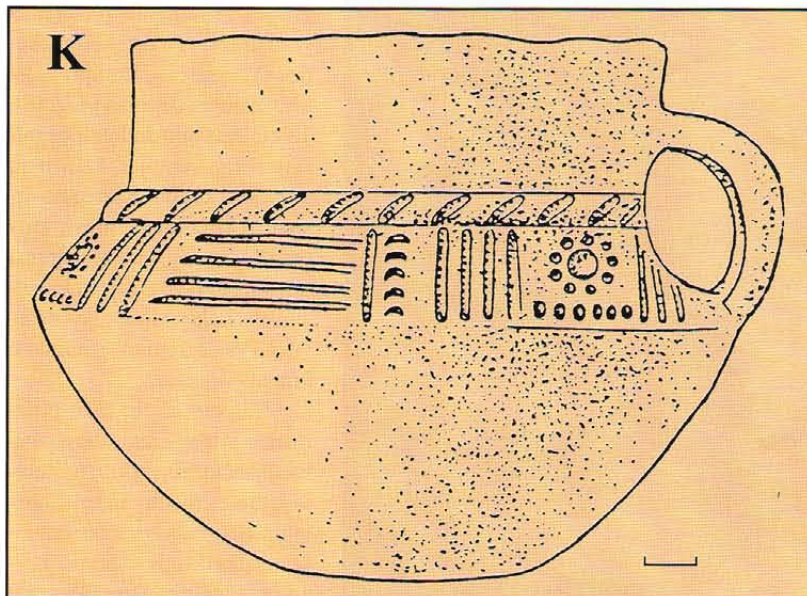
50A kapavietė: palaikai kremuoti, išlikusi kaulų sancaupa; pridėtinis indas (su I:1 orn. elementais, pav. 2); lankinė VI,2 grupės (pagal D. Almgren) IzAaGb tipo (pagal M. Schulze) segė; juostos fragmentas; sidabrinis diržo galo apkalas; kovos peilis; kalavijas ir pan. Pa-

tendencija tapti vis sudėtingesniu ir tai, kad VI a. pradžioje Semboje ir Notangoje I:1 ornamentas jau nebenaudojamas, leidžia spėlioti apie pridėtinį indų ornamentikos vystymąsi. Tai patvirtina ir vakarų baltų juostinio ornamentu kilmės tyrinėjimai.

Juostinis įrėžtinis ornamentas ant urnų pra-

(pav. 1, 19). Iki šiol Centrinės Europos tautų apsaugos nuo piktųjų dvasių simboliu [38:107] laikyta pentagrama, kuri užėmė vieną iš pagrindinių vietų sakraliniame germanų dekore dar 450-500 m. [22:547, 548].

Velbarko kultūros nešėjams [46, tabl.23, 47] ir II-V a. aisčiams būdingu I:1 ornamentu

8 pav. Indas K10₂ iš aukojimų vietos Keringšene (Elandas, Švedija)

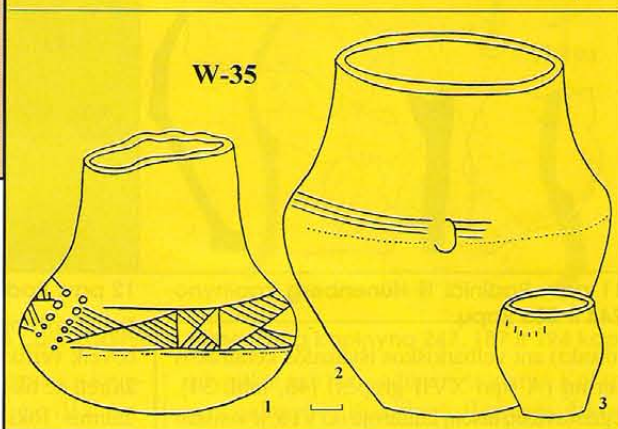
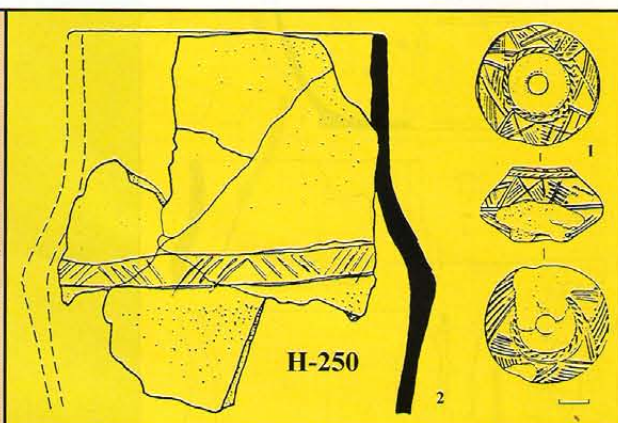
gal lankinę segę kapas datuojamas 375-435 m. [42, Taf. 17].

Kataloge išvardinti kompleksai pagal juose surinktą datuotą medžiagą iliustracijose pateikiami chronologiniu principu. Pateikiant taip pat atsižvelgiama į aukščiau nustatytą ornamentų tipologiją, tai yra - nuo anksčiausių iki vėliausių kompleksų grupių ir tipų. Nedatuotų kompleksų medžiaga pateikta greta datuotų, orientuojantis į akivaizdų pateikiamų pridėtinų indų ornamentų panašumą. Jų chronologija preliminariai nustatoma šitokiū būdu.

Medžiagos suskirstymas leidžia atlikti ty-

rinėjamų juostinio de-
koro grupių ir tipų pir-
minį datavimą, kiek tai
leidžia darbe naudoja-
ma medžiaga. I:1 orna-
mentas aptinkamas ant
indų 180-450 m. kom-
pleksuose; I:2 ornamen-
tas - ant 180-500 m. in-
dų; į II grupę patenka
175-500 m. dekoras.
Nežiūrint į tai, kad at-
rinktos medžiagos ap-
imtis nėra didelė, gali-
ma daryti prielaidą, jog
nuo II a. pabaigos iki
V a. vidurio Baltijos
aisčių pakrantėje egzis-
tavo visi tyrinėjami orna-
mento ant pridėtinų
indų variantai. Daugeliu atvejų šių ornamentų
aptinkama viename komplekse (pav. 6, 9, 12).
Tačiau pastebima bendra juostinio ornamentu

ilgintu kakleliu ir žemu pilve-
liu yra pagrindinis I tūkst. pr.
Kr. antros pusės Vakarų baltų
pilkapių kultūros požymis.
Reikia pritari L. Okulicz, kad
kelių linijų zigzagai, sujungti
į vieną ar dvi ornamentų juos-
tas, ant ankstyvojo romėniš-
kojo laikotarpio sambiškų in-
dų tęsia ankstyvojo geležies
amžiaus vietines tradicijas [37:90].
Ornamento visumą I tūkst.
pr. Kr. Gintaro pakrantės kerami-
kai kūrė kaip kompoziciją, kuri
visa būtų matoma iš viršaus.
Tai matyti iš urnų dangtelių [37,
tabl. XVII,

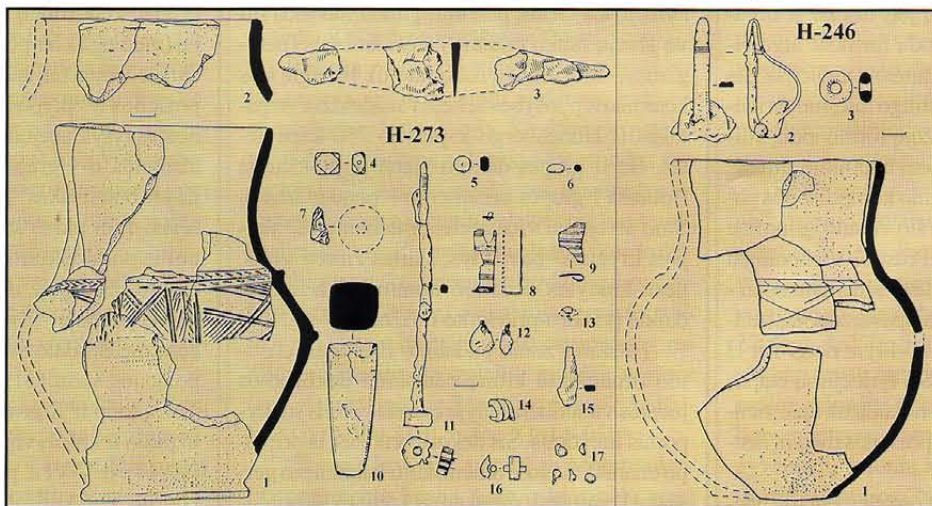

9 pav. Radiniai iš Hünenberg kapinyno 250 kapo ir Wackern kapinyno 35 kapo

(iš dalies - trikampiai, užpildyti išstrižomis lini-
jomis) taip pat buvo siekiama sukurti "pentag-
ramos=žvaigždės" kompoziciją. Tai atskleidžia
piešiniai ant verpstukų [28, tabl. XV, D] ir ant
skydo umbo iš Alt-Muntowen (dabar - Mun-
towo, Elblongo vai-
vadija, Lenkija)
[23:259].

Įdomu tai, kad
minėtasis ornamen-
tas kaip išvestinis pa-
sirodo ant vėlesniojo
Černiachovo kultū-
ros etapo verpstukų
[4:43].

Būtų logiška II
ornamentą betarpiš-
kai sieti su senesniu
I:1. Be to, visiškai ga-
li būti, kad I grupės
ornamentas pasirodo
Velbarko kultūros
skleidėjų aplinkoje

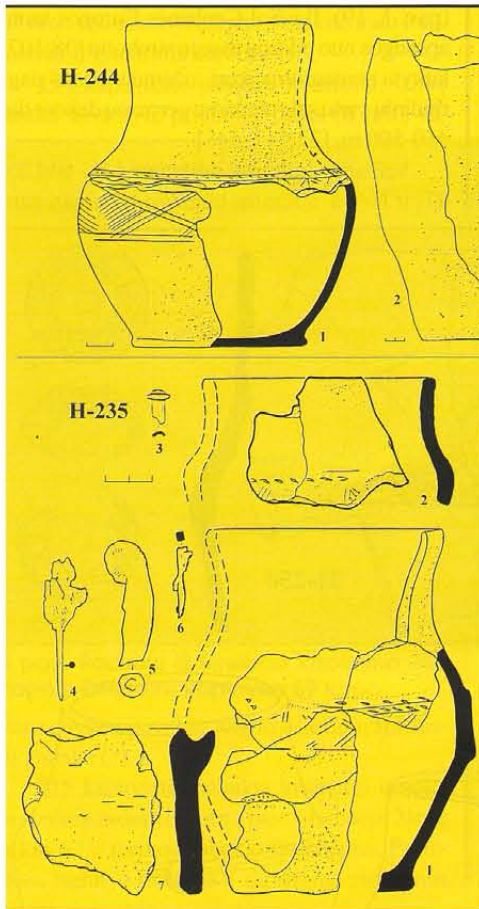

10 pav. Radiniai iš Hünenberg kapinyno 273 ir 246 kapų

juostinio ornamentu

10, 11, 13, 22; tabl. XXI, 19, 20, 28] ir petelių,
kurių nuolydis visą ornamentą leidžia pama-
tyti tik iš viršaus, puosimo. Taip žiūrint orna-
mentas sudaro žvaigždę, dažnai - penkiakampę

jau II a. [46, tabl. 44], tiesiogiai įtakoiant viet-
nėms ikigermaniškoms Vakarų baltų pilkapių
kultūros tradicijoms. Bet kokiu atveju jis nuo
C etapo vėl plinta Sambijoje (Tischler, God-

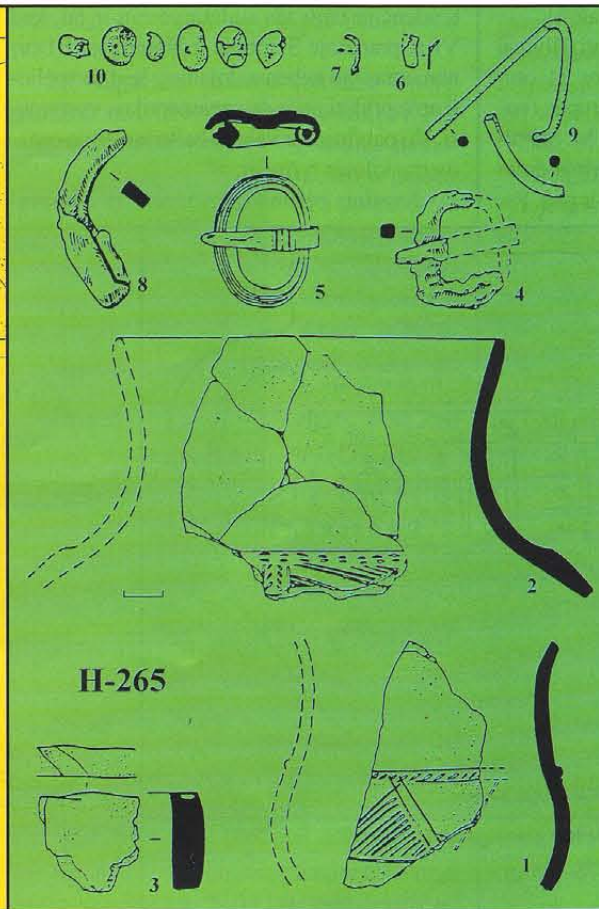

11 pav. Radiniai iš Hünenberg kapinyo 244 ir 235 kapų

owski) ant velbarkiškos išvaizdos keramikos formų (A tipo XVII grupės) [46, tabl. 34], egzistavusių aisčių kultūroje iki VI a. ir visiškai šsiskiriančių iš vietinės B etapo siauradugnės keramikos [24:125].

Pagal kaklelį, primenantį ištemptą cilindą, ir žemai esantį pilvelio išplatėjimą vėlyvojo romėniškojo laikotarpio pridėtiniai indai artimi Vakarų baltų pilkapių kultūros urnoms. Tai rodo ir ant puodų lipdomos dvigubos šasos imitacijos. Susidaro išpūdis, jog aisčiai ir ornamentikoje, ir pridėtinių indų formose atgaivino trijų amžių senumo keramikos tradicijas. Šis fenomenas reikalauja ypatingo tolesnio tyrinėjimo. Akivaizdu, kad mažųjų formų indų, atlicusių ne paskutinį vaidmenį laidojimo rituale, letalių ir bendros ornamento kompozicijos patstovumas yra susijęs su šio ritualo gilumine nagine prasme. Senieji Prūsijos archeologai ornamento detalėse atrasdavo schematizuotai išstričiuotais trikampaiais - pavaizduotus audros debesis ir žaibus [25:43-44] ar netgi T ir H ("kruša") runas [29:22]. Šis tyrinėjimų etapas suteikia galimybę daryti prielaidą tik apie vienisios I grupės dekoro kompozicijos maginį (astralinį) charakterį.

Pastarosios grupės dekoro elementai - dvieų trikampių sandūroje susidaręs įkypas kryžius ir ištiesą ornamentu plotą skiriančios vertikaliuosios juostos, kartkartėmis pasitaikančios velbarkiškoje I-II a. pradžios keramikoje [23:175] - yra žinomi naujuose II grupės junginiuose. Į

12 pav. Radiniai iš Hünenberg kapinyo 265 kapo

šios grupės ornamentą, esantį ant indo sienelės beveik vertikaliajoje plokštumoje, buvo galima žiūrėti ne tik iš viršaus, bet ir iš šalies, tai yra - dalimis. Tokia komponavimo permaina leidžia daryti prielaidą apie kitokią I grupės puošybos prasmę (=sakralinį) charakterį. Įkypų kryžių ornamentu juosta dažniausiai pertraukiama trimis perskiriančiomis juostomis. Ant viršutinės ir apatinės juostos briaunos iš šlapią molį pirštais išgnybiami horizontalūs iškilimai. Apžiūrint indą susidaro išpūdis, jog šios skersinės juostos žymėjo tas vietas, prie kurių imdamas indą savo abiejų rankų pirštais lietsi žmogus (patogiausia - didžiuoju ir rodomuoju). Išbaigtą šios keramikos puošybos schemą atskleidžia verpstukas iš Hünenbergo kapinyo 250 kapavietės. Be II grupės dekoro viena jo plokštuma išpuošta I grupės ornamentu ("pentagrama"). Šiuo atveju tai vienintelis ornamentu su "įkypais kryžiais" pavyzdys, skirtas žiūrėti visas, nesuskaidytas. Radinio ornamentika leidžia daiktą priskirti prie kulto reikmenų.

Į atskiras zonas padalinto II grupės juostinio ornamentu kilmę paaiškina dekoruotos juostos viršutinėje dalyje esantis volelis su įkypomis įraižomis. Šis dekoro bruožas, iš principo charakteringas romėniškojo laikotarpio germanų keramikai, sutinkamas kartu su juostiniu-zoniniu ornamentu ant kulto indų, rastų IV a. aukavietėse Keringšen ir kitose Elando provincijos vietovėse (pietinė Švedijos pakrantė) [20:43-44, 66-67]. Dekoruoose jų zonose triskart pasikartoja soliariniai (?) ženklai (pav. 8).

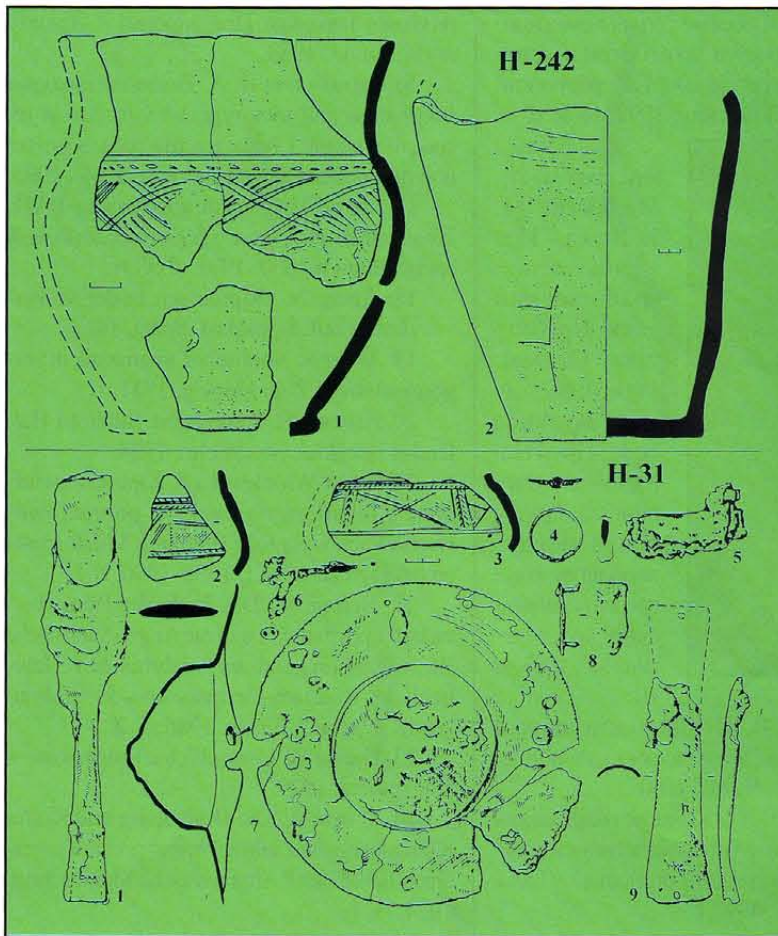
Apie kultūrinių-etninių impulsų iš pietvakarių Skandinavijos prasiskverbimą į aisčių arealą patvirtina žirgo aprangos medžiaga [41:94] ir importo iš Romos provincijų dinamika [36:208]. Kitas tiesioginis II grupės ornamentu pirmtakas yra I amžiaus indų iš Kregchedės (Vengisselis, Danija) juostinis-zoninis dekoras [47:118]. Taigi, šiaurinio Jutlandijos pusiasalio gyventojai, kaip ir jų kaimynai kitapus Kattegato sąsiaurio (Elandas), mūsų eros pradžioje galėjo būti tiesioginiai ornamentu II grupės ir su juo susijusios kulto mitologijos nešėjai į Vyslos žemupį ir Gintaro krantą.

Tai, kad aisčių indų ornamentas iš tris (šešis) kartus pasikartojančių "įkypų kryžių" turėjo kulto elementų, nekelia abejonių. Šis simbolis ornamentuose neatsitiktinis. "Įkypo kryžiaus" ženklas išraižytas ant VI a. datuojamos medinės dievybės skulptūros iš Rude Eskildstrupo (Zelandas, Danija) [40:12]. VI a. Europoje tokiu

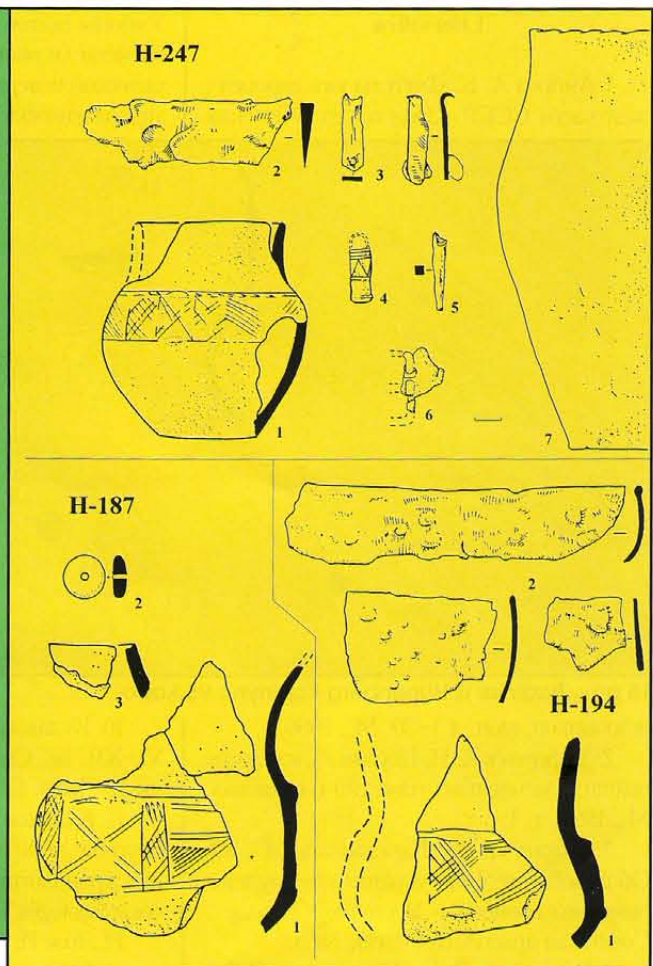
ženklų puošiamos įvairių variantų lankinių segių kojelės [43:628, 645]. Vėliau, X-XI a. "įkypo kryžiaus" ženklu Danijoje ir Norvegijoje paženklinami kirviai ir juos imituojantys kaibučiai [39:90, 100, 216]. M. E. Smirnovos mąnymu, "įkypo kryžiumi" kaip apsauga būdavo paženklinamos ypač trapios daikto vietos (šiauriausia segės kojelės dalis ir kirvio pentis).

Ant pridėtinių indų esančios "pentagramos=žvaigždės" ir "įkypo kryžiaus" ornamentu figūros visais atžvilgiais yra poliariškos. Jos priklauso skirtingų lygių ornamentu hierarchijai (vieninga kompozicija ir ornamentu juostos dalis). Tačiau tai, kad tarp "pentagramos" kompozicijos ir "įkypo kryžiaus" simbolio yra genetinis ryšys, abejonių nekyla. "Įkypas kryžius" atsiranda iš I grupės dekoro. Kompoziciškai jis yra betarpiškas "pentagramos" simbolio nešėjas. Tam tikras aukščiau minėtų kultu simbolių poliariškumas ryškiausiai realizavosi Šiaurės Europoje ir Pabaltijyje tautų krausty-mosi epochoje. "Žvaigždė" dažniausiai užima centrinę Sesdalo stiliaus daiktų dekoro kompozicijos vietą [31:13, 151]. "Dvigubas kryžius", kaip ir II grupės keramikos ornamentu, užpildo ir ankstyvojo romėniškojo laikotarpio [19:44], ir V-VI a. papuošalų kintančias zonas [18:54, 62-63]. Šiuo atveju prieš mus - du simboliai, atspindintys semantiškai skirtingus, nors genetiškai ir susijusius simbolius.

Kartu su pridėtiniais indais kapuose esanti datuojanti medžiaga leidžia spėti, jog I:2 ir II ornamentu ant aisčių keramikos pasirodo vie-

13 pav. Radiniai iš Hünenberg kapinyno 242 ir 31K kapų

14 pav. Radiniai iš Hünenberg kapinyno 247, 187 ir 194 kapų

nu metu II a. pabaigoje. Jų kilmę atitinkamai galima sieti su Vyslos žemupiu ir Pietvakarių Skandinavijos Kattagato sąsiaurio pakrantėmis bei šių teritorijų sendaikčiais. Įdomus ornamento, artimo II grupei, pasirodymas ant Černiachovo kultūros, III a. pradžioje patyrusios didelį velbarkiškos kultūros nešėjų impulsą [44:160], triašių vazų. Šie indai, kurių sakralinė paskirtis visuotinai pripažinta [13:322–326], aptinkami Černiachovo kultūros kapuose drauge su mažomis taurėmis [15:32]. Jos neretai būdavo ornamentuojamos I grupės ornamentu. Tai, kad panašiu laiku juostinis (nepertraukiamas ir kintantis) ornamentas ant kultinės keramikos išplito į šiaurės rytus (Gintaro krantas) ir pietryčius (Padniestrė) nuo Vyslos žiočių, gali turėti ryšį su Kasiodoro aprašyta gotų [2:105], t. y., velbarkiškosios kultūros nešėjų migracija. Pastarųjų kontaktus migracijos keliuose su Sambijos ir kitų vakarų baltų žemių gyventojais patvirtina ir materialinės kultūros sąsajos su Baltijos pakrantės Černiachovo kultūra [14:29-31].

Sutikus su hipoteze apie gotų kelią į Rytų Europą vakarine Baltijos pakrante Sambiją būtų galima tapatinti su šalimi Ojum, kur pirmą kartą po Gotiskandzos (teritorija Vyslos žiotyse) jie mėgino įsikurti. Gotų kelias į Gintaro krantą paženklintas Baltijos pakrantėje rastais indais su I:2 ir II ornamentais (žiūrėti į žurnalo IV viršelį); be to, pačiame pietvakariniame kapinyne - Warnikam - aptiktas II grupės orna-

mentas yra dar tik gimimo

stadijoje. Prielaida apie tokią migracijos kryptį nusipelnė dėmesio dėl to, kad nuo III a. pradžios Sambijoje pasirodo įvairiausių velbarkišku papuošalų, ginkluotės ir buities dalykų; šitai sunku paaiškinti vien tik prekybiniais kontaktais [34:145-148]. Aišku, jog betarpiško dalyvavimo gintaro gavyboje perspektyva germanus pastūmėjo pajudėti į šalį Ojum. Be to, atskirta plačių Priegliaus ir Deimės upių salų Sambija, iki XI a. vadinta sala, stulbinančiai atitinka Kasiodoro aprašytą Ojum.

Beliaka nužymėti vėlyvojo romėniškojo laikotarpio aisčių naudotų pridėtinų indų ornamentikos chronologiją. Straipsnyje pateiktas II-V a. pradžios aukštakaklių cilindro formos indų I:1 deko aprašymas. Šis minėtų indų bruožas tęsia vietinių geležies amžiaus urnų tradicijas. Vakarų baltų ir velbarkiškos kultūros abipusė įtaka, kurios pavyzdžiu galima laikyti zigzaginį dekorą, reikalauja specialių tyrinėjimų. Vakarų baltų areale šis ornamentas, papildytas profiliuotu voleliu, mozūrų regione (pav. 4) ir rytiniame Sambijos pakraštyje išsilaiko iki VII a. [10, табл. XI, 14-16].

“Įkypais kryžiais” užpildyta nepertraukiamas ornamentas juosta, kaip ir kintančių zonų juosta, Sambijos keramikoje aptinkama iki VI a. Iki V a. čia egzistuoja II dekoru išpuošti mažų formų indai su brūkšniuotu voleliu. Gali būti, kad pastarieji laidotuvių rituale atliko Černiachovo kultūros taurių paskirtį ir taip pat

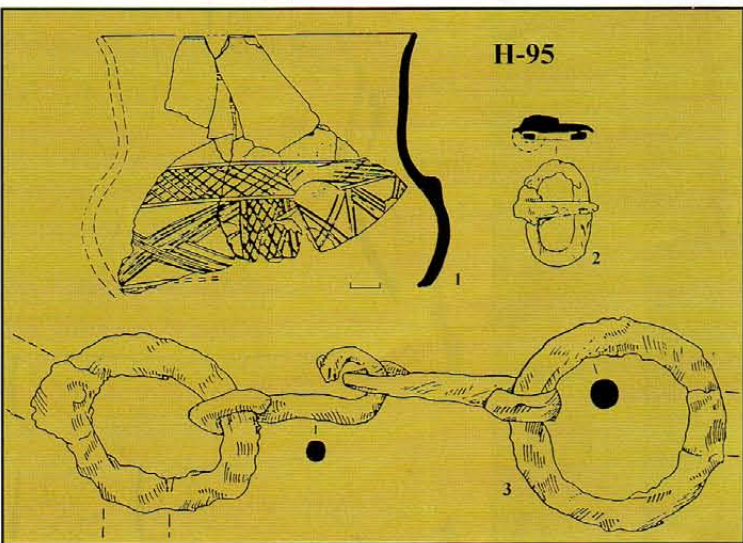
sąlygiškai gali būti vadinami taurėmis. Kol kas nėra galimybės išsiaiškinti II grupės deko kompozicijos semantikos, matyt, turinčios apsauginę prasmę. Tvirtai galima konstatuoti tai, kad II–V a. vakarų baltų simbolių “pentagrama=žvaigždė” (kompozicija) pakeitė “įkypo kryžiaus” piešinys. Daugeliu atvejų šis piešinys, papildytas keliais štrichais, IV a. viduryje artėja prie “svastikos” (pav. 10). Išraižytas drėgname molyje II grupės ornamentas dažnai būdavo nulyginamas, tuo nesiekiant sukurti vizualinio piešinio, bet norint atlikti tam tikrus (magiškus ?) veiksmus. Vėlesnius panašios prasmės piešinius vikingų epochos prūsai taip pat darė neryškius [9:121].

Kažin ar atsitiktinai XVIII-XIX a. “zigzag”, “įkypo kryžiaus” bei “svastikos” ornamentus Šiaurės Rytų Prūsijos, Lietuvos, Latvijos ir Pietų Estijos gyventojai panaudojo savo aprangos puošyboje [8:122-127, рис. 185; 27, lent. 1, 170; 5, рис. 16]. Šie ornamentai, užgimę mūsų eros pradžioje vakarų baltų pasaulio pakrašty ir kažkada atspindėję didžiuoliuose plotuose - tarp Baltijos ir Juodosios jūrų - gyvenusių žmonių kultines pažiūras, išsilaikė tik prie Baltijos. Nuostabu, kad ornamentas “juostos”, taikytos ritualinių indų puošimui, istoriniais laikais perkeliama ant liemenių juostų, kurios buvo svarbiausia vyriškos aprangos dalis ir prūsų tebebuvo naudojamos 1657 m. aukojimų metu [26:51].

Literatūra

1. Амброс А. К. Фибулы юга европейской части СССР. Свод археологических

Умбоны щитов и боевые топоры римского времени (к вопросу о хронологии и исторической интерпретации) // Петербургский археологический вестник. 1992, № 2.

15 pav. Radiniai iš Hünenberg kapinyno 95 kapo

источников, вып. д 1–30. М., 1966.

2. Анфертьев А. Н. Иордан // Свод древнейших письменных известий о славянах. М., 1991, т. 1.

3. Бажан И. А., Каргапольцев С. Ю. Об одной категории украшений-амулетов римского времени в Восточной Европе // Советская археология. 1989, № 3.

4. Вакуленко Л. В., Приходнюк О. М.

10. Кулаков В. И. Древности пруссов VI–XIII вв. Свод археологических источников. Вып. Г 1–9. М., 1990.

11. Кулаков В. И. Конские снаряжения пруссов X–XI вв. (проблема относительной хронологии деталей оголовья) // Lietuvos archeologija. V., 1992, t. 9.

12. Лозе И. Орнамент на керамике эпохи неолита на территории Латвийской

Республики // Археология. № 43, 1983.

16. Сымонович З. А. Вещевые находки (черняховской культуры) // Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н. э. – первой половины I тысячелетия н. э. М., 1993.

17. Архив Института археологии РАН. Кулаков В. И. Отчет о работе Балтийской экспедиции в 1990, 1992, 1993 гг.

18. Åberg N. Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. Uppsala-Leipzig, 1919.

19. Åberg N. Nordische Ornamentik in vorgeschichtliche Zeit. Leipzig, 1931.

20. Arberman H. Käringsjön. Studier I Halländsk järnålder. Stockholm, 1954.

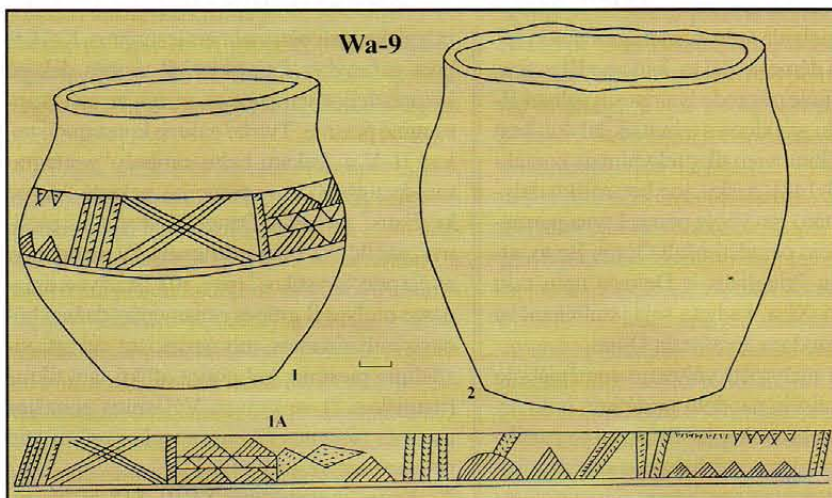
21. Bitner-Wróblewska A. Zapinki z gwiazdistą i lopatkowatą nożką z południowo-wschodnich wybrzeży Bałtyku // Wiadomości archeologiczne. T. LI. 1986–1990, z. 1.

22. Böhme W. Das Ende der Römerherrschaft in Britannien und die Angel-Sächsische Besiedlung Englands im 5. Jahrhundert // Jahrbuch des Römisch-Germanisches Zentralmuseums in Mainz. 33. Jg. 1986. T. 2.

23. Gaerte W. Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg, 1929.

24. Gaerte W. Die Besiedlung und Kultur Königsbergs und seiner Umgebund in vorgeschichtlicher Zeit // Altpreussische Monatschrift. 1924, H. 1.

25. Gaerte W. Das Hackendreieck // Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Insterburg. H.

16 pav. Radiniai iš Wärmkam kapinyno 9 kapo

Роль черняховской культуры в формировании раннесредневековых древностей Среднего Поднестровья // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. Вып. 178, 1984.

5. Вундер З. О возможном происхождении мотивов орнамента южноэстонской народной вышивки // Народное прикладное искусство. Актуальные вопросы истории и развития. Рига, 1989.

6. Казакавичюс В. Оружие балтских племен II–VIII вв. на территории Литвы. Вильнюс, 1988.

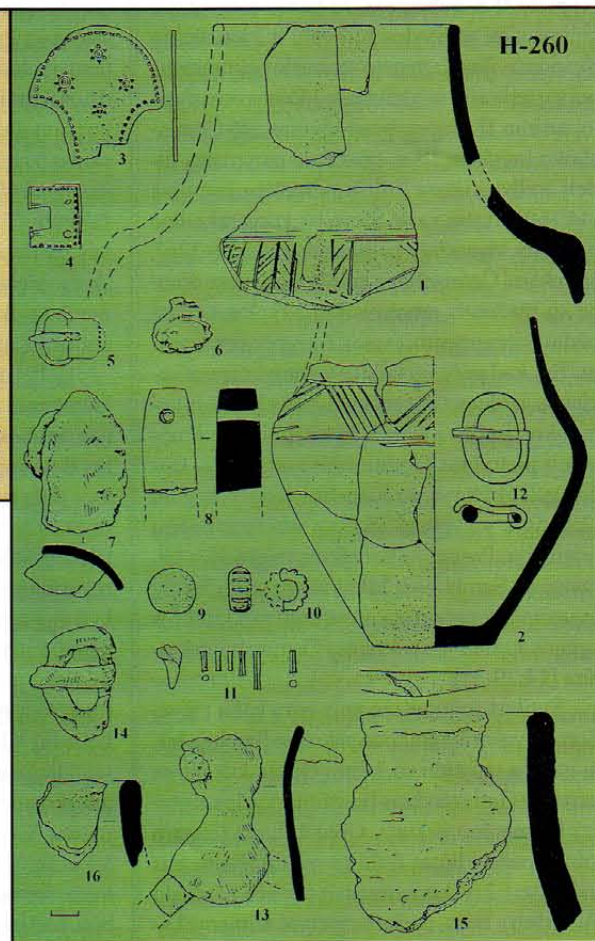
7. Каргапольцев С. Ю., Бажан И. А.

СССР // Народное прикладное искусство. Актуальные вопросы истории и развития. Рига, 1989.

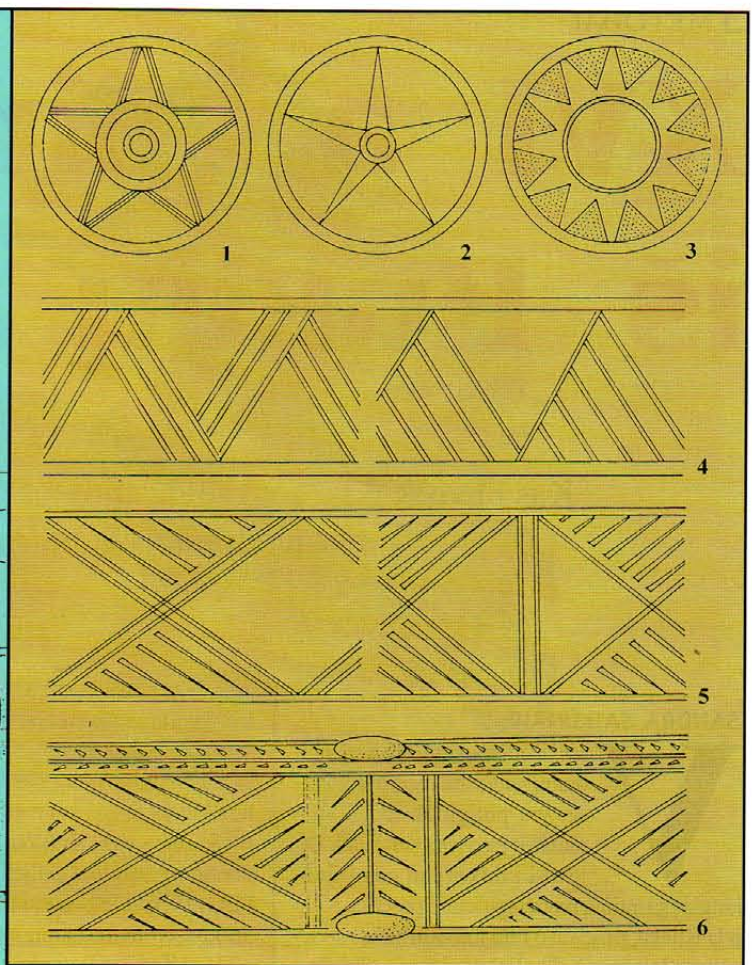
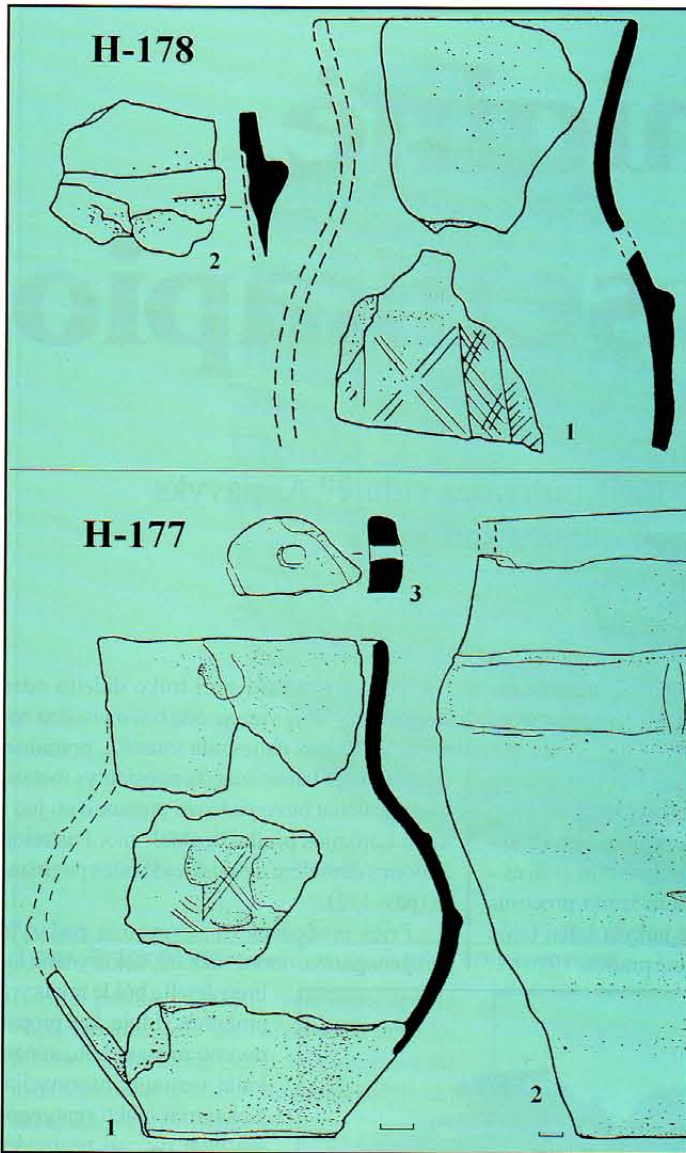
13. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. М., 1981.

14. Сымонович З. А. Древности Скандинавии и Прибалтики на территории культур полей погребений // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. Вып. 133, 1973.

15. Симонович Е. О. Чер-

17 pav. Radiniai iš Hünenberg kapinyno 260 kapo

19 pav. Urnų, pridėtinų indų ir kitų radinių iš Sambijos ir Notangos kapinynų ornamentų kompozicijos ir detalės (III a. pr. Kr.–V a.): 1–3 – I orn. kompozicijos schemas: 1 – Vaizdas iš viršaus į III a. pr. Kr. urnos dangtį (Ellerchauzo kapinynas), 2 – Atvaizdo ant II–I a. pr. Kr. molinės matricos schema (Hünenberg, VIII perkasa), 3 – Piešinio ant II a. skydo umbo schema (Alt Muntoven). 4 – I:1 ornamento variantų schemas. 5 – I:2 ornamento variantų schemas. 6 – II bloko ornamento schema.

18 pav. Radiniai iš Hünenberg kapinyno 178 ir 177 kapų

22, 1939.

26. Gaerte W. Volksglaube und Brauchtum Ostpreussens. Beiträge zur vergleichenden Volkskunde. Würzburg, 1956.

27. Galanė P. Lietuvių liaudies menas. Kaunas, 1930.

28. Grabarczyk T. Metalowe rzemiosło artystyczne na Pomorzu w okresie rzymskim. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1983.

29. Harmianz H. Volkskunde und Religionswissenschaft // Altpreussen, 2. Jg., 1936, H. 1.

30. Heydeck J. Das Gräberfeld zu Grebieten, südliche Hälfte // Prussia, Bd. 13, 1888.

31. Karlson L. Nordisk form om djuornamentik. Stockholm, 1983.

32. Madyda-Legutko R. Die Gürtelschnälen der Römischen Kaiserzeit und frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum // British archaeological Review. Bd. 36, Oxford, 1986.

33. Michelbertas M. Senasis geležies amžius Lietuvoje. I–IV amžius. V., 1986.

34. Nowakowski W. Kultura wielbarska a

zachodnio-bałtyjski krąg kulturowy // Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim. Lublin, 1989.

35. Okulicz J. Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n. e. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1973.

36. Okulicz J. Powiazania pobraża wschodniego Bałtyku i centrum sambijskiego z południem w podokresie wczesnorzymskim // Prace archeologiczne. Z. 22, 1976.

37. Okulicz L. Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970.

38. Oswald G. Lexikon der Heraldik. Leipzig, 1984.

39. Paulsen P. Axt und Kreuz in Nord- und Osteuropa. Bonn, 1956.

40. Piekarczyk St. Mitologia germańska. Warszawa, 1979.

41. Raddatz K. Ein Beitrag zur Kenntnis des Zaumzeug des Römischen Kaiserzeit im mitteleuropäischen Barbaricum // Nachrichten aus Niedersächsens Urgeschichte. Bd. 62, 1993.

42. Schulze M. Die spätkaiserzeitlichen

Armbrustfibel mit festem Nadelhalter (Gruppe Almgren VI, 2) // Antiquitas, Reihe 3. Bonn, 1977.

43. Schulze-Dorrlamm M. Romanisch oder germanisch? Untersuchungen zu den Armbrust- und Bügelknoffibel des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. aus den Gebiet westlich des Rheins und südlich der Donau // Jahrbuch des Römisch-Germanisches Zentralmuseums in Mainz. 33–2, 1986.

44. Szczukin M.B. Zabytki wielbarskie a kultura czerniachowska // Problemy kultury wielbarskiej. Slupsk, 1981.

45. Tischler O., Kemke H. Ostpreussische Altertümer aus der Zeit der grossen Gräberfelder nach Christi Geburt. Königsberg, 1902.

46. Wolagiewicz R. 1993.

47. Martens J. 1992.

Pastaba. 1–4 pav. pavaizduoti indai puošti I:1 ornamente, 5–7 pav. – I:2 ornamente, o 8–18 pav. – II ornamente.

Iš rusų kalbos vertė Linas Bukauskas ir Audronė Škiudaitė

